

vigilia

ENDREFFY ZOLTÁN:
Igazságosság,
béke és a teremtet
világ megóvása

ROGER ETCHEGARAY:
Keresztény kultúra
és emberi jogok

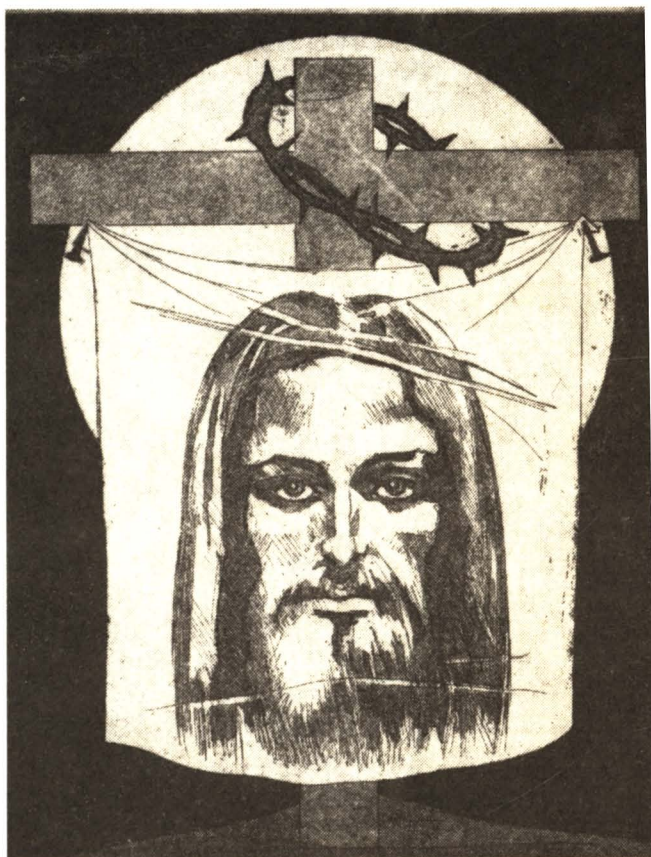
*A Szentszék diplomáciai
kapcsolatai*

ADRIÁNYI GÁBOR
a katolikus Luther-képről

Útjegyzetek Izraelből

FERDINANDY GYÖRGY
elbeszélése

JELENITS ISTVÁN:
Interjú helyett

1990
4

WIKTOR WOROSZYLSKI: Apokrif a Megfeszítettéről (<i>Kende Ágnes fordítása</i>)	241
ENDREFFY ZOLTÁN: Igazságosság, béke és a teremtet világ megóvása	242
ROGER ETCHEGARAY: Keresztény kultúra és emberi jogok (<i>Lőrinszky Ildikó fordítása</i>)	247
TÖRÖK JÓZSEF: A Szentszék diplomáciai kapcsolatai századunkban	254
ERDŐ PÉTER: A pápa képviselete	259
ADRIÁNYI GÁBOR: A katolikus Luther-kép kialakulása és történeti változása	263
KÖRTVÉLYES GÉZA: Útijegyzetek Izraelből	266
FERDINANDY GYÖRGY: Távlattan (<i>elbeszélés</i>)	271
LÁBASS ENDRE: Az ajándék (<i>rövid történet</i>)	275
VASADI PÉTER: Levél — egy készülő levélregényből — (<i>regényrészlet</i>)	276
KEMÉNY ISTVÁN: Vágy szeretni (<i>vers</i>)	277
Cigány eredetmondák (<i>Bari Károly gyűjtése</i>)	278
BISZTRAY ÁDÁM: Tenger (<i>vers</i>)	282
KÁNTOR ZSOLT: „Sötétben bontunk szárnyakat”; Ima az álomban (<i>versek</i>)	262, 298
KENYERES ZOLTÁN: A Nyugat könyvespolcán — Kádár Endre: Balalajka	283

TALÁLKOZÁSAINK A SZENTÍRÁSSAL

NÉMETH G. BÉLA: „Beméne azért, hogy velök maradjon”	286
BENYIK GYÖRGY: Mit jelent nekem a Biblia?	288

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

JELENITS ISTVÁN: Interjú helyett	290
----------------------------------	-----

MAI MEDITÁCIÓK

BORBÉLY SZILÁRD: Lepkék és virágok	299
------------------------------------	-----

DOKUMENTUM

Az 1950-es egyezmény (<i>III. rész</i>)	302
---	-----

NAPLÓ

Irodalom Nemes Nagy Ágnes: Szó és szótlanság (<i>R. Takács Olga</i>)	313
Dávidházi Péter: „Isten másodszülöttje” (<i>Fried István</i>)	314
Kiállítás Lábass Endre kiállítása (<i>Mándy Iván</i>)	315
Zene Beszélgetések Jézussal (<i>Fáy Miklós</i>)	316
Népművészet Húsvéti passió — népi ábrázolásokon (<i>K. Horányi Ildikó</i>)	317
Színház Ivanov Nyíregyházán (<i>Gicz György</i>)	318
Film A kis Vera (<i>Tóth Péter Pál</i>)	319
Levelek — válaszok	320

Apokrif a Megfeszítetről

- Urunk! Tégy csodát, és csodával enyhíts szenvedésiden!
- Erőmet ez meghaladja.
- Emlékszem a csodára: öt árpakenyérrel és két kis hallal jóllakattál ötezer embert.
- Mert áhították a jóllakást.
- Emlékszem rád, kit midőn a galileabeli Kánában menyegzőre meghívtak vala, s elfogyott a bor, hat köveder vizet változtattál borrá.
- Bizony, úgy cselekedtem. Hiszen sokan voltak, kik azt akartátok, hogy ama víz borrá váljék.
- Emlékszem, ladikba ülénk, és már harminc futamatnyira távolodánk a parttól, és erős szél kele, s lőn vihar és sötétség, Te pedig, Uram, a vízen jártodban érted el hajónk.
- Mivelhogy vártatok engem.
- Emlékszem, vala Kapernaumban egy királyi ember, akinek elsőszülött fia beteg vala. És az az ember azt kéré: Uram! Jöjj, mielőtt meghal gyermekem! És Te azt mondád: Menj, a te fiad él. És elméne, és amint megy vala, elébe jövének az ő szolgái, és hírt hozának néki, mondván: A te fiad él. Vajon e csodát nem Te tetted, Uram?
- Bizony, úgy cselekedtem. Mert gyötrődött érte az atya és áhította, hogy fiát hagyja el a ház.
- Emlékszem, amaž embernek, ki a Bethesda tavánál 38 esztendeig feküdt betegen, azt mondád: Kelj föl, vedd a te ágyadat és járj. És bár szombatnap vala akkor, Te a szombatnapot meg nem tartád, és nem tagadád meg a csodatételt.
- Bizony meg nem tagadám, mert még a szombatnap is hívság volt az ügyefogyottak, vakok, csonkák és aszkórosak reményéhez mérve, kik hittek bennem.
- Látván a csodákat, miket tettél, sokaknak támadt hite benned.
- Azért tettem csodákat, mivelhogy hittek az én nevemben.
- Uram, vajon szádtól nem veheted-e el most is a keserűség poharát?
- Nem tehetem. Ki kell azt innom.
- Vajon csodatévő erőd elfogyott?
- Nincsenek csodák, amikor egymagam vagyok.
- Hát nem vagyunk-e véled?
- Egyikőtök sem, amikor egymagam vagyok.
- Igaztalan vagy velünk, Uram!
- Bizony mondom néktek, íme megtagadtatik a kívánság szerint való csodák törvénye és megerősítettik a magány és a szenvedés, a hitetlenség és a kicsinység, az ingadozás és a rettegés, a hitehagyás és az árulás törvénye — és semmid sincs, ami segítene az elítélten. Ma egymagam vagyok, ember vagyok, és mindőtök egymagában van: ki-ki önnön félelmével és szálnalmával, futhatnékjával és tehetetlenségével.
- Mi szegény Urunk!
- Higgyetek és várjatok, míg visszatérek.

Kende Ágnes fordítása

Igazságosság, béke és a teremtet világ megóvása

Zsinati folyamat a világegyházban

Dietrich Bonhoeffer, századunk egyik nagy teológusa és a német evangélikus egyház mártírja 1934-ben, a II. világháború közeledténél láttán egyetemes békezsínat összehívását sürgette. Bonhoeffer úgy vélte, az emberiséget fenyegető szörnyű veszélyt csak egyvalami háríthatja el: „Krisztus szent egyházának egyetemes zsinata (...), amely Krisztus nevében kiveszi fiai kezéből a fegyvert, megtiltja nekik a háborúskodást, és az örjngő világban kikiáltja Krisztus békéjét”. Sajnos ezek a próféta szavak akkor nem jutottak el a világhoz.

Az emberiség ma talán még az akkorinál is súlyosabb válságban van. Napjainkban a béke semmivel sincs jobban biztosítva, mint a harmincas években volt. Az emberiség egyes csoportjai között talán sohasem voltak oly élesek az ellentétek, oly elviselhetetlenek a különbségek, mint ma. Miközben az északi félteke nyugati felén néhány százmillió ember soha nem látott bőséget és jólétet élvez, addig a déli félteke milliárdjai az emberhez méltó élet szinte minden feltételétől megfosztva tengődnek. Ezt a válságot súlyosbítja a globális környezetromlás, a természeti környezet katasztrofális pusztulása, ami szintén létben fenyegeti az egész emberiséget.

Ezeket a veszélyeket ismerték fel azoknak a keresztény egyházaknak a képviselői, akik 1983-ban az Egyházak Világtanácsának vancouveri közgyűlésén elhatározták, hogy 1990-re Szöulba összehívják a keresztény egyházak világkonferenciáját az igazságosság, a béke és a teremtet világ megóvása ügyében. Ezt azonban sokan kezdettől fogva kevésnek érezték: attól tartottak, hogy egy konferenciának nem lehetnek igazán komoly következményei, mert egy konferencián legfeljebb okos előadások és beszédek hangozhatnak el, de nem szülehetnek határozatok, amelyek kötelező érvénnyel befolyásolhatnák az egyházak és ezáltal a keresztények millióinak gyakorlati magatartását. Ezért merült fel egy zsinat összehívásának gondolata. Zsinatot az egyház története folyamán mindig olyankor hívtak össze, amikor egy tévtanítás valamilyen lényeges pontban kikezdte az egyház hitét, és a zsinatnak az volt a rendeltetése, hogy pontosan és kötelező érvénnyel megfogalmazza a felmerült probléma vonatkozásában az egyház hitét.

Mármost az igazságosság, a béke és a teremtes megóvásának ügyében összehívandó zsinat szószólói arra hivatkoztak, hogy napjainkban is „zsinat előtti” szituációban vagyunk: Krisztus egyetemes egyházának — amelybe az összes keresztény felekezet beleértendő — ma is kötelező érvénnyel rögzítenie kell, ha nem is az ortodoxia, de az ortopraxis, a helyes keresztény magatartás elveit. Hiszen keresztény emberek is részt vesznek azokban a gazdasági, társadalmi és politikai struktúrákban, amelyek előidéztek a globális ökológiai válságot, az égbekiáltó igazságtalanságokat és az atomháború veszélyét. Vagyis olyan magatartást folytatnak, amely szöges ellentétben áll a keresztény ortopraxis elveivel, mert ahelyett, hogy az életet szolgálná, a rombolást és a pusztulást segíti elő; ennél fogva feltétlenül szükség van zsinatra, amely a mai kor égető kérdései: az igazságosság, a béke és a teremtes megóvása érdekében kötelező érvénnyel rögzíti a helyes keresztény magatartás, az ortopraxis elveit.

Az egyetemes békezsínatra vonatkozó felhívást a Német Evangélikus Egyház 1985 júniusában Düsseldorfban tartott nagygyűlése bocsátotta ki:

„Kérjük a világ egyházait, hívjanak össze békezsínatot. A béke ma az emberiség fennmaradásának feltétele. A béke nincs biztosítva. Egy egyetemes zsínaton, amelyet a béke érdekében hívnak össze, a keresztény egyházaknak közös felelősséggel úgy kell megszólalniuk, hogy azt az emberiség ne hagyassa figyelmen kívül.

Sürges az idő. Kérjük az egyházi vezetőket, tegyenek meg mindent, hogy a zsínat a lehető legrövidebb időn belül összeüljön. Kérjük a közösségeket, hogy hathatós támogatással erősítsék a zsínati felhívást.”

A zsínat gondolatát magáévá tette az ismert evangélikus filozófus és fizikus, Carl Friedrich von Weizsäcker is, és 1986-ban megjelent *Die Zeit drängt* című könyvében kifejtette a zsínat munkájával és ekkleziológiai státusával kapcsolatos elgondolásait. Ez utóbbit Weizsäcker az egész zsínati kérdés legsúlyosabb problémájának tartja, hogy milyen alapon kezdetünk bele egy egyetemes, az összes keresztény felekezetet képviselő zsínat összehívásába ma, amikor a keresztény egyházak között nincs egység, s ennél fogva emberileg szinte elképzelhetetlen, hogy az egyes egyházak magukra nézve kötelezőnek tekintsenek olyan határozatokat, amelyeknek a megszövegezésében velük nem teljes hitegységben levő egyházak is részt vettek? Weizsäcker tisztában van a probléma súlyosságával, de az egyháztörténelem tanúságára hivatkozva mégsem tartja megoldhatatlannak. Hiszen egyetemes zsínatokat — mondja Weizsäcker — az egyház történelmében mindig olyankor hívtak össze, amikor épp a legfontosabb hitkérdésekben merültek fel az egyházon belül éles ellentétek, amikor tehát tisztán emberileg nem volt sok remény a megegyezésre. De ha hiszünk benne, hogy a Szentlélek ma is működik az egyház(ak)ban, akkor Weizsäcker szerint ma is bízhatunk abban, hogy az Igazság Lelke — akit az egyetemes zsínatok kezdetén ünnepélyesen segítségül szoktak hívni — ma is segíteni fogja a zsínat résztvevőit, és elvezeti őket ahhoz az igazsághoz, amelyre ma van szüksége az egyháznak és az emberiségnek.

Ilyen előzmények után vette kezdetét a zsínat előkészítésének folyamata, az úgynevezett zsínati folyamat. Hollandiában és Svájcban, a két Németországban, Ausztriában és más európai országokban keresztény gyülekezetek, egyesületek, akciócsoportok sokasága lát lelkesen munkához, előkészítő konferenciákat, találkozókat szerveznek, dokumentumtervezeteket vitatnak meg, információs füzeteket, segédanyagokat jelentetnek meg, hogy egy-egy országban, egyelőre helyi szinten, minél jobban felkészüljenek a reménybeli zsínatra.

A Német Demokratikus Köztársaságban a zsínati folyamat előkészítő bizottsága 1987-ben kérdéseket intézett a keletnémet egyházakhoz és keresztényekhez: „Milyen feladatokról kell tanácskoznia a keresztények országos gyűlésének az igazsággal, a békével és a teremtés megóvásával kapcsolatban? Mit kell tenniük az NDK-ban a keresztényeknek és az egyházaknak a feladatok e három területén?” A kérdésekre, amelyeket az egész NDK területén terjesztett szórólapokon tettek közzé, három hónapon belül több mint tízezer, kéréseket és javaslatokat tartalmazó írásos válasz érkezett, amelyek az NDK katasztrofális ökológiai állapotától kezdve az emberi jogok hiányán át az országban tartózkodó külföldiek helyzetéig számos konkrét tennivalót és feladatot fogalmaztak meg a kereszténynek és az egyházak számára. Ezeknek az írásos állásfoglalásoknak az alapján az Ökumenikus Gyűlés szervezőbizottsága elkészítette a Gyűlés dokumentumtervezeteit, ezeket 1988 októberében ismét vitára bocsátották, s ebben a második fordulóban ismét beérkezett a szerkesztő bizottsághoz körülbelül 1400 részletes állásfoglalás. Ezek felhasználásával szövegezték meg azután a végleges határozatokat, amelyeket az 1989 áprilisában tartott Ökumenikus Gyűlés kisebb módosításokkal el is fogadott.

A zsínati folyamat és az Ökumenikus Gyűlés az NDK-ban minőségileg magasabb szintre emelte a keresztény egyházak együttműködését és ökumenikus egységét. Miként az

Ökumenikus Gyűlés záródokumentuma megállapítja: „az összes egyházak olyan közösséget tartanak kívánatosnak, amelyben a különböző hagyományok nem elkülönülésre adnak okot, hanem kölcsönösen megtermékenyítik és gazdagítják egymást. Az összes egyházak tisztában vannak azzal is, hogy most már együtt kell haladniuk e közösség felé. E közös út megtalálásához segítséget nyújt a *szövetség* bibliai fogalma, amely lehetővé teszi, hogy az egyház egységét ne uniformizált módon éljük, hanem a tanúságtétel és a szolgálat konkrét közösségeként, amelynek plurális szituációkban kell megvalósulnia, és amelyben konkrét alakot kell öltenie az egyházak három alaplöntésének, a szegények melletti döntésnek, az erőszakmentességnek, valamint az élet védelmének és kibontakoztatásának”.

A zsinati folyamat egyik érdekes fejleménye az NDK-ban az a változás, amelyen a katolikus egyház ment keresztül. Amikor az Ökumenikus Gyűlés gondolata 1986-ban felmerült, a katolikus egyház eleinte nem akart részt venni benne, és 1987 decemberében utolsóként csatlakozott az addigra már megindult zsinati folyamathoz. Időközben azonban az NDK katolikus egyháza felismerte a keresztények elkötelezett, közös cselekvésének fontosságát. Ahogy Joachim Wanke erfurti püspök megfogalmazta: „A keresztények cselekvési egysége az ökumenikus törekvések olyan dimenziója, amelynek jelentőségét egyre inkább felismerjük. A hitbeli egységre való törekvés nem hiteles, ha egyidejűleg nem vagyunk készek arra, hogy közös keresztény ethosz alapján közös cselekvéssel is tanúságot tegyünk. Ezért én mint katolikus püspök nagyon örülnék, ha sikerülne ebben az országban a keresztények hangját egységes tanúságtétellel egyesíteni és elérni, hogy a keresztények együtt lépjenek fel a szabadságon, igazságosságon és igazlelkűségen alapuló békéért.”

Az NDK katolikus egyházának ezt a változását tükrözi az is, hogy nem sokkal az Ökumenikus Gyűlés után, 1989 júniusában a püspökkari konferencia határozatot hozott, amelyben felszólítja az egyházközösségeket arra, hogy az Ökumenikus Gyűlés által megfogalmazott fontos kezdeményezéseket gondosan tanulmányozzák, tegyék magukévá és konkrét munkájukban alkalmazzák. Egyszersmind megbízta a Iustitia et Pax bizottságot, hogy megfelelő irányelvek kidolgozásával segítse az Ökumenikus Gyűlés eredményeinek befogadását (receptióját) az egyházközösségek szintjén, abban a szellemben, ahogy azt az Ökumenikus Gyűlés zárónyilatkozata megfogalmazta: „Isten drága ajándékának tekintjük tizenkilenc egyháznak azt a közösségét, amelyet most új módon átélhettünk. Gyűlésünk ökumenikus dinamikája immár megfordíthatatlan; ebből merítünk reményt ahhoz az úthoz, amely még egyházaink előtt áll... Soha többé nem térhetünk vissza a régi megosztottsághoz, a régi falak mögé”.

A svájci keresztények az NDK-hoz és az NSZK-hoz képest némi késéssel ugyan, de aztán annál nagyobb lendülettel kapcsolódtak be a zsinati folyamatba. A svájci keresztény egyházak munkaközössége 1988-ban az igazságossággal, a békével és a teremtés megővésével kapcsolatos teendők összehangolására ökumenikus bizottságot hozott létre, amelyet három koordinátor irányított: a Svájci Evangélikus Szinodus elnöknője, az 1983 óta működő St. Dorothea békefalu egyik vezetője és a svájci domonkos rendtartomány provinciálisa, aki elkötelezett híve a felszabadítás teológiájának. Rajtuk kívül részt vettek ebben az ökumenikus bizottságban a katolikus püspöki kar Iustitia et Pax bizottságának, valamint a Svájci Evangélikus Egyházszövetség Szociáletikai Intézetének munkatársai is. A bizottság munkája elsősorban abban állt, hogy a Svájcban már hosszabb-rövidebb ideje működő egyházi mozgalmak és szervezetek munkáját megkísérelte szorosabb kapcsolatba hozni a zsinati folyamat témáival, az igazságossággal, a békével és a teremtett világ megőrzésével, vagyis megpróbálta tevékenységüket ebben a vonatkozásban a tudatosság magasabb fokára emelni és jobban összehangolni.

Ennek eredményeként a Katolikus Munkavállalók Mozgalmától (KAB) és a Katolikus Nőszövetségtől kezdve a Kolping-társaságon és az Ökumenikus Egyházi Környezetvédő

Egyesületen (ÖKU) át egészen a „Brot für Brüder” és a „Fastenopfer” nevű segélyszervezetig a legkülönbözőbb egyházi mozgalmak felvették feladataik közé a zsinati folyamat célkitűzéseit. Ökumenikus rendezvényeket, találkozókat, lelkipátlakat és záródokumentokat szerveztek az igazságosság, a béke és a teremtés megóvása témaköreiben, s kiadványaikban is bő teret biztosítottak e kérdéseknek.

A tervek szerint Svájcban a zsinati folyamat csúcspontja az 1991-es imanap lesz. Az imanap Svájcban nemzeti ünnep, amelyet az imádságnak, a bűnbánatnak és a hálaadásnak szentelnek, s ezen a napon a kormány — régi hagyomány szerint — mindig közléstesz egy imanapi üzenetet. Mármint az 1991-es év imanapjára a svájci keresztények, a fent említett koordináló bizottság közreműködésével, össze fogják foglalni a zsinati folyamat addig elért eredményeit és tapasztalatait, s az imanapi üzenetben körvonalazzák majd a közös cselekvés további irányát.

A zsinati folyamat az NDK-n és Svájcban kívül más európai országokban is — így az NSZK-ban, Hollandiában, Ausztriában, Belgiumban és a skandináv országokban — tekintélyes méreteket öltött, de eddigi csúcspontja kétségkívül az 1989 májusában Baselben megrendezett „Béke és Igazságosság” elnevezésű Európai Ökumenikus Gyűlés volt. A gyűlést együtt készítette elő és rendezte a 118 protestáns és ortodox egyházat tömörítő Európai Egyházak Konferenciája (Konferenz Europäischer Kirchen, KEK) és a 25 helyi egyházat egyesítő Európai Püspöki Konferenciák Tanácsa (Consilium Conferentiarum Episcopaliū Europae, CCEE), a gyűlés két társelnöke pedig Alekszij leningrádi és novgorodi metropolita, a KEK elnöke és C. M. Martini bíboros, milánói érsek, a CCEE elnöke volt. A baseli gyűlésnek különleges jelentőséget kölcsönöz az a tény, hogy a reformáció óta először jöttek össze közös tanácskozára és imádságra — Albánia kivételével — az összes európai ország majd mindegyik egyházának küldöttei. De talán még ennél is fontosabb, hogy a gyűlés 638 küldötte nem elsősorban teológiai vitákat folytatott, hanem gyakorlati célt tűzött maga elé: a baseli gyűlésen elfogadott állásfoglalás — a mintegy 40 oldalas záródokumentum — arra a kérdésre adott választ, hogy mit kell tenniük a keresztényeknek az emberiség jelenlegi súlyos válságának megoldásáért, a háború veszélyének megszüntetéséért, az égbekiáltó igazságtalanságok orvoslásáért és a természeti környezet épségének megóvásáért.

Egyelőre még korai lenne elkészíteni a baseli gyűlés mérlegét, hiszen a gyűlés jelentősége nyilvánvalóan attól függ majd, hogy lesz-e folytatása, hogy befolyásolja-e, és ha igen, milyen módon a gyűlésen részt vevő egyházak életét. Ami a baseli gyűlés ekkleziológiai státusát illeti, a részt vevő egyházak eleve leszögezték, hogy a záródokumentum — a baseli gyűlés által történt elfogadása által — még nem vált magától a részt vevő egyházak hivatalos álláspontjává: ennyiben tehát a baseli gyűlés távolról sem volt összeurópai zsinat. De ez még nem jelenti azt, hogy a gyűlésnek egyáltalán nem lesznek következményei. A záródokumentum ugyanis egészen konkrét ajánlásokat tartalmaz a gyűlés három fő témájával kapcsolatban, a delegátusok pedig ünnepélyesen megígérték: hazájukba visszatérve minden tőlük telhetőt megtesznek majd azért, hogy egyházaik és ezek tagjai tettekkel is bizonyítsák az igazságosság, a béke és a teremtés megőrzése iránti elkötelezettségüket.

Ennek az elkötelezettségnek a legkézzelfoghatóbb megnyilvánulása Baselben az úgynevezett Európai Jövőműhely (Zukunftswerkstatt Europa), vagyis az a hatalmas kiállítás volt, amelyen az emberiség sorskérdéseinek gyakorlati megoldásán fáradozó egyházi és világi mozgalmak és kezdeményezések mutatkoztak be: köztük a Peace Brigades International, amely Gandhi nyomdokain haladva háborús övezetekbe küld erőszakmentes békéltető brigádokat; az Ohne Rüstung Leben, amelynek tagjai katonai szolgálat megtagadásával és más eszközökkel a fegyver nélküli világért küzdenek; a svájci Hunger Projekt, amely az éhezés megszüntetését tűzte ki célul; a Brot für die Welt, amely a

mezőgazdasági önellátás megvalósításához ad segélyeket és szakértőket a harmadik világ szegény lakosságának; az Európai Ferencesek Családja, amely a szegénység, a szolidaritás és az erőszakmentesség ferences szellemében kíván hozzájárulni korunk égető kérdéseinek megoldásához; az Internationale Vereinigung für Natürliche Wirtschaftsordnung, amely az igazságos gazdasági világrendért küzdő keresztényeket tömöríti — hogy csak néhányat említsünk a kiállításon bemutatkozó több mint száz mozgalom és kezdeményezés közül. E mozgalmak jelenléte a baseli gyűlésen világosan megmutatta, hogy a zsinati folyamat nem csupán konferenciákból, ünnepélyes rendezvényekből áll, amelyeket egyházi bürokráciák szerveznek, hanem élet van mögötte, helyesebben azon az életen, azon a türelmes, hétköznapi aprómunkán alapul, amelyet e csoportok és mozgalmak évek óta folytatnak a zsinati folyamat nagy céljaiért.

Hogyan értékelhető a zsinati folyamat eddig eltelt néhány éve az ökumenizmus szempontjából? Aligha vitatható, hogy a zsinati folyamat már eddig is sok kedvező változást hozott a benne részt vevő egyházak számára. E folyamat egyik nagy eredménye: pusztán a léteével alkalmat teremtett arra, hogy különböző egyházak és felekezetek találkozzanak egymással, hogy megismerjék egymás eltérő teológiai, pasztorális és egyházi hagyományait, hogy megtanulják becsülni a felekezetek különbözőségében rejlő értékeket. De talán még a kapcsolatok intenzívebbé válásánál is fontosabb a kapcsolatok minőségének változása: először fordul elő, hogy a kapcsolatok tartalmát nem magának az ökumenizmusnak, a kontroverz teológiának a kérdései alkotják, hanem különböző felekezetek nagyszabású keretek között, ökumenikus módon együtt cselekszenek, együtt keresik az emberiség sorskérdéseinek megoldását.

Ma még nyitott kérdés, hogyan fog alakulni a zsinati folyamat jövője. Mint ismeretes, az Egyházak Világtanácsa 1990 tavaszára Szöulba összehívta a keresztény felekezetek világgyűlését az igazságosság, a béke és a teremtett világ megóvása ügyében. Sajnos, a római katolikus egyház úgy döntött, hogy ezen a világtalálkozáson csak megfigyelői minőségben vesz részt. Nem egészen világos, hogy milyen megfontolások készíthették Rómát erre a negatív döntésre. Hiszen a zsinati folyamat, a világért való felelős cselekvés előmozdításával, teljes összhangban van a II. Vatikáni zsinat szellemével, ahol az egyház egyértelműen és ünnepélyesen kijelentette, hogy magáénak érzi az emberek gondjait és osztozik azokban: „Az az öröm és remény, az a szomorúság és gond, amelyet a mi korunkban az emberek, különösen a szegények és a szenvedők éreznek, öröme és reménye, szomorúsága és gondja Krisztus tanítványainak is... Ezért a II. Vatikáni zsinat... az emberek világát veszi szemügyre, az emberek nagy családját és a való életet mindenestől, amelyben az ember él...” (*Gaudium et spes*, 1–2).

A zsinati folyamat sikere vagy kudarca azon fog múlni, hogy csakugyan világméretű folyamatá tud-e válni, hogy gyökeret tud-e eresztetni mindenütt, ahol keresztények élnek. Európa jó néhány országában, így — az NDK kivételével — az összes kelet-európai országban szinte teljesen ismeretlen a zsinati folyamat. Bizonytalanná teszi a zsinati folyamat jövőjét az is, hogy a gazdag országok egyházi képesek lesznek-e tényleges szolidaritást vállalni a szegény országokkal Afrikában, Ázsiában és Latin-Amerikában. Mint ahogy az is kérdéses, hogy elősegíthetik-e a béke és az igazságosság megvalósulását olyan egyházak, amelyek sok esetben maguk is nélkülözik a békét és az igazságot, amelyeknek az életét igazságtalanságok, viszályok és ellenségeskedések csúfítják el.

A sok megoldatlan kérdés azonban nem lehet ok arra, hogy meg se próbáljunk részt venni a zsinati folyamatban, vagy éppen akadályozzuk és gáncsoljuk. A zsinati folyamat — minden tökéletlenségével együtt — keresztény emberek komoly és komolyan veendő kísérlete arra, hogy szembenézzenek az emberiség sorskérdéseivel, hogy elkötelezetten dolgozzanak az emberiség és a világ jövőjéért.

ROGER ETCHEGARAY

Keresztény kultúra és emberi jogok*

Az elutasítástól az elkötelezettségig

Mivel a cím arra enged következtetni, hogy előadásom az egyház egyfajta nyilvános gyónása, mindjárt az elején egy személyes vallomással kezdem. A cím nem tőlem származik, hanem átvettem abban a némileg durva és kihívó formában, ahogy elém került. „A keresztény kultúra az emberi jogok előtt” című eszmecsereünk vezérfonalán haladva bejárhatjuk azt a kacskaringós és fáradságos utat, mely az elutasítástól az elkötelezettségig vezet, s amely — egy újság címlapja szerint — a katolikusokat az emberi jogokhoz való kései megtéréshez vezette.

Sokat írtak és sokat olvastam a kérdésről: nem kevés szerénységre intem magam, amikor megérteni próbálok, mit értettek az alatt, amit — nem minden fellengzősség nélkül — az egyház és az emberi jogok közötti konfliktus „történelmi rejtélyének” neveztek.

Az angolszász és észak-amerikai egyházaktól eltekintve az összes keresztény egyház beismeri, hogy többé-kevésbé ugyanazt az utat járta jóban-rosszban egyaránt. Mai gondolatmenetem középpontjában a római katolikus egyház áll, főleg a pápai tanítás, nem feledve közben, hogy az egész emberjogi kérdésben az egyház sohasem volt egységes, s a törések éppoly számosak a hierarchián belül, mint a keresztény nép körében.

Be kell vallanom, hogy nagyon nehéz közelíteni az emberi jogok témájához. Az jut eszembe, amit Paul Valéry mondott a szabadságról — e szó azok közül való, „melyek inkább énekelnek, mint beszélnek, inkább kérdeznek, mint válaszolnak... az ékesszólás szavai ezek, mennydörgést kirobbantó mondatok zárszavai”. Valóban, van-e ma kifejezés, mely ennyire elveszítette önállóságát, melyet ennyire eltorzított egy verbális infláció — annyira kitágítva határait, hogy jelentése végül minden tömörségét elvesztette? Jogtudományi eredezetelésén és jelentése körülhatárolhatatlanságán túllépve egy olyan definíciót javaslok, melynek forrása a *Gaudium et spes*: „Emberi jogok alatt értjük mindazt, amire az embernek valóban szüksége van ahhoz, hogy valóban emberi életet élhessen”. Ennek a definíciónak, mely éppoly homályos, mint a többi, megvan az az érdeme, hogy már-már tautologikus erejénél fogva mindenki számára érthető.

Végül nagy örömömre szolgál, hogy az eszmecsere Lyonban kapott otthont, Frédéric Ozanam és Joseph Folliet városában, abban a városban, melyet hosszú története folyamán nemegyszer minden ízében megremegtetett az emberi jogok védelmezése, első mártírjaitól kezdve, akik 177-ben vérükkel tanúskodtak arról, hogy a lelkiismeret törvénye magasabbrendű a földi hatalmasságok zsarnokságánál. Úgy gondolom, a Lyoni Katolikus Egyetem büszke lehet arra, hogy a rektora által négy évvel ezelőtt alapított Emberi Jogok Intézetének keretében fogadhatja a világ minden tájáról érkező testvéreit.

E bevezető megjegyzések után végül rátérhetünk a téma lényegére — egy olyan témára, mely sebezhető pontokkal teli.

Előadásom tárgya — az által az eszmecsere által vezetett, mely maga is az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata bicentenáriumáról való megemlékezést tűzte ki céljául — gondolatmenetemet az 1789. aug. 26. és 1989. szept. 20. közötti időszak közé szorítja. Ezt egyáltalán nem bánom, hiszen a bejárható út így is elég hosszú és kacskaringós. De világos,

* Elhangzott Lyonban, az 1989 szeptemberében rendezett emberjogi konferencián

hogy az emberi jogok nem a francia forradalom és nem is az 1776-os amerikai függetlenség hajnalán születtek: családfájuk sokkal mélyebbre nyúlik vissza, és összekuszálódott gyökerei között bárki tétovázás nélkül felismer egy keresztény gyökeret, mely az emberi erőt az isteni kinyilatkoztatásból meríti.

Ma szigorúan végigkövetjük az elutasítástól az elkötelezettségig vezető utat — legyen az bármily girbegurba, zökkenőekkel teli. Aszerint, hogy kik lesznek választott útitársaink, eltérőek lesznek érzelmeik, ítéleteik. Akár e kétszáz éves történet főszereplői és ellenfelei oldalán állnak, ahol minden egyes szerző a maga eszméit és írásait lobogtatja, akár az éppennyire megfontolt történészekén, akik úgy tekintik át újra a történelmet, mint egy poharat, mely egyesek szerint félig üres, mások szerint félig teli, az út a maga egészében felemás, és nehéz tartani a választóvonalat. Egyszerűen azt kell megértenünk, hogyan és miért történt — ha így történt —, hogy az egyház az ádáz elutasítás helyzetéből az emberi jogokhoz való teljes átálláshoz jutott el. Nem érhetjük be azzal, hogy mindezeket a változásokat az egyházi élet nyereségeinek és veszteségeinek számlájára írjuk. Egészen világosan fel kell tennünk magunknak a következő, egymással szorosan összefüggő kérdéseket: Mit akart elítélni az egyház? Mi készítette a változásra? Mi az, amiben ténylegesen megváltozott és vajon egyedül ő változott-e? Hogy felmérhessük a kérdések igazi jelentőségét, szeretném egy személyes emlékemet felidézni: tizenöt évvel ezelőtt találkozót kértem Daniel Mayertől, az Emberi Jogok Ligájának elnökétől, hogy megtárgyaljunk egy marseille-i ügyet. Ő alig mert meghívni párizsi székhelyére, attól tartva, hogy feszélyezve érezném magam ott, ahol — mint mondta — a falak nemegyszer árasztottak magukból antiklerikalizmust. Mégis fogadott, s nem kis örömmel vallotta be: „Kétségkívül ön az első püspök, aki behatolt ezeken a falakon!” És éppily nagy volt az én örömöm is, hogy megláthattam azt a helyet, melynek szinte szerzetesi zordonsága az emberi jogokért harcoló laikusok önzetlenségéről tanúskodott.

Mi történt hát az egyház és a megszülető forradalom között akkor, amikor ez utóbbi — viszonylag egységesen és szinte euforikus hangulatban — az emberi jogi törvények kezdeményezőjévé lépett elő? A *Nyilatkozat*, melyet 1789. aug. 20. és 26. között szavaztak meg, az előszó megfogalmazása szerint „egyszerű és elvitathatatlan” elvi alapokon nyugszik. „A Legfőbb Lény oltalma alatt” hirdeti az ember számára szent és elidegeníthetetlen természeti jogokat, s azt akarja elérni, hogy a „jogok és kötelességek állandóan ott legyenek minden egyes állampolgár szeme előtt”. De ezek az új törvénytáblák, melyeket maguk az alkotmányozók is hiányosnak tekintettek (hiszen rendkívül rövid idő alatt kellett nemzeti alkotmányt teremteniük maguknak) nehézkesség és kellem különös egyvelegét hordozzák magukban, s ez jellemzi aztán az összes kitörést, mely megmegrengetett két történelmi évszázadot.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy VI. Piusz első kiátkozási bullái nem az emberi jogok nyilatkozatára vonatkoznak, hanem a klérus polgári alkotmányára, melyet egy történész (François Furet) a forradalom „kisiklásának” nevez. VI. Piusz, a pápa, aki száműzöttként halt meg 1799-ben Valenciában, csak közvetve támadja a nyilatkozatot, főleg annak 10. szakaszát, mely kimondja: senkit nem háborgathatnak meggyőződéséért, akkor sem, ha az vallásos. Érvélese különösen fontos (*Quod aliquantum*, 1791. márc. 10.), mert kiemeli két lényegi motívumát annak a harcnak, mely az 1893-as terror után tovaterjed és végletesen kiéleződik — az egyik a vallási igazság védelme, melynek letéteményese az egyház, a másik a keresztény állam védelme, mely oltalmazza ezt az igazságot és biztosítja a társadalmi rendet.

A közönyösségben rejlő veszélyt megérezve VI. Piusz rendkívül éleslátóan helyezte harca döntő pontját az emberi jogok vallási dimenziójára, melyet a *Nyilatkozat* rosszul vagy mindenesetre kétértelműen biztosított. Ebben az értelemben nem a harc, legfeljebb a tábor megválasztásában tévedett, de ugyan ki ítéltet utólag és kívülről arról az emberről,

akit elragadott a harc tüze és szenvedélye? Egyformán higgadtan szemlélni az egyház kapcsolatait két olyan társadalommal, melyek közül az egyik védte, a másik támadta — ehhez olyan tisztánlátásra és elszántságra lett volna szükség, melyre kevés ember képes. Valljuk meg, hogy néhány igazán jelentős kivételtől eltekintve az egyház nem tudta, vagy nem tehette meg a szükséges választást egy olyan helyzetben, amikor az emberi jogokat teljesen autonóm alapról és egyre erősödő vallásellenes felhangokkal hirdették meg. Tulajdonképpen Marx és Engels — más okból — de ugyanígy voltak elégedetlenek egy áramlattal, mely jót és rosszat egyaránt magával sodort. Könnyebb volt mindent válogatás nélkül elutasítani!

Az egyház és a francia forradalom és későbbi (főleg európai) örökösei között nem egyszerűen félreértésről, jelentéktelen civakodásról volt szó, hanem egy radikális világnézetkülönbségről a valláshoz való viszonyt illetően, mely egyformán végletekhez sodorja azokat, akik Isten nélkül akarnak felépíteni egy modern társadalmat, és azokat, akik a keresztény társadalmat szabadságjogok nélkül akarják fenntartani. Nem egyszerűen érdekek, hanem doktrínák, kultúrák konfliktusáról van szó. Az egyház mégsem vádolható az emberi jogok kíméletlen, leegyszerűsítő elutasításával. Elgondolkodtató azonban az a — félelmekkel és ügyetlenségekkel terhes — lassúság, mellyel a pápaság végül megszabadult a hosszú ideig vallott, inkább millenáris, mint tradicionális felfogásától, melyben a katolikus igazság objektivitása ahhoz vezetett, hogy jogokról beszéltek anélkül, hogy közben különösebben szóba került volna az e jogok elismerésére felszólított emberek szabadsága. A múltban minden összejárt ahhoz, hogy az emberek még csak ne is sejtsenek semmit az emberi jogok problémájáról, még kevésbé a vallásszabadságról, mely ennek egyszerre gyökere és ereje.

A józan belátásra képtelen gondolkodásmódban rejlik annak magyarázata, hogy a konfliktus ilyen elviselhetetlenül hosszúvá nyúlt. Elhúzódását tovább fokozta a „forradalom—ellenforradalom” rálicítálás, s történetét végigkísérte az egyház és a forradalomból kinövő társadalom kiegyezési kísérleteinek bukássorozata (vö. Adrien Dansette). A kulcs, mely a katolikus egyház hajthatatlanságát érthetővé teszi és gyakran igazolja, mindig ugyanaz. De milyen nehezen értjük meg a *Mirari vos* enciklikát, mely esztelen ségnek, sőt örületnek nevezi a lelkiismereti szabadságot (1832. aug. 15.), vagy IX. Pius Syllabusában néhány javaslat elutasítását! (1864. dec. 8. — mely, ahogy írták — a dialógus 0. éve.)

Szerencsére a konkrét helyzetekre figyelmes egyháznak végül sikerült a pragmatizmust a dogmatizmus elé helyeznie — hívei lelki szolgálatának sürgetésétől vezetettve. 1801-től VII. Piusz és Bonaparte konkordátuma arra kényszerítette az egyházat és a forradalmi Franciaországot, hogy éljenek egymás mellett, bármi történjék is. Az egyház felismeri a tények súlyát egy olyan új politikai és kulturális környezetben, mely fokozatosan átalakítja egész Európát, s ez a felismerés — főleg XIII. Leó társadalmi enciklikái óta (mert nemcsak a *Rerum novarum* létezik!) — egy olyan fejlődés elindítójává vált, amelynek szereplőit és fókáit jól ismerjük. Ez a félénken, történelmi kényszerhelyzetek nyomása alatt megindult fejlődés akkor gyorsult fel, amikor az egyház — belső logikájánál fogva — maga vette kezébe vezetését.

Ezen a felfelé ívelő görbén nem feledkezhetünk meg XI. Piuszról, aki feltörte a csendburkot, mely alatt negyven évig fulladozott a *Rerum novarum*, s volt bátorsága ahhoz, hogy az új időkre alkalmazza a leói enciklikát: a náciizmus és a kommunizmus felfelé törő totalitárius ideológiájával szemben két megrázó erejű enciklikájában teljes fényükbe állította az emberi személyiség elidegeníthetetlen jogait (1937). Nem feledkezhetünk meg XII. Piuszról, s a háború éveit alatt (főleg 1942-ben és 1944-ben) fogalmazott karácsonyi üzenetekről sem; ő az, aki a természeti jog teológiai elmélyítésével előkészítette az egyház és az emberi jogok igazi, új egymásra találását.

Az egész világ kollektív emlékezete őrzi még XXIII. János nevét és *Pacem in terris* enciklikáját, melyet 1963. ápr. 11-én tett közzé, kevesebb mint két hónappal halála előtt. Valójában ő az első pápa, aki — az általa bevezetett megfogalmazás szerint — „minden jószándékú emberhez” kívánt szólni, olyan nyelven, mely minden kultúra számára befogadható. Vele történik meg először, hogy a katolikus egyház „az idők jeleként” üdvözlí az ENSZ 1948-as emberjogi nyilatkozatát, s megszerkeszti saját chartáját, ahol minden joghoz éppannyi kötelesség is párosul, hiszen „ezekről megfélemedkezni — mondja XXIII. János — annak veszélyét jelentené, hogy egyik kezünkkel leromboljuk azt, amit a másikkal felépítettünk”.

Az emberi jogok jövője felé való nyitás legszebb példája a II. Vatikáni zsinat marad, amely a XXIII. Jánost követő VI. Pál legnagyobb alkotása. Mindannyian a *Gaudium et spes* ünnepélyes nyilatkozatára gondolunk: „Az egyház, a ráhagyományozott evangéliumból merítve erejét, hirdeti az emberi jogokat, felismeri és nagy becsben tartja korunk dinamizmusát, mely ezeknek a jogoknak mindenütt új lendületet ad.” De az egyház számára a legsúlyosabb következményeket vitathatatlanul egy másik, valamennyi közül a legkisebb — zsinati dokumentum jelenti: a vallásszabadságról szóló. A *Dignitatis humanae* e deklarációjával szeretném megkoronázni bejárt utunkat.

Most térjünk vissza VI. Pálhoz. Első enciklikája (*Ecclesiam suam*, 1964. aug. 6.), mely a zsinat 2. és 3. ülése között jelent meg, s akkoriban teljesen észrevétlen maradt, az én szememben a jelenkori egyház egyik legfontosabb szövege — olyan szöveg, melyből a válaszut előtt álló ember számára értelem és lélek sugárzik. Azok számára, akik még mindig tétováznak elismerni az emberi jogokat, semmi sem bír olyan ösztönző, megvilágító erővel, mint a pápa elmélkedésének három pontjához való visszatérés: „egy önnön tudatosságát elmélyítő egyház, egy megújuló egyház, olyan egyház, amely a dialógusban adja át magát a világnak”. Igazi benső megtérésre szólít fel. Azt is szeretném megjegyezni, hogy a békevilágnapokat bevezető VI. Pál első (1969-es) üzenete témájául az emberi jogok előrehaladását választotta. Minél inkább közeledünk a görbe legmagasabb pontjához, annál jobban felgyorsul, erőteljesebbé válik a pápaság elkötelezettsége az emberi jogok szolgálatában. Mit mondhatnánk II. János Pálról, ami ne lenne ismert, talán túlságosan is ismert? Olyannyira, hogy ilyesfajta mondatfoszlányok üthetik meg a fülünket: „Ennek a pápának nincs más szó a száján, mint az emberi jog.” S ez így is van, II. János Pál ennek lett hirdetője, fáradhatatlan zárandoka. Számára ez nem egyszerűen egy állandóan jelenlévő kérdés, hanem minden mindenre vonatkozó kijelentés mértani helye. Számára ez nem egyszerűen retorikai gyakorlat, hanem olyan kérdés, mely vérből és könnyekből született. 1979. okt. 2-án az ENSZ szónoki emelvényén emlékeztet rá, hogy abból az országból származik, melynek élő testére egykor Auschwitzot építették. „Mindenekelőtt azért hivatkozom erre, hogy megmutassam, milyen fájdalmas tapasztalatok és emberek millióinak mennyi szenvedése vezetett el az emberi jogok egyetemes nyilatkozatához.” Ehhez az egzisztenciális, testi-antropológiai alaphoz csatlakozik egy másik alap, mely teológiai, szellemi, Krisztus-központú. II. János Pál teljességében, élő egységében ragadja meg az embert, aki igazságot és teljességet Isten képmásában és hasonlatosságában találja meg. S érthető, hogy annyian kerülünk teljesen hatása alá annak a pápának, aki — mint egyik hallgatója mondta — „biztos magában, mert biztos abban, aki neki erőt ad”.

„Az elutasítástól az elkötelezettségig.” Vajon teljes-e a bejárt út? Hogy igazán értékelni tudjuk egy olyan elkötelezettség teljességét és őszinteségét, mely több egyszerű csatlakozásnál, meg kell ragadnunk a döntő pontot, amit túl ritkán hoznak szóba, és túlságosan gyakran ködösítenek el, s ami nem más, mint a vallásszabadságról szóló zsinati dekrétum. Ha egyáltalán volt az egyházban igazi forradalom, akkor ez 1965. dec. 7., a zsinat zárónapjának előestéje — ekkor szavazták meg ezt a kíméletlen vitáknak alávetett, gondosan kidolgozott dekrétumot. A nyilatkozat végleg megszünteti azt a ravasz, már-már

cinikus tézis—hipotézis dialektikát, melyben oly sokáig tetszelegtünk, s melyben a tolerancia a kompromisszumot, a kisebb rossz választását jelentette; azt a dialektikát, melyet egy tiszteletlen kommentár a múlt században így fogalmazott meg: „az elmélet szerint megégetni kell M. de Rothschildot, a gyakorlatban vacsorázni nála”.

Még mindig vannak olyanok, akik kételkednek elkötelezettségünk őszinteségében. A biccenárium egyik történésze (Claude Monceron) így ír: „Az egyház természetesen kihasználta csodálatos képességét, hogy kisajátítsa, sőt valamiképpen meg is keresztelje mindazt, aminek képtelen volt ellenállni — hogy túljutva az eseményeken és elkendőzve a hibákat, most az emberi jogok kántorává lépjen elő.” A vallásszabadságról szóló dekrétum nem a tulajdonképpeni vallás jogaira, hanem az emberi személyiség jogaira alapozódik. Ennek köszönhetően az egyház és az emberi jogok házassága, mely oly sokáig volt érdekházasság, most végre újra szerelmi házassággá válhat.

„Az elutasítástól az emberi jogok melletti elkötelezettségig.” Vajon következetes-e bejárt utunk? Be kell látnunk, hogy a látszat ellenére sem kevesebb benne a folytonosság, mint a szakítás, az ellentétes fordulat. Végeredményben — minden paradoxon nélkül — azt mondhatjuk, hogy XI. Piusz IX. Piusz gondolatainak legjavát, XXIII. János pedig VI. Piusz gondolatainak legjavát viszi tovább. Sohasem lehet teljes mértékben szembeállítani két pápát, két egyházi periódust: minden pápa, minden időszak magán hordozza egy politikai és kulturális légkör természetének bélyegét. Összeköti őket egy szál — bármily vékony, bármily rejtett legyen is —: az evangélium köteleke — ennek maradnak mindnyájan tántoríthatatlan apostolai, az emberek szolgálatára. Az elkötelezettség pápáinak vonásai között is felfedezhetünk olyanokat, melyek bizonyítják, hogy a legőszintébb elkötelezettség sem jelent soha feltétel nélküliséget.

Ez magyarázza például XII. Piusz furcsa hallgatását arról az 1948-as egyetemes emberi jogi nyilatkozatról, melyben nincs semmilyen kifejtett utalás Istenre. S maga XXIII. János is, aki *Pucem in terris*-ben elsőként szól róla, hangsúlyozza, hogy a nyilatkozat jogos fenntartásokra ad okot. Az általa közreadott charta az ENSZ-deklaráció javításának, ügyes helyreigazításának tekinthető. Végző soron ami a pápákat akár egyik, akár másik (gyakran egymással ellentétes) irányba vezeti, az mindig ugyanaz a felelősségérzet az ember iránt — az iránt az ember iránt, akit csak transzcendenciájának megerősítése védhet meg társaival és önmagával szemben.

Végül szeretném kiemelni VI. Pál személyes értékelését arról az útról, melynek során az egyház és a forradalom távolról sem játszott bűjőcskát, hanem élesre töltött fegyverekkel állt szemtől szemben egymással. VI. Pál alig két hónapja pápa, amikor 1963. szept. 1-jén a Frascati székesegyházban tartott prédikációja során kifejti elemzését a XIX. századról: „A francia forradalom — mondja — kaotikus, borzongató s ugyanakkor bizakodásra készítő eszmék zűrzavarával töltötte el az emberi szellemet. Sürgősen rendet kellett teremteni, és megszilárdítani ezt a rendet. Ugyanakkor új serkentőre letek, élő, igaz eszmékre, összecsengésekre, annak a forradalomnak nagy elvei között, mely egyszerűen kisajátította a testvériség, a szabadság, az egyenlőség, a fejlődés, az alacsony osztályok felemelését célul kitűző keresztény eszméket. Így tehát mindez keresztény volt, de keresztényellenes, világi, vallásellenes köntösbe burkolták, eltorzítva így az evangéliumi örökséget, mely az emberi élet megtisztítására, felemelésére, megnevelésére hivatott.” Ez a kevéssé ismert VI. Pál-idézet II. János Pál szavait előlegezi, és rendkívül fontos lépés azon az úton, melyen az egyház sokáig nem tudta kiválasztani a konkoly közül a búzaszemet. Az marad most hátra, hogy a búzaszem, az emberi jogok iránti elkötelezettség az egyházat a történelem előszínpadára vezesse. De nem lehet-e, hogy az egyházat éppúgy elvakítja jelenlegi elkötelezettségének fényárja, mint az elutasítás éjszakája, melyből végre kijutott? Ez az utolsó kérdés, melyet teljes mélységében szeretnék feltárni.

Az emberi jogokért folyó versenyben alapos lépéshátrányt szenvedett egyház most komoly előnyöket biztosíthat magának egy olyan világi társadalommal szemben, mely elbizonytalanodott és kiábrándulttá vált a forradalomból kinőtt eszmények törekénysége láttán. Milyen változatos a skálája az emberi jogokkal való kérdésnek! Mennyire eltérő okok vezetnek a csatlakozáshoz, és mennyire más kényszer áll az okok mögött! Mennyi alkudozás olyan országokkal, akik váltópénzként kezelik az emberi jogokat, és csak azért tesznek engedményeket, hogy ezzel is jobban védjék saját érdekeiket!

Minél több tekintet fordul ma az egyház felé, annál kérlelhetetlenebbnek kell lennie az emberi jogok egyértelművé tételében és védelmezésében, kérlelhetetlennek másokkal, kérlelhetetlennek önmagával szemben. Az emberek egyre inkább tisztában vannak azzal, hogy jogaik vannak, s hogy ezek a jogok bővülnek nemzedékről nemzedékre. De milyen igazság teszi őket kimondhatóvá? Milyen szeretet összeegyeztethetővé?

Az egyik legnehezebb probléma az emberi jogok megalapozása és egyetemessége — olyan alap feltárása, mely egyetemességet hordoz, és olyan egyetemesség megtalálása, mely vigyáz, nehogy felszínessé tegye az alapot. A talaját vesztett és önmagában is kételkedő emberiség bizonytalankodásában a hang, mely emberi jogokért kiált, a túlélési vágyó ösztönös segélykiáltása, a kéz, mely az emberi jogokba kapaszkodik, a mentőövet megragadó ember keze. De nem elég sem szaporítani, sem regionalizálni az emberjogi nyilatkozatokat, bár számos jog vár még elismerésre és kihirdetésre. Nem elég a jog páncéljába burkolni az emberi jogokat, bár még sokat kell javítani a védelmén. Ma — inkább, mint valaha — az embernek az a feladata, hogy bizonyosabbá tegye magában ember voltát: tudatában legyen identitásának, származásának, a helyét meghatározó alapoknak.

Ki segíti abban, hogy újra visszaadhassa a ráhagyott örökségnek minden szilárdságát, elevenségét, örökörvényűségét? Ki segíti abban, hogy visszataláljon az etika törvényszabó útjára, ahol az ember nincs többé saját igazságára és saját jogára hagyatva? A világ közösségének az az elsődleges feladata, hogy újra megtalálja azokat a közös értékeket, melyek körül összegyűlhetnek a jószándékú emberek — ezt teszi fáradságos munkával, türelmesen. Ez az egyház feladata is, amennyiben az emberi jogokat nem tekinti kizárólag felekezeti igazságnak, és egyre inkább hajlik arra, hogy leüljön az emberek és népek közös asztalához.

Bizonyos, hogy a hit vallásos beszéde, a legvégső alapra rávilágítva lélekkel töltheti meg az emberi jogokért folyamodó racionális követeléseket, ezt a szép beszédet azonban csak a hívők érthetik. Úgy érzem, nem mértük fel valódi mélységükben, és nem használtuk ki eléggé XXIII. János és VI. Pál intuícióit, melyek arra készítették a két pápát, hogy minden emberhez, mindenki számára érthetően szóljanak. Nem arról van szó, hogy az egyház két nyelven beszéljen, hanem arról, hogy minden kimondott szavának Isten és ember között mélységét kell magában hordoznia.

Mindenesetre van egy olyan terület, ahol az egyház felhasználhatja nevelői hagyományát (Mater et Magistra) minden tapasztalatát, s ez az emberi jogok mindennapi alkalmazására való alázatos tanítás. Mindennapossá, de nem jelentéktelenné tenni őket — az egyház számára ehhez az egyetlen járható út az, hogy felelősségérzetre nevel. De csak szabad ember érezheti felelősnek magát, tehát az az ember, aki képes felelni tetteiért, vállalva őket minden következményükkel együtt. Vajon hányan fogadják el ezt a kockázatot? Amint erre Dosztojevszkij a Nagy Inkvizítor legendájában rámutatott, az ember természeténél fogva hajlik arra, hogy a szabadságot tehernek érezze, melytől mindenáron szabadulni akar. A Kreónok ellen kevés az Antigoné. Kényelmesebb rabszolgának, mint úrnak lenni. Alapvetően mindig csak annyi szabadságunk van, amennyit magunkra vállalunk. Csak azt az embert lehet felszabadítani, aki bensőjében már szabad. S itt az a pont, ahol az egyház a társadalomban pótolhatatlan szerepet játszik.

Végül pedig az emberi jogokra való nevelés az egyház számára azt jelenti, hogy evangéliumi önvizsgálatot tart saját életéről, ahogy VI. Pál mondta 1974. okt. 23-án: „Az egyház tapasztalatból tudja, hogy az emberi jogok előrehaladásának szolgálata a világban saját élete, törvényei, intézményei, tervezett cselekedetei állandó vizsgálatára, szüntelen megtisztítására kötelezi.” Ki ne érezné közülünk — bárhol is álljon — a testvéri felszólítást, hogy egyházunk a teljes nyilvánosság előtt egyre inkább olyan cselekedetek példája legyen, melyben az emberi személyiség méltósága mindenki számára a legszebb, legtisztább formájában mutatkozik meg?

Ideje, hogy megálljak, hiszen előadásom egyre természetesebben hajlik arra, hogy az egyházzal való meditáció formáját öltse magára. Elmondhatjuk a történész Jean Duchesne-nel, hogy e kétszáz éves út alatt „az egyháznak megadatott a súlyos kegyelem, hogy visszatérjen Konstantin előtti ifjúságához”. Köszönetet mondunk az Úrnak a megifjodás e kegyelméért, kérve őt, hogy egyetlen keresztény se térjen le a helyes útról, belesodródva valami furcsa utóvédharcba. Ez a kegyelem tegyen bennünket éberre és tisztánlátóvá. Az emberi jogok terén olyan félelmetes bukásokat ismertünk, mint amilyen az auschwitz. A fény évszázadának nagy illúziója volt az a gondolat, hogy magunk mögött hagytuk a sötétséget, holott egyfolytában fenyeget, ott kíséri az emberiség karavánját történelme homokborította nyomain.

Szeretném, ha előadásom zárszava szeretet- és hitvallás lenne egyházunk mellett, a „sebezhető és lelkesítő” egyház mellett (Mgr. Defois), mely — az istenember nyomában haladva — elfogadta az inkarnáció kockázatát, s érte a bűn terhét is. Nehéz hinni egy olyan egyházban, melynek péteri füle kakasszóval van tele. Nehéz szeretni egy olyan egyházat, melynek teste sebhelyekkel és művégtagokkal van tele. Nehéz élni egy olyan egyházban, melynek jegyzetfüzete tele van az emberekkel elmulasztott találkozókkal.

Ó, Egyházam! Igaz, hogy lábad gyakran ragad a középszerűség sarába: szomorúan tapasztalom ezt nap mint nap.

Ó, Egyházam! de éppígy az is igaz, hogy fejed a szentség teljes fényében tündököl: örömmel tapasztalom ezt is nap mint nap.

Az egyház története minden korszakában súlyos választások elé került: kényszerű és kétélyeket ébresztő választások elé. Természetesen mindnyájan azt kívánjuk, hogy ő legyen a legszebb, a legtisztább, a legbátrabb. De a történelem kavalkádjában világossá válik, hogy az egyház mindenekelőtt a kegyelem, a tiszta kegyelem műve, amit nem tarthatunk meg sem mi, sem ő maga, csakis Isten. Igazi hatalma sohasem győzelmeitől és vereségeitől függ. Íme anyánk, az egyház titka — amit remélem, ma nem kíváncsi sétálókként jártunk körül, hanem képesek voltunk egy bámuló gyermek tekintetével szemlélni.

Biztos vagyok benne, hogy mindannyian ismerjük *Az emberi lét jogát*, ezt a csodálatos antológiát, melynek ezeregynéhány darabja minden idő és minden kultúra emberéről szól. Ebben az UNESCO-kiadványban René Maheu a következő szavakkal zárja bevezetőjét: „Bármily nagyok voltak is a megtett erőfeszítések, az elért előrelépések, bármily hősiességek is a számtalan áldozat, az ember még nem fizette meg a szabad ember árát, s nem is határozta meg azt igaz értéke szerint. E percben is emberek milliói, testvéreink, csüggedők és lázadók várnak bennünket, téged és engem.”

Téged és engem.

Lőrinszky Ildikó fordítása

A Szentszék diplomáciai kapcsolatai századunkban

Kevéssel a II. Vatikáni zsinat befejezése előtt VI. Pál pápától az egyik brazil püspök azt kérte, hogy a zsinat záróülésén a Szentszékhez akkreditált diplomatákat küldje haza országaikba és a vatikáni diplomatákat rendelje vissza. A püspök azt hitte, hogy a zsinati ekklezológia nevében beszél, és ez a látványos gesztus, a pápai diplomácia teljes felszámolása megteremtheti az egyház és a különböző államok közötti kapcsolatok „tisztaságát”. Valamivel később ennek a gondolatnak adtak hangot az európai papi konferencián, ahol a szónokok kijelentették, hogy az egyház többé nem tárgyalhat diplomáciai úton az „üldözökkal”, hiszen ő maga az „üldözöttek” gyülekezete. Az 1971-es püspöki szinoduson pedig egyes püspökök elítélték azt az intézményt, amely a pápa reprezentánsainak munkaköréhez csatolja a világi hatalmak követeinek feladatait.

VI. Pál figyelmesen meghallgatta ezeket a véleményeket, számolt velük, döntései révén azonban a pápai diplomácia az evangéliumi szellemtől irányítva fokozta működését. A pápa döntése helyesnek bizonyult; az egységesülő Európában az egyház és a nemzetek érdekében egyaránt szükség van erre a sajátos diplomáciai munkára, amely lankadatlanul figyelmeztet a politikában a magasabb szempontok érvényesítésére.

A Szentszék diplomáciai tevékenységét illetően a századfordulón meglehetősen bonyolult volt a helyzet. XIII. Leó pápaságának (1878–1903) utolsó éveiben, az egyházi állam megszűntével támadt nehézségek még távol álltak a megoldástól, az olasz állam és a Vatikán között kötendő szerződés még csak távoli lehetőségnek tűnt. Az olasz hatóságok által egyoldalúan biztosított immunitás státusával négy követség működött a Szentszék mellett (Osztrák–Magyar Monarchia, Spanyolország, Franciaország és Portugália követsége, valamint 18 legáció, melyek közül háromnak Párizsban volt a székhelye, három pedig évek óta betöltetlenül állt). A Szentszék képviselői — ha nem is tökéletes tükörképeként e helyzetnek — ennek megfelelően alakultak. A négy nunciatúra Bécsben, Párizsban, Madridban és Lisszabonban működött. A többi képviselő mind alacsonyabb fokú volt. A pápai diplomácia Dél-Amerikát már ekkor fontos munkaterületnek tartotta, jöllehet több kormánnyal azok antiklerikális intézkedései miatt az addigi békésebb kapcsolat feszültté vált.

X. Piusz pápa megválasztása (1903. aug. 9.) után néhány nappal fogadta a különböző kormányok követeit, képviselőit, megbízottait, s ezzel megmutatta, fontosnak tartja a diplomáciai munkát, amely az általa kitűzött programnak, az egyház megújításának (*Instaurare omnia in Christo!*) szerves része. Dél-Amerikában töretlenül folytatták a diplomáciai tevékenységet. Pápasága kezdetén súlyos válságba kerültek a Vatikán és Franciaország kapcsolatai. Emile Combes köztársasági elnök kormánya 1904. július 30-án úgy döntött, hogy megszakítja a diplomáciai kapcsolatot a Szentszékkel, és a nunciustnak még aznap el kellett hagynia Párizst. Két évvel később Georges Clémenceau kormánya a nunciatúra leváltárosát is távozásra kényszerítette. Egy másik, kevésbé látványos, de hasonlóan súlyos következményekkel járó szakítás történt Portugáliában (1910. okt. 5.) a köztársaság kikiáltása után. Az I. világháború pápája, XV. Benedek (1914–1922) először a béke érdekében, majd az Osztrák–Magyar Monarchia földarabolása révén előállt kényszerhelyzetben a Szentszék diplomáciai tevékenységét jelentős mértékben megnö-

velte. A világháború kitörése kellett hozzá, hogy a kormányok rádöbbenjenek, milyen fontos szerepe van a Szentszéknek a nemzetek közötti béke megővésében. Angliával Tudor Erzsébet királynő uralkodása (1558—1603) alatt szakadtak meg a kapcsolatok. Az 1914-es esztendő utolsó előtti napján „rendkívüli megbízással” angol küldött érkezett Rómába. Ez a legáció ideiglenes jellegét állandóra változtatta és fennmaradt a követség, illetve nunciatúra megszervezéséig (1982). A válságos időkben Hollandia, Luxemburg, Szerbia és Monaco is hamarosan követte Anglia példáját. A dél-amerikai országok diplomáciai tevékenysége szintén felgyorsult és 1916-ban megkezdődött a kapcsolatok normalizálása Peruvál, Venezuelával, Haitival, Costa Ricával, Argentínával, Chilével, Bolíviával és a Dominikai Köztársasággal. A világháború befejezése után Paraguay, majd Brazília szorosabbra fűzte, Franciaország pedig fölelevenítette kapcsolatait a Szentszékkel.

Európában rendkívül jelentős eseményként könyvelhető el Eugenio Pacelli, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja titkárának kinevezése müncheni nunciussá 1917. április 20-án. Röviddel a világháború kezdete előtt került a titkári posztra, széles körű ismereteivel, ragyogó diplomáciai képességével ő mutatkozott a legalkalmasabbnak arra a feladatra, hogy a Szentszék békejavaslatát továbbítsa a központi hatalmak felé. Sajnos ez a javaslat a szemben álló felek részéről egyhangú elutasításra talált, és a háborút követően a győztes hatalmak a békétárgyalásokra még csak meg sem hívták a Szentszék képviselőit. A bajor nunciatúrát 1919-ben ideiglenesen elismerték egész Németország nunciatúrájaként, majd 1920-ban Berlinben fölállították a porosz nunciatúrát, és Pacelli 1925-ben kinevezést kapott erre is.

Oroszország utolsó képviselője a Szentszék mellett 1917 szeptemberében kapta kinevezését a Kerenszkij-féle ideiglenes kormánytól. A hatalomátvételt követő polgárháború alatt a Szentszék elismerte a diplomata illetékességét. A közelmúlt eseményei miatt a Szentszék és Oroszország, illetve a Szovjetunió kapcsolatai ismét az érdeklődés előterébe kerültek.

A XV. századtól a XVIII. századig a Szentszék és a cári udvar között megbízottak, követek útján történt az érintkezés. A leghíresebb Antonio Possevino jezsuita volt, aki IV. Iván cár (1533—1584) udvarában működött. A küldöttek vallási kérdések mellett politikai ügyekben is eljárak, mint például az oroszok és lengyelek szembenállása esetén vagy a törökök ellen vívott harcok során. Az első igazi nunciatúra Katalin cárnő uralkodása alatt (1762—1796) létesült. A nunciosok akkor már csak vallási ügyekkel foglalkoztak. Kiemelkedő eseményként 1845-ben XVI. Gergely pápa néhány napon belül kétszer is fogadta I. Miklós cárt. A cári birodalom jócskán próbára tette a katolikusokat: a hatóságok számtalanszor megsértették a katolikus egyház legelemibb jogait is. E találgozás eredményeként 1847-ben konkordátum született, ám ezt elérte a konkordátumok szokásos sorsa: az illetékes kormány semmibe vette. IX. Piusz panaszaira pedig 1866-ban az orosz udvar felelete a konkordátum semmisnek nyilvánítása volt. Újabb tárgyalások (1881—1882) ugyan részleges megegyezéshez vezettek, a Róma főségét elfogadó görögök azonban állandó ürügyet jelentettek a cári kormánynak a megállapodások megszegéséhez. Jóllehet az orosz kormány állandó követséget működtetett a Szentszék mellett, ez utóbbi jelenléte a cári udvarnál nem volt állandó. Az utolsó hivatalos érintkezés 1922 tavaszán történt, amikor a Szentszék jelentős élelmiszerszállítmányt küldött az éhező országnak, és segélyközpontokat nyitott, többek között Moszkvában. A Vatikán 1923-ban újabb megegyezést kezdeményezett, de hamarosan be kellett látnia ennek esélytelenségét. A következő évben Lenin ugyan meghalt, de intézkedései nyomán a katolikus hierarchia már teljesen megsemmisült. A püspököket bebörtönözték, száműzték vagy külföldre kényszerítették.

1922-ben Szent Péter örökébe XI. Piusz került, az egykori lengyel nuncius; Achille Ratti hamar megértette, hogy a szovjethatalommal semmi esély sincs egyezmény kötésére,

ezért az 1917-ben felállított Pápai Keleti Intézet rektorát, Michel d'Herbigny jezsuitát titokban püspökké szenteltette és a Szovjetunióba küldte, hogy ott megszervezze a „földalatti” hierarchiát. Érdemes felfigyelni arra, hogy d'Herbigny szentelését Berlinben Eugenio Pacelli végezte 1926-ban. Pacelli nunciusként komolyan tanulmányozta a Szovjetunióban kialakult helyzetet. A hivatalos látszatot („utazó megbízott”) őrizve és a szovjet hatalommal kapcsolatot tartva d'Herbigny küldetését eleinte sikerrel végezte, az új hierarchiát azonban hamarosan fölgöngyölítették, az új püspököket letartóztatták (volt, akit közülük kivégeztek), őt pedig kiutasították.

Lettország 1925-ben lépett kapcsolatba a Szentszékekkel. Litvánia és a Szentszék között két alkalommal is feszültség támadt, aminek következtében a kapcsolat alacsonyabb szintűvé vált.

XI. Piusz uralkodása alatt a legnagyobb diplomáciai esemény a lateráni egyezmény aláírása volt 1929. február 11-én, s ezzel több mint félszázados áldatlan állapotot tudhatott maga mögött mind a Szentszék, mind Olaszország. 1929-ben Írország kezdeményezte a kapcsolatok főlvetelét. XI. Piusz utolsó éveit a német, majd a spanyol események jelentősen befolyásolták. Az 1933-as konkordátumot a német fél hamarosan megszegte. A madridi nunciatúra 1936-ban két évre bezárta kapuit. A dél-amerikai kapcsolatok viszonylag zavartalanul fejlődtek, Libéria volt az első afrikai állam, amelyik szükségesnek látta, hogy diplomatát küldjön a Szentszékhez (1927).

A Szentszék a Szovjetunióban egyre erőteljesebbé váló egyházüldözésre erőteljes, ám hatástalan tiltakozással válaszolt. XI. Piusz pápa 1931-ben imahadjáratra szólította föl a világ katolikusait a mártírsorsot vállaló helyi egyházakért. A vallási elnyomás ugyanis Sztálin hatalomra jutása (1927) után tovább erősödött, majd vallási különbségtétel nélkül átteperjedt a társadalom tekintélyes részére. A pápa a *Divini redemptoris* kezdetű enciklikájában (1937) a „fides intrepida” (rettenthetetlen hit) birtokában a náciizmussal együtt elítélte az ateista kommunizmust. Ezt az enciklikát éppúgy nem bocsátották meg neki a marxista—leninista utópia prófétái és hivatalnokai, mint a *Mit brennender Sorge* kezdetű enciklikáját a nácik.

XI. Piuszt, az egykori nunciust a már említett Eugenio Pacelli államtitkár követte 1939. március 2-án. A „diplomata-pápa” a II. világháború kitörésének megakadályozására mindent megtett, ám hiába. Még a legérdekeltőbb fél, Lengyelország politikusai sem hallgattak a Szentszék kérésére, javaslatai sorozatára. „A békével még nem veszett el semmi...” A háború miatt az Egyesült Államok elnöke személyes megbízottat küldött 1940 februárjában a Szentszék mellé. Myron G. Taylor egy évtizedig állt a kölcsönös megértés szolgálatában. 1950-ben ért véget küldetése. A háború alatti diplomáciai tevékenység forrásai néhány éve a kutatás rendelkezésére állnak, ám a közvélemény tudatos félrevezetése e téren egyes történészek, teológusok, publicisták részéről tovább folytatódik. A XII. Piusz vezette vatikáni diplomácia az emberiség történelmének eddigi legnagyobb önpusztítása alatt bátran és hatékonyan helytállt, s végezte feladatait a legdurvább erőszak által szűkre szabott határok között.

A háború utáni események egyrészt a diplomáciai kapcsolatok normális fejlődését jelezték, másrészt — a világháború, s különösen a jaltai egyezmény (1945) következtében — újabb nehézségeket támasztottak.

XII. Piusz pápának nem voltak illúziói sem a hitleri, sem a sztálini politikával kapcsolatban, s bár az egyik intézményes módon kereszténységellenes irányzat eltűnt, a másik tovább élt. A pápa joggal tartott attól, hogy a szovjet zónába került közép-európai országok, valamint a balti államok egyházai a belorusz és az ukrán egyház sorsára jutnak. A szervezett, állampolitikai szintre emelt ateizmus a háború befejezésekor már közel három évtizedes múltra tekintett vissza, és egyre súlyosabb nyomást gyakorolt az egyházakra. Naivitás lett volna feltételezni, hogy a sztálini hatalom éppen akkor változtat ezen a

gyakorlaton, amikor győztesként érkezik a hatalmi övezetét képező országokba. XII. Piusz ezért a helyi egyházakat szilárdságra, jogaik határozott védelmezésére szólította fel. Tudta, hogy az engedékenységgel esetleg még megtartható jogokat a totális hatalom bármikor elveheti, s el is veszi. Elsőnek az ukrán görög katolikus egyházat semmisítették meg, s híveit az ortodox egyházba kényszerítették. A görög katolikusoknak hamarosan ez a sors jutott osztályrészül Csehszlovákiában és Romániában is. A pápai diplomáciának vajmi kevés lehetősége, esélye volt a beavatkozásra.

Jugoszláviába, Romániába és Németországba a Szentszék amerikai származású prelátusokat küldött diplomataként, azt remélve, hogy az Egyesült Államok és a Szovjetunió között fennálló viszonylagos baráti kapcsolatot az egyház javára is kamatoztatni tudják, de ez a remény hiábavalónak bizonyult. A szovjet befolyás alá került országok sorban megszüntették kapcsolataikat a Szentszékkel, majd eljött a főpapok pereinek korszaka. Hazánkban a napjainkig érvényben lévő hivatalos állásfoglalás szerint a Szövetséges Ellenőrző Bizottság találta nemkívánatosnak Angelo Rotta pápai nuncius jelenlétét. A teljességhez hozzátartozik, hogy ennek elnöke K. J. Vorosilov marsall volt. Az ügy további folytatása már egyéb magyar politikai változások részét képezte.

A Szentszék eddigi diplomáciai erőfeszítései más téren bőséges gyümölcsöt hoztak, mert új államok egész sora kezdeményezte a diplomáciai kapcsolatok felvételét: Libanon, Egyiptom, India, Indonézia, a Fülöp-szigetek, Pakisztán, Japán, Szíria, Irán, Etiópia.

Kína 1942-ben újra megkereste a Szentszékét, és 1946-ban létrejött vele a diplomáciai kapcsolat. Az 1951-es politikai fordulat után a vatikáni diplomatát a „haladó világrendszer” bevált forgatókönyve alapján kiutasították, aki előbb Hongkongba, majd Taipeibe ment. A Szentszék melletti német követséget a Német Szövetségi Köztársaság szervezte újjá, 1954-ben.

XII. Piusz halála után, 1958. október 28-án ismét egy volt nunciust választottak Péter-utódnak. XXIII. János pápasága alatt az első ország, amellyel a diplomáciai kapcsolatot fölverték, Törökország volt, apostoli delegációjának egykori színhelye. Ezt követte Szenegál, Burundi és Kongó, a jelenlegi Zaire.

Sztálin halála, majd a XX. pártkongresszus után a szovjet politika hajlékonyabb lett. XXIII. János békeindítványával, az olasz kommunisták iránt tanúsított egészen saját megnyilatkozásaival komolyabb diplomáciai lépések számára készítette elő a talajt. Ám a szovjet vezetés a szimbolikus engedményeket sem adta cserébe szimbolikus gesztusokért. A II. Vatikáni zsinat megnyitása előtt 1962 augusztusában a franciaországi Metz városában Tisserand bíboros és Nikodim pátriárka, a Vatikán és Moszkva képviselőiben titkos megegyezést kötöttek. A zsinat nem ítéli el a kommunizmust ateista programja miatt, Moszkva ezért cserébe megengedi, hogy a hatalmi zónájában élő egyházak főpapjai részt vegyenek a zsinaton és ortodox megfigyelők is jelen legyenek. Moszkva előrelátása helyesnek bizonyult, mert a zsinati atyák egynegyede aláírásával elkötelezetten javasolta az ateista kommunizmus elítélését, ami azonban nem történt meg, sőt jó darabig az elítélés kísérlete sem jutott a nyilvánosság tudomására. A Vatikán tartotta magát a vállalt kötelezettségéhez, hátha némi rés nyílik a vasfüggönyön diplomáciája számára. Ez a megfontolás részben igazolódott, ám éppen a jelen eseményei mutatják, hogy a történelmi távlatokra a diplomáciai ténykedések megítélésénél is szükség van.

VI. Pál pápa 1963. június 21-én lépett a pápai trónra, s másfél évtizedes pápasága alatt a Szentszék diplomáciai kapcsolatai rendkívül látványosan fejlődtek mind számban, mind minőségben. A függetlenséget elnyert afrikai államok sora több tucatra növelte az újabban felvett kapcsolatok számát. VI. Pál szentföldi utazása és látogatása az ENSZ-ben új irányvonalakat jelzett. A különböző nemzetközi szervezetekben az egyházi diplomaták megfigyelői minőségben tevékenyen hozzájárultak az emberi jogok egyre hatékonyabb érvényesítéséhez. Ez a folyamat persze a Helsinki-féle folyamat ellenére is számtalanszor megakadt.

A nyitást a szovjet tömb országai felé az Egységtitkárságról J. Willebrands, az Államtitkárságról A. Casaroli, valamint F. König bécsi bíboros szorgalmazták. A hatvanas években Slipyj és Beran bíborosok, majd 1971-ben Mindszenty József bíboros, prímás Nyugatra engedése diplomáciai sikernek tűnt, s a magát „haladó” jelzővel illető nyugati sajtó az illetékes országok megkönnyebbülésére ezt ekként értelmezte. A szentszéki diplomácia szűkszavúsága ezzel kapcsolatban megengedi annak föltételezését is, hogy a kényelmetlenséget okozó főpapok Nyugatra távolításának összehangolt jellegével a Vatikán tisztában volt, s reálpolitikusként esetleg rejtetten jelentkező negatív hatásokkal is számolt. Az enyhülés jele volt a hazánkkal 1964. szeptember 15-én kötött részleges megállapodás, amelyet több hasonló követett a szomszédos országokkal. Kiemelkedő diplomáciai eseményként értékelhető VI. Pál pápa és Gromiko szovjet külügyminiszter többszöri találkozója, valamint a szocialista országok vezetőinek látogatása Vatikánban.

II. János Pál pápa megválasztása 1978. október 16-án lengyel származása miatt váratlanul új helyzetet teremtett az egyház diplomáciai tevékenységében. A Szentatyá, anélkül, hogy expressis verbis helytelenítette volna elődje keleti politikáját, mindig a kellő időben és helyzetben tudta fölemelni szavát az emberi jogokért, ezen belül a szabad vallásgyakorlásért, és a Szentszék diplomáciai munkássága ezzel összehangoltan siettetett azt a folyamatot, amelynek első, jelentős állomása Mihail Gorbacsov fogadása volt. A pápa és a szovjet vezető beszéde hosszú elemzést igényelne, amire talán pozitív fejlemények tükrében kerülhet sor a közeljövőben. A pápa egy hónappal a nevezetes találkozás előtt a Szentszék leendő diplomatáinak azt mondta, hogy „az igazság soha nem lehet alku tárgya”. Ennek ragyogó példáját adta, illetve adhatta, amikor vendégét fogadta, és vele a legfontosabb témákról tolmács nélkül, négy szemközt tárgyalt.

A Szentszék diplomáciai tevékenysége sajátos eszközökkel, de evangéliumi célok szolgálatában, evangéliumi küldetést valósít meg. Az igazságosságon nyugvó béke szolgálata, az emberi jogok és ezen belül a vallási jogok hangoztatása, követelése „alkalmas vagy alkalmatlan” időben a katolikus egyház hívőinek jogos érdekein túl az egész emberiség szabadsággal és reménységgel teljesebb jövőjét szolgálja.

Források: Osservatore Romano 1987, 9., 9., 10., 1989, 46., 49.; André Dupuy: Paul VI et la diplomatie pontificale, in: Paul VI et la modernité dans l'Église, Roma, 1984, p. 457—477; Actes et documents du Saint Siege relatifs a la Seconde Guerre Mondiale, I—XI. Roma, 1970—1982.

Számunk szerzői

Roger Etchegaray bíboros, a Iustitia et Pax pápai bizottság elnöke
Adriányi Gábor történészprofesszor, Bonn
Benyik György teológiai tanár, Szeged

A pápa képviselte

I. A pápai képviselet alapjai

A pápai képviselet intézményének teológiai alapja a római pápa egyházkormányzati primátusában keresendő, mely egyetemes pásztori küldetésének velejárója. Ebből fakad született és szuverén joga ahhoz, hogy követeket nevezzen ki és küldjön a különböző vidékeken működő részegyházakhoz, vagy az államokhoz és hatóságokhoz is (362. k.). Eszerint a pápa követeit — éppen az egész világegyházra szóló lelkipásztori feladatára tekintettel — főként magukhoz a részegyházakhoz küldi. Ámde a részegyházak nem pusztán területi vagy közigazgatási egységek, hanem a katolikusoknak olyan közösségei, amelyek legjellemzőbb típusa az egyházmegye (368. k.). Ez pedig nem bármilyen katolikus csoport (egyesület stb.), hanem Isten népének olyan része, mely mint saját pásztorra, egy püspökre van bízva, aki azt a papság közreműködésével lelkileg gondozza és vezeti (*Christus Dominus* 11, 369. k.).

A pápai képviselet küldetése többnyire nem csupán a részegyházakhoz, hanem az államokhoz és a hatóságokhoz is szól. Magából létének *teológiai* valóságából következik, hogy a katolikus egyház „isteni rendelkezése folytán” erkölcsi személyiséggel van felruházva (113. k. 1. §). Ez az „erkölcsi személy” kifejezés, melyet az egyházra a *Codex Iuris Canonici* használ, arra látszik utalni, hogy a katolikus egyház személyisége nem pusztán a tételes jogból, az emberi elismerésből fakad, hanem megelőzi azt. Az egyház ugyanis olyan szerves és önálló valóság, mely jellegénél fogva alkalmas arra, hogy egységes egészként jogok és kötelességek alanya legyen. Az egyházjog azonban nem csupán a katolikus egyházzal állítja, hogy isteni rendelés folytán erkölcsi személy, hanem az *Apostoli Szentzsékről* is (uo.). Az Apostoli Szentzsék ugyanis a hivatalos egyházi szóhasználatban a katolikus egyház legfőbb hatóságát jelenti, vagyis magát a római pápát. Egyben vonatkozik azoknak a központi hatóságoknak az összességére is, amelyek segítségével a pápa az egyetemes egyház ügyeit intézni szokta (vö. 360—361. k.).

Ennek a teológiai valóságnak megfelelően manapság a *nemzetközi jogi* elmélet és gyakorlat terén az az uralkodó álláspont, hogy az Apostoli Szentzsék a katolikus egyháznak mint szuverén kormányzattal rendelkező, tartós és aktív nemzetközi jogalanynak a megtestesítője. Jogai és kötelességei tehát magának az egyháznak a jogai és kötelességei. Az egyház nemzetközi jogalanyiséga pedig teljesen független attól, hogy létezik-e az adott időszakban egyházi állam vagy — mint korunkban — Vatikánvárosi Állam. Ezért ez a jogalanyiség nem az 1871-es olasz garanciatörvényeken, sem pedig a Vatikánvárosi Államot elismerő 1929-es Lateráni Szerződésen alapul, hanem az egyház valóságában gyökerezdik. Ebből fakad a Szentzséknek az a joga, hogy szuverén államok módjára saját küldötteivel képviseltesse magát, és államok hozzá küldött követeit fogadja. Az Apostoli Szentzséknek ez a követküldési és követfogadási joga hosszú történelmi folyamat során öltött konkrét alakot.

II. A szentszéki képviselők és a nemzetközi jog

Valahányszor a pápai követ küldetése nem csupán a részegyházakhoz, hanem államokhoz és hatóságokhoz szól, az egyházjog magáévá teszi — különösképpen a követek kiküldése

és visszahívása terén — a nemzetközi jognak a diplomáciai képviselőkre vonatkozó szabályait (vö. 362. k.). A diplomáciai jog kodifikációja Napóleon bukása után, az 1815-ös bécsi kongresszuson kezdődött. Fejlődésének jelentős állomása volt a diplomáciai kapcsolatokról szóló 1961-es bécsi egyezmény. Mindezzel összhangban a Szentszék állandó képviselőjét a történelmileg kialakult szóhasználatnak megfelelően *apostoli delegátusnak* nevezzük, ha küldetése kizárólag a helyi egyházhoz szól, s így nem feltétlenül diplomáciai jellegű. Ha államokhoz és kormányokhoz is akkreditálva van, akkor *nuncius* a címe, feltéve, hogy az illető országban joga van arra, hogy ő legyen a diplomáciai testület rangelső tagja (doyenje). Ez általában a régi katolikus hagyományokkal rendelkező országokban szokott előfordulni. Ha a Szentszék diplomáciai képviselőjének erre nincs joga, a *promuncius* név illeti. Ugyancsak államokhoz és kormányokhoz küldött pápai követ az *internuncius* is. A diplomáciai jog szerint a nuncius és a pronuncius nagykövetnek számít. Az internuncius fokozata *rendkívüli követ és megbatalmazott miniszter*. Előfordul az is, hogy a Szentszéknek valamelyik állandó képviselőjét — többnyire átmenetileg — a követnél alacsonyabb rangú diplomata, ügyvivő vezeti.

A fentiekben felsorolt személyeket (az ügyvivő kivételével) az egyházjog a pápa követeinek (*legátusainak*) nevezi. Feladatuk lényegét abban jelöli meg, hogy magának a pápának a személyét képviselik, tartós jelleggel, a részegyházak felé, vagy egyben államok és hatóságok felé is (363. k. 1. §). Ugyancsak a Szentszék képviselik, de nem minősülnek a szó szaknyelvi értelmében pápai követnek, legátusnak azok, akik pápai kiküldötti vagy megfigyelői minőségben nemzetközi szervezetekhez, értekezletekre vagy összejövetelekre kapnak kiküldetést (363. k. 2. §). Ez utóbbi csoportba tartoznak azok a személyek is, akik nemzetközi szervezetek mellett a Szentszék állandó képviselőjét látják el. Amikor az Egyházi Törvénykönyv a pápai követekről szól, csupán a fentebb említett első kategóriába tartozó, vagyis a részegyházakhoz (is) küldetéssel rendelkező, szoros értelemben vett pápai legátusok feladatait és jogait tárgyalja.

Nem említi a *Codex* a pápai követekről szóló fejezetben azokat a bíborosokat, akik a pápa megbízásából öt valamilyen ünnepségen vagy gyűlésen, pl. eucharisztikus kongresszuson képviselik oldalköveti (*Legatus a latere*) minőségben, vagy különleges küldöttként valamilyen lelkipásztori feladatra kaptak eseti megbízást (358. k.). Az ő hatáskörüket mindig az adott pápai megbízó intézkedés határozza meg. Állandó diplomáciai képviselőknek semmiképp nem számítanak. Az alábbiakban felsorolt belső, egyházi jogok és kötelességek sem vonatkoznak rájuk. Azokat az érsekeket pedig, akik történelmi okból a született követ (*Legatus natus*) tiszteletbeli címével rendelkeznek, ezen az alapon semmilyen külön jog nem illeti meg (vö. már 1917-es CIC 270. k.).

III. A pápai követek szerepe az egyházjog szerint

A II. Vatikáni zsinaton elhangzott püspöki kívánságoknak megfelelően a pápai követek küldetésének a helyi főpásztorok saját feladatkörét fokozottan figyelembe vevő, pontosabb körülírása vált szükségessé. Erre az igényre adott választ VI. Pál pápa *Sollicitudo Omnium Ecclesiarum* kezdetű, 1969. június 24-én kiadott *motu proprio*-ja. Ez az okmány olyan jogi szabályokat tartalmaz, melyek később az Egyházi Törvénykönyvbe is bekerültek. Egyszersmind a pápai küldöttek feladatkörének szükségességét, jelentőségét és jellegét teológiaiailag is mértékadóan megalapozza. A péteri tisztség, az egyház alapkövének szerepe (vö. Mt 16, 18), az a Krisztustól kapott péteri küldetés, hogy megerősítse testvéreit (Lk 22, 32), a püspökök és a pápa szoros együttműködésének szükségessége a hit és a krisztusi üdvözítő mű szolgáltatásban indokolják, hogy a pápa az egyes részegyházakhoz állandó képviselőket küld. E gyakorlatnak különös hangsúlyt látszik adni Krisztus

szeretetének sürgetése, melynek jegyében „az egyház köteles a krisztusi hitet és üdvösséget terjeszteni. Köteles pedig a kifejezett parancs alapján, melyet Péter utódjával, az egyház legfőbb pástörával együtt az apostoloktól örökölt a püspökök testülete, amelynek a papok a munkatársai. Köteles továbbá amiatt az életerő miatt, amelyet testének tagjaiba áraszt ki Krisztus” (*Ad gentes* 5; vö. Ef 4, 16). A püspökök kollegialitásának és az egyház missziós küldetésének zsinati hangsúlyozásából logikusan adódott, hogy a pápai követek feladatának fontossága és belső egyházi jellege előtérbe került.

A pápai követ legfőbb feladata, hogy egyre erősebbé és hatékonyabbá tegye az Apostoli Szentszék és az illető *részegyházak* közötti egységet. Ennek a részegyházakkal kapcsolatos, vagyis az egyház belső életéhez tartozó hivatásának körében a Szentszék követének az egyetemes egyházjog számos konkrét teendőjét is megjelöli (364. k.). Az első ilyen feladat *információs* jellegű. Értesítenie kell az Apostoli Szentszéknek mindazokról a körülményekről, amelyek az adott részegyházak életét befolyásolják, valamint a lelkek javát, az egyház működését a maga általánosságában érintő dolgokról. Ennek az információs munkának egy sajátos vonatkozása a püspökök kinevezésével kapcsolatos. A pápai követre tartozik a jelöltek nevének továbbítása vagy javaslása a Szentszék felé, valamint az illető személyekről az információs eljárás lefolytatása (vö. 377–378. k.). Ugyanakkor informálnia, *tanácsait*, de tevékenységével is támogatnia kell az adott területen dolgozó püspököket, természetesen saját illetékességük teljes tiszteletben tartásával. Ám a pápai követnek nem csupán az egyes püspököket kell segítenie, hanem magukat a *püspöki konferenciákat* is. Maguknak a helyi katolikus közösségeknek, de az egyetemes egyházi missziós küldetésnek az érdekében is, tehát nem pusztán politikai szempontból, igyekezniük kell a pápai követeknek előmozdítani azokat az ügyeket, melyek a *békét, a fejlődést és a népek együttműködését segítik elő*. Abból, hogy a Szentszék állandó képviselője a legfőbb egyházi hatóságot jeleníti meg, s hogy a katolikus egyház az ökumenikus és a vallásközi párbeszédben is egységes egészként kell hogy működjék, következik a pápai követ sajátos feladata a *nem katolikus* keresztény közösségekhez és a *nem keresztény* vallásokhoz fűződő kapcsolatok munkálására. Ebben a vonatkozásban is rendkívül fontos a pápai követ és a helyi püspökök szoros együttműködése. Ugyancsak a legfőbb egyházi hatóság hiteles képviseletéből, valamint abból a körülményből, hogy a pápa követe többnyire az adott államhoz is küldetéssel rendelkezik, adódik a szentszéki képviselő sajátos lehetősége és feladata arra, hogy *az állam vezetőinél pártfogolja* mindazt, ami az egyház küldetésével, illetve az Apostoli Szentszék sajátos hivatásával kapcsolatos. Mivel ez a tevékenység az adott területen élő részegyházak szolgálatát is hatékonyan segítheti, érthető, hogy az egyházjog külön is előírja ennek során a helyi püspökökkel való együttműködést. Mindezekben a felsorolt kötelezettségeken kívül a pápai követ belső egyházi munkája számára is kaphat sajátos megbízásokat és felhatalmazásokat.

Mint fentebb említettük, a pápai követek küldetése sokszor nem csupán a részegyházakhoz, hanem egyszersmind az *államokhoz* is szól. Ezekben az esetekben az imént felsoroltakon kívül más sajátos feladataik is vannak (vö. 365. k.). Ilyen elsősorban a Szentszék és az adott állam hatóságai közötti *kapcsolatok előmozdítása*. De ilyen az is, hogy az illetékes állami szervekkel tárgyaljon *az egyház és az állam közti viszonyról* kapcsolatos kérdésekről, különösen pedig a konkordátumok vagy más hasonló megállapodások létrehozásáról, megkötésük után pedig a végrehajtásukról. Mivel ezek a megegyezőések különös hangsúllyal érintik az egyházat mint élő egészt, illetve az Apostoli Szentszékét, de hatással lehetnek a részegyházakra is, valamint szükségessé tehetik a részegyházakban meglévő tapasztalatok és pasztorális szempontok előzetes megismerését, ezért a pápai követnek — amennyire ezt a körülmények indokolják — ki kell kérnie az adott terület püspökeinek véleményét és tanácsát, és értesítenie kell őket az ügyek alakulásáról is.

A szentszéki követség *székháza* nem csupán a diplomáciai képviseleteknek a nemzetközi jogban biztosított mentességeket élvezi (amennyiben tudniillik a pápai követ küldetése az államhoz is szól), hanem az egyház saját jogrendjében is különleges helyzet illeti meg. Nevezetesen: az épület ki van véve a helyi ordinárius kormányzati hatalma alól, vagyis bizonyos értelemben egyházzogilag területen kívüli. Ez a kivételes helyzet azonban nem vonatkozik a házasságkötésekre. Vagyis a helyi ordinárius jogköre e tekintetben a képviselet épületére is kiterjed. A többi ügyekben viszont a képviselet székhelyén a pápai követ a helyi ordinárius jogkörét gyakorolja. A követség székházában lévő kápolnában végzett liturgikus szertartások során azonban az adott vidéken érvényes szabályok szerint kell eljárni (vö. *Sollicitudo Omnium Ecclesiarum* art. 12, 2).

A pápai követ *személyét* megillető jog, hogy küldetési területe minden templomában végezhet liturgikus szertartásokat, főpapi jelvényekkel is, s ehhez nincs szüksége a helyi főpásztor engedélyére. Mégis az ilyen cselekmények előtt lehetőleg értesítenie kell a helyi ordináriust. A hatályos Egyházi Törvénykönyv ugyan nem tesz említést róluk, de más forrásokból, illetve különleges rendelkezésekből adódnak a pápai követeket illető egyéb felhatalmazások vagy tiszteletbeli előjogok is. Ilyen például az a tény, hogy a pápai követ az összes püspökök és érsekek előtt tiszteletbeli elsőbbséget élvez, de nem előzi meg rangsorban sem a bíborosokat, sem a keleti pátriárkákat.

Összefoglalásképpen elmondható, hogy a pápa követe az egyház eleven egységének szükséges szolgálatát végzi. Személyén keresztül a pápa kerül közvetlenebb kapcsolatba egy adott ország katolikusaival. De a pápai követ nemcsak feljükk képviseli a pápát, hanem a pápát, a Szentszékot, s ezáltal az egyetemes egyházat, benne az illető vidék katolikusait, az üdvösség szolgálatával összefüggő problémáikat is képviseli a földi ország felelősei felé.

KÁNTOR ZSOLT

„Sötétben bontunk szárnyakat”

A Beszédet is leveszed, mint egy könnyű kendőt,
velem boldog beszédőtől megszabadult száz.
Az alkonyati nád kék s a szél hálószerű.
Mégfogod csuklómat és elsírod magád.
Minden érintéstől szabadulni akarsz.
Kicsit föloldod belső sötétemet.
Mintha fekete lenne a fű. Hajadba keveredik.
Elsüllyedünk a májusi tájban, mint a bűnben.
Tied a platánok gordonka-hangja éjjel.

A katolikus Luther-kép kialakulása és történeti változása

Köztudomású, hogy a II. Vatikáni zsinat (1962–1965) nyomában a katolikus egyház álláspontja az „elszakadt” protestáns „testvérekkel” szemben (lásd az ökumenizmusról szóló dekrétum: *Unitatis redintegratio* 9. fejezetét) gyökeresen megváltozott. Az viszont már kevésbé ismert, hogy a német katolikus egyháztörténetírás a reformáció újraértékelését már fél évszázaddal korábban megkezdte. A szakdolgozatok és állásfoglalások száma az 1920-as évektől kezdve úgy megszorodott, hogy Hubert Jedin (1900–1980), korunk egyik legjelentősebb egyháztörténésze már 1931-ben, egyetemi magántanári székhelyén előadásának témájaként ennek a fejlődésnek a vizsgálatát választhatta.¹ Miként is alakult ki a reformációról és annak vezéről, Luther Mártonról alkotott kép a katolikus egyházban? Johannes Cochlaeus 1549-ben Mainzban közzétett *Commentaria de actis et scriptis Martini Lutheri* című műve 350 éven keresztül rányomta bélyegét a hivatalos katolikus történetírára.²

Johannes Cochlaeus, eredeti nevén Johannes Dobeneck 1479-ben Raubersried nevű faluban született.³ Faluja Wendelstein plébániájához, ez pedig az eichstätti egyházmegegyéhez tartozott. *Wendelstein* német nyelven csigalépcsőt is jelent. Ezért Dobenecket, amikor 1507-ben első írását megjelentette, egyik humanista barátja Cochlaeusnek (coclaeae = csiga, coclaeae = wendelsteini) nevezte el. Egyik plébános nagybátyja támogatásával a kölni egyetemen tanult, ahol 1507-ben a *magister artium* fokozatot, az ezt követő kétéves teológiai tanulmány után pedig a teológia professzora címet nyerte el. 1510-től kezdve a nürnbergi St. Lorenz iskolán tanított és annak rektora volt. 1515-ben további tanulmányokra Itáliába utazott, ahol 1517-ben Ferrarában teológiai doktori fokozatot is szerzett. Kétéves római tartózkodásának (1517–19) egyik fontos állomása pappá szentelése (1518) volt. Még Rómában érte a hír, hogy a frankfurti (am Main) *Liebfrauenkirche* esperes-plébánosának választották. 1528-ig maradt Frankfurtban. Ekkor mint udvari pap György szász herceg szolgálatába lépett. Amikor azonban György utódja, Henrik herceg Szászországban bevezette a reformációt, Cochlaeus Sziléziába távozott. A boroszlói (Breslau) káptalan kanonokja lett. Itt érte a halál 1552-ben.

Cochlaeus kezdetben rokonszenvezett Lutherrel és a reformáció teológiájával. Csak 1520 őszén változtatta meg ezt a nézetét, miután Luther nagy vitáitát (*De captivitate Babylonica*... *An den christlichen Adel deutscher Nation von der christlichen Standes Besserung*) olvasta, és elhatározta, hogy a katolikus hit védelmének szenteli életét: „Köböl kell annak lennie, akinek a jelenlegi, valamennyiünket fenyegető veszélyben nincs bátorsága életét és hírnevét kockára tenni.”⁴ Cochlaeus harminc évet szentelt ennek a küzdelemnek. 1521-ben mint Alexander nuncius tanácsadója vett részt a wormszi birodalmi gyűlésen. 1524-ben Lorenzo Campeggio pápai követet kísért el a nürnbergi birodalmi gyűlésre és a regensburgi Conventre. 1526-ban Albrecht mainzi bíboros-érsek mellett látjuk a speyeri birodalmi gyűlésen. Az 1530-as augsburgi birodalmi gyűlésen György szász herceg tanácsadója volt, és jelentősen közreműködött a *Confessio Augustanara* adott katolikus válaszirát, az úgynevezett *Confutatio* megszerkesztésében. 1540–1541-ben a hagenauai, wormszi és regensburgi hitvita és az 1549-es mainzi tartományi zsinat egyik főszereplője volt.

Cochlaeus rendkívül termékeny író volt. Írásainak száma — melyeket még ma sem ismerünk teljesen — megközelíti a kétszázat. Azon hitvitázók közé tartozott, akik a reformáció egész irodalmát ismerték. Alighogy megjelent Luther, Melanchton és a többi reformátor egy-egy írása, Cochlaeus máris megírta válaszáat. Egész életében gyűjtötte a reformációra vonatkozó írásokat, rendeleteket, pápai, császári iratokat, leveleket. Nagy írása, a *Kommentár* magvát már 1532-ben összeállította. Műve azonban akkor kéziratban maradt, mert nem sikerült előteremtenie a nyomdaköltségeket. Csak 1546. február 18-a, Luther halála után vette elő újra a kéziratot, amely átdolgozva és alaposan kiegészítve 1549-ben jelent meg. Ezt 1565-ben Párizsban egy második, majd 1568-ban Kölnben egy harmadik kiadás követte. A német fordítás 1528-ban Ingolstadtban látott napvilágot, majd még két további kiadást (1611, 1622) ért meg.

Cochlaeus monumentális művét — a német kiadás három kötetet tesz ki — már a kortársak is, természetesen katolikus részről, elragadtatással fogadták. Munkája ugyanis a reformáció történetének nem egyszerű elbeszélése, hanem annak egyúttal forrása is. Cochlaeus Luthertől 140 írást, valamint negyven más protestáns vitairatot idéz. A kritika bebizonyította: egyetlenegy idézete sem hibás, Cochlaeus egyetlenegy protestáns írásnak sem torzította el az értelmét.⁵ A katolikus vitairatok közül harminchetet közöl. Valamennyi császári, pápai, kül- és belföldi hercegi rendeletre és vallásügyi mandátumra hivatkozik, azokat részletesen idézi. Kilencvenkilenc saját vitairatát vonultatja föl. Kora legjelentősebb röpiratairól és a birodalmi gyűlések vallásügyi döntéseinek szó szerinti ismertetéséről sem feledkezik meg. Részletesen dokumentálja Luther kihallgatását Cajetan bíborosnál Nürnbergben (1519), az úgynevezett lipcei hitvitát (1520), Luther exkommunikációját, a wormszi birodalmi gyűlést (1521), a parasztháborút (1524—1525), a speyeri 1526-os és 1529-es, valamint az 1530-as augsburgi birodalmi gyűlést, az úgynevezett wittenbergi *Concordiát*, Luther halálát és az 1546-os regensburgi birodalmi gyűlést. Cochlaeus felvonultatja korának összes jelentős teológusát és humanistáját, elsősorban Johannes Ecket, Thomas Morust, Johan Fabrit, Rotterdami Erasmust és Gasparro Contarinint. Nagy súlyt fektet a reformációval kapcsolatban a sorbonne-i és löweni egyetemek ítéletére. Röviden: Cochlaeus „kommentálja” Luther Márton életét, működését, sőt átfogó képet nyújt az egész reformációról.⁶

Nem fér kétség ahhoz, hogy Cochlaeus könyvében tárgyilagosságra, az igazság megírására törekedett. Azonban az sem kétséges, hogy elfoglalt író volt. Mint a római egyház szenvedő tagja nem rendelkezett megfelelő történeti távlattal, sőt azzal a mélyebb teológiai belátással sem, amely már a trienti zsinat nagy teológusait is jellemezte. Munkája tehát szenvedélyes állásfoglalás: a reformáció történetének nemcsak kütfő-szerű feldolgozása, hanem egyúttal a reformáció és Luther Márton „cum ira et studio” bírálata is. Polémikus hangvételű ítéletei évszázadokra rányomták bélyegüket a katolikus teológiai irodalomra és egyháztörténetírásra.

Mind a német (Johannes Pistorius 1598, J. Surius 1566), mind a nemzetközi szakirodalom az ő nyomdokán haladt. A francia ferences, Simon Fontaine munkája (*Histoire de nostre temps*, 1558) egyenesen a *Kommentár* fordítása volt. A későbbi jelentős történészek, mint az olasz Oderich Raynald (Rinaldi, *Annales*, 1646) és a francia Alexander Natalis (Noel OP. *Selecta historiae ccla. capita*, 23. k, 1676—86) és a német Martin von Cochem (*Kirchliche Historien*, 1694—1710) sem képesek szabadulni Cochlaeus kliséjétől. Már kissé elfogulatlanabb volt a Kaspar Ulenberg 1593-ban írt, de csak 1622-ben publikált munkája (*Vita Lutheri*) és két neves francia történész, Louis Mainbourg S. J. (*Histoire du Lutherisme*, 1680) és Louis Ellies Du Pin (*Histoire de l'Eglise*, 1701—1703) idevágó tanulmányai. Ez utóbbiak indexre kerültek, s a szerzők továbbra is Cochlaeus nyomában jártak.

Úgy látszott, a felvilágosodás, és az ezzel együtt járó vallási türelem gyökeres változást hoz. A katolikus egyháztörténészek,⁷ mint Matthias Dannenmayer, Cosmas Schmalbus, Johann Schröck — akiknek kézikönyvein papi generációk és a művelt hívők ezrei nevelkedtek (nálunk Magyarországon is!) — egyenesen új Luthert fedeztek fel: elismerték mély vallásosságát, szorgalmát, műveltségét, szónoki és írói képességét, sőt egyes tanainak igazát is, mindezt természetesen anélkül, hogy írásait komolyan tanulmányozták volna. Ezen új irányzat egyik mozgatórugója tagadhatatlanul a korabeli teológusok Róma-ellenes hangulata volt, akik Lutherben Róma áldozatát látták. A kevés eredményt felmutató felvilágosult teológusok (*Wandel ohne Fundament*, H. Jedin) nyomába azonban a múlt század elején már új szemléletmóddal rendelkező teológusok léptek, akik képesek voltak Luther teológiai fejtegetéseit is feldolgozni. Ezek közé tartozott Johann Adam Möhler (*Symbolik*, 1832) és Johann Alzog (*Universalgeschichte der christlichen Kirchen*, 1841).

A fejlődés további útját azonban a német egyházpolitika és a katolikus egyháztörténetírás elvágta. Az 1830-ban kirobbant úgynevezett kölni zavargás (Kölner Wirren, Kölner Ereignis), majd a német kultúrharc (1870—1887) teljesen elmérgesítette a katolikus és protestáns egyház viszonyát Németországban, a német katolikus egyháztörténetírás pápája pedig, Ignaz Döllinger a reformációról írott műve harmadik kötetében (*Die Reformation*, 1848) és az első nemzetközi hírnévre szert tett katolikus lexikonban (*Wetzer und Weltes Kirchenlexikon*, 1851) Luthert és a reformációt a leghatározottabban támadta és elvetette. Döllinger szellemében jelent meg a német dominikánus, a Vatikáni Könyvtár igazgatójának, Heinrich Deniflenek az írása Luther pályakezdéséről és a reformáció első éveiről (*Luther und Luthertum in ihrer ersten Entwicklung*, 1903), amely bár Luther és a reformációs irodalom lepocskondiázása miatt a német evangélikusok hallatlan felháborodását váltotta ki, ugyanakkor azonban a fiatal reformátor fejlődését is megrajzolta.

Jegyzetek

1. Hubert Jedin: Die Erforschung der kirchlichen Reformationgeschichte seit 1876. Münster 1931; — 2. Vö. Adolf Herte: Das katholische Lutherbild im Bann der Luther-kommentare des Cochläus. 3. kötet Münster 1943; — 3. Remigius Bäumer: Johannes Cochlaeus. Münster, 1980; — 4. Bäumer: ugyanott 21. o.; — 5. Bäumer: ugyanott 105. o.; — 6. Bäumer: ugyanott 105. o.; — 7. Hubert Jedin, Kirchengeschichtsschreibung und Kirchengeschichtswissenschaft, in: Handbuch der Kirchengeschichte I., (ed. H. Jedin) Freiburg 1962. 43. o.; — 8. Hubert Jedin, Wandlungen des Lutherbildes in der katholischen Kirchengeschichtsschreibung, in: Wandlungen des Lutherbildes, Studien und Berichte der Kath. Akademie in Bayern, Heft 36. Karl Forster, Würzburg, 1966, 79—101.

Következő számainkból

Graham Green: Miért vagyok még mindig katolikus?
 Andorka Rudolf: A társadalmi válság
 Dobszay László: A liturgikus reform még el sem kezdődött
 Békés Gellért: Kereszténység a harmadik évezred küszöbén
 Kunszt György: Szabó Lajos a közép-európai gondolkodó
 Szemelvények Szabó Lajos írásaiból
 Keresztes Szent János: A Lélek Éneke
 Esterházy Péter: Hrabal könyve

Útjegyzetek Izraelből

Az El-Al izraeli légitársaság Boeing 747-es óriásgépe — helyi idő szerint — éjjel után landolt Tel-Aviv repülőterén. Megkezdődik az izgalommal teli kiszállás: mi vár itt bennünket, magyar turistákat? S mi várja a Jumbót megtöltő, kivándorló szovjetunióbeli zsidó embereket? Közöttük egy veterán fél mellét háborús kitüntetések borítják; a nagymamát tolókocsijában, egy rámpán gurítják le óvatosan, míg unokái — ki zsvajogva, ki csendben anyjához bújva — lépegetnek le a több emeletnyi lépcsőn.

A repülőtér előtt minket az utat szervező Penta utazási iroda izraeli partner-vállalatának légkondicionált autóbusza vár. És persze, saját „parancsnokunk”: Simon Segali (alias Székely Laci), a Budapestről elszármazott cicerone, akinek azután rengeteget köszönhetünk. Elsősorban programkiegészítésben és információban — egyéni beállítottságtól függően viselve el közben szellemes vagy épp vaskos vicceit, folyton sziporkázó szövegáradatait, váratlanul felcsendülő operaáriáit és magyar nótáit.

Robogunk tehát a langyos éjszakában Jeruzsálem felé, fáradsággal fűszerezett várakozással telítve, hiszen a prospektus szerint az első négy éjszakára egy városközeli kibuc vendégházban kapunk szállást. „Kibuc vendégház” — mindeddig nem valami biztatón hangzott, amíg oda nem értünk a *Habamisa hágó* nevű, luxushotel külsejű és berendezésű, több emeletes szállodához. Az autóbusz — a szálló gyönyörű, virággal és fenyőfákkal teli parkján át — odagördült a tágas, neonfényes bejárathoz; jobbra — már csak emlékül — vaseke, borona és néhány kéziszerszám díszleg, balra nyíl mutatja az utat az úszómedencéhez.

Nos igen, ez a több évtizedes kibuc egy ideje az idegenforgalomra is „ráállt”. Reggel az étteremben dűsan rakott svédasztal vár (onnét ebédre is lehet szendvicseket csomagolni), este négyfogásos, bőséges vacsora. A kiszolgálás gyors és udvarias, kialakulnak az „asztalok”: turistacsoportunk tagjai is most kezdenek megismerkedni egymással.

A jó ellátásra egyébként nagy szükség van. Másnap délelőtt tízkor, ezután naponta reggel 8-kor indul a program. Legelőször — irány Jeruzsálem, „a világ közepe”. S ez nem tréfa, nem is túlzás: a város elképzelhetetlenül szép. A fényképek s a video sem adhatja vissza csodálatos fekvését és építkezését, történelmi hangulatát, s nem utolsósorban mai pezsgő életét, nyugodt atmoszféráját.

Nem is próbálok meg ezért az emlékhelyekről, műemlékekről beszámolni. Hogyan is adhatnám vissza azt az érzést, amikor például átmenve az Olajfák hegyén megérkezünk a Getszemani-kertbe, meg elautókézünk a Gyhenna völgye felett, s mondjuk megállunk a Sion-hegyen, ahová templomot emeltek: itt szenderedett el Mária. — Mindez most meghitt, emberi közelségbe kerül.

A városközepi Moria-hegyen egyébként az iszlám két szent mecsetje áll; itt az őrséget is arab katonák adják. A lenyűgözően szép, kék csempe burkolatú, aranykupolás Szikla-mecset közepén magasodó hatalmas sziklán emelte kését — a Teremtő megpróbáltató parancsára — Ábrahám Izsákra.

A másik, az El-Aksza mecset „helyén” ért földet Mohamed próféta lova, amikor Arábiából a legmesszebbre repült. A 637-ben emelt faépületet 1099-ben a keresztesek alakították át — oldalhajók építésével — Salamon templomává. A Sion-hegyen viszont Dávid király legendabeli sírja fölött, az építmény felső szobájában az Utolsó vacsora termébe lépünk.

Tulajdonképp ez így megy azután nap mint nap: kirándulás Betlehembe és Názáretbe, fel a Genezáreti-tóhoz, majd a Jordán fő forrásához, ahol még ma is keresztelkednek (s

útítársaink rendre bújtak ki cipőikből, hogy legalább bokáig-térdig érezzék a folyó vizét). S amikor innét egy órányi gyalogsétán kísértük a mind sebesebb Jordán-*patakot* egy hangulatos kis vízeséshez, mintha otthon, a Bükkben járnánk. Csakhogy pálmák, tamariszkusz, vadnarancsbokrok meg óriás kaktuszok jelezték — s közben a Nagy Sándor építette Baniás város rommaradványai —, hogy merre is vagyunk. A túlsó part pedig már — Libanon.

Betlehem csupán hét kilométernyire van Jeruzsálemtől, s ma főként katolikus arabok lakják, akik elsősorban az idegenforgalomból élnek. A Születés templom valójában hatalmas, erődítményszerű épület —, görög, örmény és ferences szerzetesek osztoznak rajta. A főoltár alatt van a Születés barlangja; ezüst csillag jelzi Jézus világra jöttének helyét. — A templomban épp esküvőre készülnek, már összejött a násznép, a rokonság is — aranyos kis arab gyerekekkel próbálunk szót érteni. A szándékosan alacsony bejáraton (hogy a pogányok ne tudjanak belovagolni rajta) átbújva nagy térre jutunk, s rögtön megrohannak az emléktárgyárusok. Van itt kereszt, szentkép, rózsafüzér fából meg nemesfémről — kinek mi tetszik.

És Betlehemben van Ráchel sírja is. Baldachint emeltek föléje, szülés előtt álló zsidó fiatalasszonyok buzgón imádkoznak a kis épületben — egészségért, fiúért vagy kislányért. A bejárat mellett, s a vele szembeni házon géppisztolyos izraeli katonák. Barátságosan ránk mosolyognak.

S most vissza Jeruzsálembe. A Szent Anna templom helyén született Szűz Mária. Nem messze innét vannak a Bethesda-medencék, ahol Jézus — s emlékezzünk rá: ezért törvényszegéssel vádolták — *szombat*on gyógyította meg az inasakadtat. Aztán, keresztül az arab városnegyeden, az olykor sikátor-szélességű Via Dolorosa következik. A stációknál kegyhely vagy kápolna, előttük, s a keskeny utcán végig arab árusok tömege, boltjai.

Feljutunk a Golgota dombra, ahol a Szentsír bazilika magasodik. Előterében vörös márványlap — ezen készítették fel kenetekkel az Úr testét a sírba tételre; virágok borítják s a zárándokok parfümmel illatosítják. A sziklasír előtt csendben várakozunk, mindenféle náció fiai-lányai. S hogy stílusos legyen (minden vallás mindent szent helyét az állam renováltatja), zeng-csattog a bazilika az ács munkások kalapácsütéseitől. A sírt fehér márványlap borítja, ez egyben oltár is. Kamra-nagyságú a helyiség, függőlámpák, gyertyák világítják. Megilletődve, egyenként lépünk be, néhány pillanatra....

Mint ismeretes, a *Síratófal* a zsidó nép és vallás egyik legszentebb helye. Ez az impozáns méretű falmaradvány valójában a jeruzsálemi Moria-hegy nyugati támfala, a Krisztus után 70-ben lerombolt második nagytemplom épen maradt része. Ellentmondásosnak tetszik, de csak helyeselni lehet: az oda vezető úton levő fegyveres őrség tagjai a nagyobb kényszerűségekre belenéznek. — Izraelben vagyunk!

Nekünk épp szerencsénk volt; látogatásunk napján, csütörtökönként hozzák ide azokat a tizenhárom éves zsidó fiúkat, akik a felnötté avatás, a „Bár mitzva” alkalmából egy Tóra-részlet ünnepélyes felolvasásával tanúsítják szellemi érettségüket. Sohasem fogom elfelejteni a még gyermeki örömtől ragyogó, átszellemült arcokat; ahogyan a „felöltöztetett” Tóra-tekerceseket magukhoz szorító díszes ruhájú fiúk (az éneklő, muzsikáló férfiak vállára emelve) közeledtek a szent falhoz — életük nagy pillanatához.

S most egy — több napot átívelő — jókora ugrással hadd kerítsem a szót a talán legmegragadóbb történelmi színezetű élményünkre, Zefatra: Cfat-nek ejtik, valamint Qumránra és Maszadára. Bevallom, feleségemmel együtt szándékosan nem készültünk fel könyvekből az utazásra, s így például Cfatról, a kabbalisztikus tudomány egyik központjáról semmit sem tudtunk. Ott derült ki számunkra is, hogy abban a varázslatosan szép galileai kisvárosban a szétszórátás után (ha kevesen is), mindig éltek, meghúzódtak vallásos zsidó emberek. A benépesülő Cfat talán ezért is egyike — Jeruzsálem, Hebron és Tiberiász mellett — a zsidóság négy szent városának.

A középpütt emelkedő dombra menet kanyargós kis utcákon itt két olyan szerény

méretű zsinagógába léphettünk be, amelyet a XVI. században emeltek. Hogy kik? Főleg azok az Ibér félszigetről kiűzött rabbik és jámbor híveik, akik a katolikus Ferdinánd-féle, 1492-es kényszerűtérítés elől *török* területre menekültek, ahol a vallásukat szabadon gyakorolhatták.

Az egyik, ma is működő zsinagógában többek között a korabeli spanyol-barokk díszítő-stílus jegyei ragadtak meg, egy másikban a „könyvek”. Az önálló vallási törvénykönyvet — harminc év alatt — kidolgozó tudós rabbi: Josef Caro zsinagógájában a kézzel írott (vagy a XVII. századtól már nyomtatott) szent, folyton használt és széjjel-olvasott Tóra- és Talmud-tekercek, „kódexek” több száz éves példányai ott halmozódnak fel, egymás hegyén-hátán egy díszes drapériával elfüggönyözött nagy üvegszekrényben. Megőriztek mindent, hiszen „a könyveket” tilos megsemmisíteni, s régen például a hibás másolatokat összegyűjtve olykor koporsóban temették el.

Mi erről ismét csak Simontól értesültünk, akit tulajdonképpen egy igen jól felkészült egyetemi tanár és egy nagyszájú pesti, körüti vagány eleven szintézisének lehetne minősíteni; olyanak, aki izzó lelkiületű izraeli patrióta és ugyanakkor lelkes magyar hazafi egy személyben.

Csoportunk többsége Cfatig már megszokta véget nem érő, buszbeli mikrofon-monológjait, s nemcsak humorát élvezte, hanem töretlen segítőkészségét is, amivel a beígért programokat mindegyre gyarapította. Igaz, közben viszont Simon kaján elégtétellel vizsgáztatta — s buktatta meg — a zömmel katolikus útitársakat az Ó- és Újszövetségből. (Emellett persze olyan dolgokat is kikottyantott, hogy például az a bizonyos „sáska”, amit — a fordítások szerint — Keresztelő Szent János fogyasztott a pusztában, nem más, mint a Szent János kenyér héber elnevezése.)

Visszatérve a „könyvhöz”: azt hiszem, ott és akkor értettem vagy inkább éreztem meg igazán — kicsoda hihetetlen fenn- és összetartó ereje volt (és van) a *Tannak* és a vallásnak a széjjelszóratott zsidó nép számára; talán épp annak keménysége, mindent szabályozó jellege révén.

Mindennek mintegy történelmi előképe volt már Qumrán és a Maszada romvár, a Holt-tenger mellett. A Krisztus előtt II—I. században az esszéus közösség szembekerült mind a „formalista” jeruzsálemi farizeusokkal, mind a rómaiakkal kollaboráló szadduceusokkal, s egy részük erre az oázisokkal megtűzdelt sivatagi vidékre települt, szó szerint vállalva *minden* áldozatot hitéért. A feltétlen, kommunisztikus közösséget, a szent iratok folyamatos és közös tanulmányozását elsősorban (és buzgó másolását abban a scriptoriumban, amelynél ugyancsak néma döbbenettel álltunk mndannyian). Itt várakoztak a Messiásra, hiszen „megérett az Idő”, s a Fény és a Sötétség fiainak harca is a vége felé közeledett.

S a döntő küzdelem számukra is — történelmi léptékkal mérve — rövidesen elkövetkezett, Krisztus után 70—73 között. Jó részük akkor — a fanatikusan Róma-ellenes szikarioszokkal és zelótákkal együtt — behúzódtott, visszavonult Nagy Heródes megerősített várába, Maszadába. Abba a 40 holdnyi területű, a Holt-tenger fölé magasodó, sziklafennsíkra emelt várba, amelynek hároméves sikertelen ostroma végén — szemben Silva római hadvezér több mint tízezer katonájával — az utolsó védők (asszonyokkal, gyermekekkel együtt mintegy 960 ember) kollektív öngyilkosságot követtek el. A végzetesen megtépzott erődöt felgyújtották, s csak a még *évekre elegendő* élelmiszer-raktárakat kímélték meg, hogy bizonyítsák: nem az éhség miatt, hanem a reménytelen túlélés szemben, a *megaláztatás* elkerülése végett választották egymás kezéből az önkéntes halált. Mint az ostromot megörökítő Josephus Flavius írja, még a római katonák is „... csodálattal adóztak ily rengeteg ember hősi elszántságának és bátor halálmegvetésének”. Ezért vált jelképpé Maszada a *mai* Izrael számára is.

A várrom egyik részénél az 1960-as feltárási munkák során egy férfi, egy asszony és egy kislány csontvázára akadtak. A leánya egyik saruja, az asszony hajkoronája és a férfi töre

most Jeruzsálemben, a *Könyv Házában* látható. Hármójuk földi maradványa képviseli mindazokat, akik akkor adták életüket az egy igaz Istenért és a szabadságért.

A Könyv Háza egyszerre visz vissza a rég- és a közelmúlt, továbbá a *ma* világába. Zseniális építmény, teteje a holt-tengeri tekercseket rejtő cserépkorsók zárópecsétjének alakját mintázza, monumentálisan. Ha van fantázia, széperzék és múltat tisztelő kegyelet, az itt együtt, sűrítetten található meg. A tekercsek mellett helyet kaptak benne a második maszadai harc, az ugyancsak Róma-ellenes II. századi Bar Kochba-felkelés írásos dokumentumai, tárgyi emlékei is. Az építmény körül virágzó kert, rózsá- és bougainvillea bokrok, enyhet adó fákkal és szabadtéri modern szoborkerttel.

Ez az épület már a Yad Vase-m, a hatmillió mártír emlékmúzeum-komplexumához csatlakozik, amelynek legmeggrázóbb része a *Megölt Gyermekek Emlécsarnoka*. Másfél millió elpusztított kisfiú és kislány kitörölhetetlen emlékét őrzi a Mose Zafri tervezte csodálatos műremek, amit öt gyertya fényéből bonyolult tükörrendszerrel teremtett meg.

Ha belépsz ajtaján, egy fekete terem faláról nagyméretű gyermek-arcképek tekintenek rád. Ha továbbhaladsz, teljesen sötét — érzékelhetetlen méretű — helyiségbe; a „kozmoszba” jutsz. Csak egy karfába kapaszkodva haladhatsz át rajta; éjfélete terében másfél millió gyertyaláng — másfél millió gyermeklélek csillagvilága vesz körül, miközben monoton hang mondja véghetetlen sorban a kis mártírok nevét, életkorát, szülőföldjét.

Kilépve innét az Igazak Útjára érsz; szegélyén a fákat azok részére-emlékére ültették, akik a háború alatt az üldözötteknek szerte Európában segítséget nyújtottak. Az első facsemetét Keresztély dán király tiszteletére helyezték a földbe, aki a náci megszálláskor elsőként vette fel a zsidóknak kötelező, Dávid-csillagos karszalagot, s lóháton így járta be Koppenhága utcáit, hogy azután egész népe kövesse példáját.

A második emlékfá ezért a dán ellenállóké; ebből az országból ugyanis a Gestapo nem tudta összeszedni a zsidó lakosságot. Egyetlen éjszakán juttatták át csónakokon és bárkákon — a háborgó tenger hullámain — zsidó honfitársaikat a biztonságot jelentő szabad Svédországba.

Az emlékfák tövében is márványtáblákon lengyel, holland, német, norvég és magyar nevek olvashatók. — A legfiatalabb facsemetét Raoul Wallenberg emlékére ültették, amikor halála bizonyossá vált.

Az Élet azonban — s ezt talán épp a mai Izraelben érezni a legintenzívebben — *mindennél* erősebb. Az ország népe telített életerővel, energiával, felszabadult magabiztossággal. Szinte elképzelhetetlen méretű földművelés, pontosabban szólva: föld-*újrateremtés* történt itt az elmúlt négy évtizedben. A termőföld visszaperelése a karsztos sivatagi tájakon, amelyekre — a városok területét is beleértve — 140 millió facsemetét ültettek el, hogy megkössék a talajt.

És most fiatal, susogó erdők, cserjések borítják az ország oly változatos tájait, illetve visszanyert földek születtek ott, ahova a vizet is elvezették. A vizet, ami az életet jelenti, hiszen ez a föld paradicsomi bőséggel terem, virágot is növeszt mindenütt, ha vízhez jut.

És jönnek le Északról, a Jordánból táplálkozó Genezáreti-tótól a Holt-tengerig a csatornák, hogy behálózják Izrael igen nagy részét. Így válik ismét művelhetővé ez az örök-ösi és teljesen ifjú ország.

Jártunk egyébként a Golán-fennsíkon is, ahol a szír időkben húszezer bunker volt, s ahonnan 1973-ban 900 tankkal rontottak Izraelre. A mai határtól nem messze álltunk meg fényképezni. Alattunk mintegy jó kilométernyire ENSZ-katonák táboroznak. Mögöttük jól látszik az elnéptelenedett nagyváros, Quneitra (illetve a szír hadsereg katonái létesítményei). Damaszkusz innét 60 kilométernyire van.

Sok helyütt húzódnak még az aknaveszélyt jelző drótkerítések, de a megtisztított területen mindenütt déligyümölcsligetek, banánpálma ültetvények, virágzó (öntözött, fóliával védett) gyapotmezők. A kitűnő állapotú autópályák elválasztó szegélyén rózsá-

bokrok pirosnak, hiszen ott is kígyózik a csővezeték, amely szelíden csepegteti a vizet.

Legalább ilyen elképesztő az alig húszesztendő városok, városrészek és települések tömege, gyönyörű-teraszos épületeikkel, a legnagyobb városok pompás egyetemeikkel, ízletesen épített szociális és kulturális létesítményeikkel. És mindenütt — a turistahelyeken is — tisztaság, rend, gondosság. Látni: ezek az emberek *szeretik a bazájukat*, és nemcsak az *életüket* hajlandók áldozni érte, hanem a *munkaerejüket* is.

Igen, mindez együtt épp a munkát és a fantasztikus szorgalmat tanúsítja. A Golán legészakibb részén, ahova eljutottunk, áll Quazrin városa, amely mindössze tízesztendő, s a lakosság életkora — átlagosan — huszonhárom év. Egyébként is mindenütt sok a gyerek és a fiatal. Vidámak, egészségesek, szépek.

Tibériászbán aznap, amikor odaérkeztünk, az országos dalfesztivál egyik estjére toppantunk be. A kikötőhöz vezető neonfényes éttermekkel és pálmákkal szegélyezett, lámpafüzéres utcákon áramlott a nép, fiatalok és idősebbek vegyesen. A reflektorfényben úszó színpadon jókedvű, jól éneklő gyerekek és tinik kisebb-nagyobb kórusai váltogatták egymást, általános tetszéstől kísérve.

S a város? Filmeken láttam floridai tengerparti városokat és tájakat: csak ehhez fogható modern szépségében Tibériász is, akárcsak a Földközi-tenger harmadik legnagyobb kikötője: Haifa, vagy a bensőségesen modern metropolisz — Tel-Aviv. És csupán első pillanatra volt meglepő számunkra, hogy itt-ott — részben a többiektől elkülönülten — bukkantak fel az ortodox zsidó emberek jellegzetes fejfedőkben, ruházatban. — De hiszen ilyen öltözkében muzsikált Cfatban, a zsinagóga hegyről a völgybe vezető keskeny utca végén az a haszid rock-zenekar is, amely úgy vonzott magához, hogy Simon alig tudott az indulásra váró buszra feltelelni bennünket.

Persze, töredékét sem mondhattam el mindennek, amit kilenc nap alatt Izraelben láttunk, hallottunk, megéreztünk és megértettünk. Ide *muszáj* lesz visszajönnünk: csoportunk majd minden tagja ezzel a gondolattal lépkedett felfele a hazaszállító óriásgép lépcsőfelfjáróján, búcsút intve a valósággá vált Ígéret Földjének.

Annak a csodálatos országnak, ahol a világon talán a legsúlyosabb jelentést kapja a nemzeti köszöntés: *Salom* — azaz Béke.

Békesség a jóakarató embereknek, akik számára — bárhonnét jöttek, bárhogyan tisztelik az Istent és az Embert — ugyancsak szent ez a föld: Erec Jiszraél, a kiválasztott nép és mindannyiunk vérrrel megszentelt földje.

Húsvéti könyvajánlatunk:

Hamvas Béla: Silentium, Titkos jegyzőkönyv, Unicornis

(válogatott írások)

75 Ft

Fohászok és vallomások (a világirodalom legszebb imái)

165 Ft

Sík Sándor: Kereszténység és irodalom (válogatott írások)

130 Ft

Küldetésben (teológiai tanulmányok)

120 Ft

Régi magyar szentség (ötvenöt magyar szent és boldog)

120 Ft

A kötetek a Szent István Társulat és az Ecclesia könyvesboltjában, valamint kiadó-hivatalunkban kaphatók, illetve utánvétellel megrendelhetők (1054 Budapest, Kossuth Lajos u. 1.).

Távlattan

Szürkületkor visszaülök az asztal elé. Makacs szokás, nem indul be nélküle a nap. Elolvasom, amit írtam az éjjel, meghúzom, belejavítok. Múlik az idő, felszívódik a sok zavaros hajnali álom. Mindaz, amire még csak gondolni se szabad. Végül is nem rossz, amit csinálok. Pontos, arányos. Ennyire futotta: mást, többet nem tudok.

Felforr a víz, kitöltöm a kávé. Lent, barna párában, a város. Madarak mocoognak, köd, avarillat. Nemsokára felkel a nap.

Az utolsó nap. De mire ez is eszembe jut, már megszólal a déli harangszó. Kitöltök egy pohárka italt, felhajtom, hunyorgok a fényben. Így szoktam megjutalmazni magam. „Jó ebédhez szól a nóta” — mondja egy negédes női hang.

Állok az ablakban. Ez itt a kert. Ami a régi kertből megmaradt. Ez a szőke asszony pedig a húgom:

— Megyünk? — kérdezi vidáman.

A temető az idén is az utolsó napra maradt. Az ötvenkilences ilyenkor délben üres. A végállomásnál hosszú sorban állnak a virágárusok.

— Egyet vegyél! — szól rám a húgom. Kibogozza a madzagot, gondosan kettéosztja a rózsáimat.

— A Pest-Budában játszott — mondom Eisemann Mihály sírja előtt. A bejárattal szemben ült, ott, ahol most a ruhatárosok. Szemüveges, szigorú öregember. Gyakran hallgattam őt ebben a huzatos előszobában. Akkor még nem volt se nosztalgiahullám, se idegenforgalom.

A kövön, hangjegyek.

— A vén budai hársfák! — sóhajtja a húgom.

Balra, a zsidótemető falába falazva, a marék por, ami apánkból maradt. Fent van, a felső sarokban. A száraz koszorúkon pókháló, zúgó rovarok.

— Mit mondott — kérdem —, amikor kimentem?

— Sirt — von vállat a húgom. — A kapuban várt, mint minden délután látogatónapon. A svájcisapkával a térdén, emlékezhetsz rá, így ült mindig, ha kisütött a nap.

— Gyurkám?! — jajdult fel. De akkor már tudta a választ. Később még nevetett is, mert amíg ott várt, valaki a sapkájába dobott egy pénzdarabot.

Felerősítjük a márványlapra a virágot. A felső sor végétől apánknak egészen jó kilátása van.

Nagyanyánk sírboltja beomlott. „Életveszélyes!” — hirdeti egy tábla, ami — ha szó szerint vennék — nyilván halálra rémítené a holtakat. Megosztoznák a rózsákon apával, kit zavar ma már, hogy nem állt soha helyre közöttük a beszélőviszony.

A postás bácsi ide jött nyugdíjba, kint áll most is a temetőkapuban. Gyuszikám, mondja. Felismer. Húsz éven át én vártam őt a kapuban.

És folyik tovább a szertartás. Az idén is, mint minden évben, az utolsó napon.

— Megebédelünk?

Ülünk a Búfelejtő gesztenyefái alatt.

— Tudod még, hogyan hívták? — kérdem a húgomat.

— Aranyflaskónak?

— Szürke Csacsinak. Még egy számárfej is volt a név alatt.

— És az Aranyflaskó?

— Az Aranyflaskó lent volt a Németvölgyi úton. Emlékszel? „Három igaz szó: Bedő bora jó!” Mi meg bekiabáltunk: „Négy igaz szó: Bedő bora nem jó!” Azután usgyi! Jól megfuttattuk a Bedő urat.

Nevetünk, kanalazzuk a levest. A temetőkert fala mentén csörtetnek a villamosok.

A távlat olyan szemléletbeli tér, amely lehetővé teszi hogy az ember ne a részleteket lássa, hanem a lényeket. De mi van akkor, ha a törmelékből áll össze a lényeg? Akármerre nézek, kelletik, kínálják magukat a részletek. Ezen a sarkon lőtt rám Papp Jóska, a barátom. Kiment ő is, mondják: életfogytiglanra ítélték a svájciak. Ennek már harminc éve. Eszébe jut-e még ez az utcasarok?

Délután kiül a kertbe anyám. Nézelődünk. Régen két aprószemű cseresznye állt itt a meggyfa helyén. Mellettük mandula, őszibarack. Kettős látás, egyszerre látom a jelent és a múltamat. Néhány támpont van azért: a három lucfenyő még jelöli a régi ház felé vezető meredek utat. A kert sarkában pedig áll még a szederfa.

— Mindig ilyen öreg volt — mondja anyám. — Nagyanyád azt mondta, kivágja. Nem tudta kimosni a ruhámból a foltokat.

— Miért hívtátok szedernek! A szeder nem fa!

— Bozót volt ez is — feleli —, csak megvastagodott.

A szederfa telitalálatot kapott a háborúban. Többől nőtt ki, az ágai ma már újra derékvastagságúak.

Hogy melyik részlet a lényeg? Példának okáért: a szederfa nélkül is ez lenne a kert? Vagy csak egy idegen telek a Sashegy-oldalon? Mibe kapaszkodik a képzelet, ha a múltból egyetlen támpont se marad?

A nap lebukik a barna, barátságos náspolya alatt. Anyám feláll, topog vissza a lakásba. Kálmán, a barátom áll a kapuban.

— Mit csinálsz? — kérdi.

— Semmit — felelem. — Nézem a gyümölcsfáimat.

— Jó neked — mondja. — Fogod magad, elmész. Holnap ilyenkor már lent leszel a trópuson.

— Mi ebben a jó?

Vállat von, elgondolkozik.

— Az — mondja —, hogy nem vagy idenőve.

— Mégis itt vagyok.

— Én is ezt választanám — feleli szomorúan. — Valószínűleg. Csakhogy én nem választhatok.

— Hol vacsorázunk?

— Az Aranyflaskóban. A Németvölgyi úton.

Halászlé, túrós csusza, rizling. Mint minden évben, az utolsó napon. Három igaz szó. Másodszorra is elmesélem a Bedő-féle lakonikus rigmusokat.

— Érdekes — tűnődik a barátom. — Mintha soha nem tetted volna ki innen a lábad.

Megyek végig a Sashegyi úton. Alattam aprókat horkantva alszik a város. Sárga lámpák pislognak a mélyben, ilyenkor nem világítják már ki a hidakat.

A képernyőn, operettrészletek. Vasárnaponként ezzel a Lehár-dallal ébresztett minket apám. Hunyorgott fölöttünk, és olyan lágyan énekelt, hogy a remegéstől vékony hártya képződött a nyelve alatt.

Azután megszólal a himnusz. Hát igen, ez itt a hazám. Ez a barna pára, ez az avarillat. Kossuth Lajos ujján a galambpiszok. Akármerre nézek, kelletik, kínálják magukat a részletek. A déli harangszó, a kendős, kosaras virágárusok. A vén budai hársfák, a marék

por, ami apánkból maradt. A Büfelejtő gesztenyefái, a postás bácsi a temetőkapuban. Papp Jóska, a barátom, a náspolya, a szederfa, a hely, ahol egyszerre látom a jelent és a múltamat.

Kőkemény guánó, lemoshatatlan. Az aprócska haza, amit kinőttem, és ami most, amikor magamra maradtam, visszafogad. Három igaz szó. A negyediknek, harminc év távlatából, már nem sok értelme van.

Barna homály: köd, avarillat. Megjött a taxi, kint állunk a kapuban. Hugom nevet, mint apám, amikor megtalálta sapkájában a pénzt. Anyám hunyorog.

Már nem vagyok itt. Zügő, piszkosszürke senkiföldje körülöttem a város. A reptőlétér akváriumában színes buborékok: tátogó, néma halak. Mire megfordul a levegőben a gép, térkép alattam a táj. Lebegek, harmincezer láb magasan.

És folytatódik a beavatkozás. Már kiemeltek a környezetemből, most elmetszik, ami visszatart: a zsigereket, inakat. Átültetnek a déli féltekére néhány óra leforgása alatt. Nem fáj semmi, tökéletes az érzéstelenítés: halk zene szól, légikisasszonyok járnak-kelnek körülöttem, a mennyezeten szivárognak a légcsapok.

Még alig indult el az ember, talán még látszik is a föld az ablakon. És mégis, máris, minden idegszálával előre tapogat. Várja, hogy helyet cseréljen a fent meg a lent, a kelet és a nyugat. Ez most még semmi, ez a limbusz. De mire leszáll a földre a gép, sem az állampolgársága, sem a nyelve, még csak a neve sem lesz ugyanaz.

Szerencse, hogy nem lehet tetten érni ezt az átalakulást. Gyáva renegát, szégyellném érte magam. Így azonban majdnem büszke vagyok rá. Frankfurtban vár a csatlakozás. A tranzitzőnából látom még az indulást, és látom már, növekvő kétségbeeséssel, a pislogó fényeket a trópuson.

Ezért irigyelne a barátom? „Fogod magad, elmész.” Ez a vakrepülés lenne a tárlat? Ez a légkút, a szabadság? És a szerencse, ez a kényszerleszállás egy korallzátonyon?

Meg kellett volna magyaráznom. De a magyarázat ilyenkor jut csak eszembe, a tranzitzőna ablakaiban. A fény minősége lenne? Élesebb, mint Keleten, ünnepélyesebb, diadalmasabb. Pontosan déli fekvésű előttem az ablak, a látóhatár peremén halványkék hegvek. Néma és mozdulatlan a levegő-ég, talán mert üvegfal mögött bámulom. De nem, mégsem egészen. Vasárnap veri vissza az égbolt ilyen szípkarkázza a fényt. Amikor nem töri meg a körvonalakat sem a benzingőz, sem az ipari szennyezőanyag.

Itt éltem, alig kétszáz kilométerre ide. Ilyenkor vasárnap reggel kimentem a gátra. A Rajna erőszakosan törtetett előre, nekem úgy tűnt, ár ellen, északi irányban. Én is valahogyan így törtem magamnak a könyveimben utat. Be akartam jutni ebbe a gyémántkemény idegen világba, magam alá gyűrni örökségemet: a bamba középszert, a tunyaságot, a nyavalygást, a minden nagy tervet gúzsbakötő cselekvésszöveget. A hoftsúlyt, amit cipel magával keletről az ember, mint a síkságok lassú vizei a hordalékukat.

— Dohányzó? — kérdi a légiszemélyzet.

— Mindegy — felelem.

Átlósan szeli át Franciaországot a gép, a Saarvidék és Bordeaux között. Minden héten láttuk a fehér füstcsíkot a tanyán: pontosan délben két részre osztotta fölöttünk az eget. Ilyenkor vasárnap kihoztuk a kertibútort a kút kávéja köré. A fehér zsúrkocsit, a nyugágyakat. A tálcan olajbogyó volt, sósrudak, aprósütemény. Martini, jég, Americano a kiskocsiban.

— A trópusi járati! — mondta feleségem, és nekem a gyomromba markolt a rémület. Távoli volt, hihetetlen, hogy egyszer mi is ott fent szorongtunk azon a hétszáznegyvenhetesen.

Lehunyorom a szemem. Az égbolton átrepült már a trópusi járati. A lég mozdulatlan, a füst vonala, akár az ökörnál. Béke, arány, nyugalom: szól már a déli harangszó a faluban.

Ott ülünk lent most is. Dél van, vasárnap, csillog az aperitif az asztalon. Könnyű felismerni a házat: a kertibútor a kút kávéja körül, terített asztal a lugasban, az a fehér folt Bundás, a komondor. Harmincezer láb madártávlátából, színes, könnyű nyári ruhában, látom forgolódni az asszonyomat.

Elszánt voltam, fiatal. Nem engedtem az érzelmességnek, a múlt csábításainak. Nem álmodoztam, cselekedtem. Azt hittem, átugrottam a tizenkilencedik századot. Szerettem a munkám. A bort, a könyveket. A földet, az asszonyomat.

A kajütblakplasztikkeretéből lassan kiúszik a kép. Vége a szertartásnak, már nem nézek utána, letörölöm a könnyeimet. Ez itt már az Óceán. Visszavett a múlt, a középszer. Nem sikerült felülmúlni magam.

A gascogne-i öbölnél nyugatnak fordul a gép. Bekapcsolják az automata-pilótát, enni-inni kapnak az utasok. A sör még német, de már amerikai a pakolás: üveg helyett sterilizált bádogdobozok.

Amint leszédtek a tálcákat, kezdődik a vetítés. Gyorsan, nehogy gondolkodóba essen az ember. Rugalmas elszakadás az Óvilágtól, nehogy észrevegyem, hogy este van már, hiába ömlik a fény az ablakon. Holtverseny, halogató hadműveletek: versenyt fut a gép meg a nap.

A levegő mélyebb lesz a vetítés után, sűrűbb, melegebb. A gép gyomrában már fészkelődnek a trópusiak. Szimatolnak, felállnak a helyükről, nézik a gomolyfelhők pamutszönyegét a lábuk alatt. Bolyhok, jéghegyek állnak ki belőle, a Sziget ott lesz valamelyikük alatt.

Megmosom az arcom, nézegetem az ajándékaimat. Még hatvan perc. Délután ötkor érkezünk a szigetre, a karórámon este tizenegy óra van. A repülőtéren már vár a két ember, aki vállal: egy apró trópusi asszony és egy árnyékosszemű gyerek, a fiam. Fürkészik az eget, melyikük lát meg először. Egy kicsit tartanak ők is a találkozástól. Amikor kiszállok a gépből, minden évben furcsa, szokatlan: idegen vagyok.

Soha nem tudtam megszokni ezt a világot. Múlnak az évek, és én nem tanultam meg sem a nyelvüket, sem a szokásaikat. Ülök csak, kuporgok a szobámban. Valamit elvesztettem, és most, önző öregember, álmokkal kárpótolom érte magam. Még az életbe is csak rajtuk keresztül kapaszkodom.

Mégsem próbálom felrázni magam. Letettem róla, késő: ennyire futotta. A cukornád leve, a lemondás édessége — marad. A közöny és a belenyugvás. Az asszonyom, a fiam.

Reggel még kint álltunk anyámmal a kertkapuban. A távolság kilúgozta belőlem húgom nevetését, a Lehár-dalokat. Ami marad, furcsa hajnali álom. Egy másodperc töredéke, és felszipantja a nap.

Holnap leülök újra az asztal elé. Fejjel lefelé, a déli féltéken fejjel lefelé állnak az asztalok. Elolvasom, amit írtam a gépben, meghúzom, belejavítok. Felforr a víz, kitöltöm a kávé. Állok a balkonon.

A távlat megrostálja a részleteket. A mozaikkockák perzsaszönyegéből néhány emlék-szilánk ha marad. Munkába lép a létfenntartás ösztöne is: a francia tanyára például most már gondolni se szabad. Még szerencse, ha egyszer egy évben átrepül fölötte az ember. Egyszer egy évben viszontláthatom magam.

Bekapcsoljuk a biztonsági öveket, a gép orra a felhőkbe fúrja magát. Megérkeztünk. Zúg, pattog a fülem. Az utastér akváriumában tátogó, néma halak.

LÁBASS ENDRE

Az ajándék

(Csiki Sándor emlékére)

Papírlapokat őrzök a levendulaillatú ágyneműtartóban. Halvány tea árnyalatúak, de nem a tealevelek főzetétől, napfénytől színeződtek ilyené a hófehér rajzpapírok.

Sok évvel ezelőtt Mátrafüreden üdültem pár napot édesanyámmal. Röviddel megérkezésünk után papírt, ceruzát szereztem, lerajzolni egy fát, mely megtetszett nekem.

Finoman próbáltam, ahogy csak tudtam.

Nem szabad értelmetlen-durva vonalakkal megbántanom.

A rajz olyan lesz, mint a fénykép a „Nagyításban”.

Egyre több dolgot fogok észrevenni rajta.

Otthon látom meg részleteit és a csavarodó-kunkorodó levelek csomóiból, gallyacskákból-szöszökből összehordott fészket az ágak csúzliformájú villájában, mikor már távol leszek onnan.

Lassan beesteledett, a fények fordultak egyet, az egész fa megpördült, megnőtt, eltemetett az árnyékba, csak papírom jelezte az arra tévedőknek, hol ülök a földön.

Egy férfihang szólított meg, a beteljesedő sötétben kezébe vette rajzomat, megsimította vállamat és azt mondta, menjek el a kocsma mellé a kis házba, él ott egy festő. Vigyem magammal a rajzot, mutassam meg. Ezzel az idegen eltűnt az úton, keze kikerült papírom fényéből.

Hiába kopogtattam, nem tudom, aznap este volt, vagy már másnap dél körül, inkább az utóbbi, hiszen j^é látom magam előtt az öreget, tiszta fehér ingben fekszik a magas, vékony, ősz hajú ember az ágyon a sarokban, amint végül belépek. A rajznak örül — „no ez nem durva dolog” — picit remeg a lap.

A festő gondolkodik. Rájön, mit akart. Menjek a szekrényhez, a zugban van egy papírtekercs, vegyem el.

Zavartan tiltakozom, nem akarom széthurcolni a holmiját. Apránként eltűnnek a képek, ecsetek, bútorok, végül csak az marad, ami nem kellett senkinek. Nem akarok ennek részese lenni. De a gondolattal megsértem. Erejét összeszedve rámszól, ne keressem magam, neki kell felkelni a papírokért, vagy elveszem magamtól? Nem rajzol rá. Párizsból hozta 1909-ben. Eljutott oda.

Ezt a pár tekercset arra az esetre tartogatta, ha nagyon jó rajzot készítené.

Ugyanúgy feküdt, amikor kimentem később, előtte egy nagy festmény, hadifogolytábor emléke Oroszországból, de csak a hangulat, végtelen síkság párába vesző horizontján bokáig ködben tatár lovas áll moccsatlanul-dermesztően, hosszú lándzsával.

Másik képén mocsár, fejünk fölött az ég egy darabkája sem szakad föl a kusza növényzetből. Sötét olajzöld a mocsár. Pikkelyes testű vastag fa az útelágazás őre.

Kimegyek a kis parasztházból.

A papírokat a levendulaillatú ágyneműtartóban őrzöm.

Levél

— egy készülő levélregényből —

Kedves Vas Pál! Mit tudom én, mi lesz ebből! Lázadozás — nevezzük így — és tisztelet, s belátom, már-már megvetéssel határos elégedetlenség és mégis valami megértésképe, düh és vágyakozás hullámszik bennem, amikor ezekről a dolgokról eszmét cserélünk és valóban, szinte mindig velük viaskodom. Végzem a mindennapi munkámat, persze, és ez nem afféle mellékes ügy számomra, de közben is, alatta is föl-fölbukkan bennem tárgykörünkből egy gondolat, egy-egy gondolattöredék. Különösnek tartom, hogy az egyházzal határozott képem lett, és ez a kép éppen a fontosságával zaklat. Mivel most „szaggatottan” élek, úgy is gondolkodom. De nem biztos, hogy sikertelenül, amikor tárgyról tárgyra ugrálok, pontokba szedve, amit föltétlenül el akarok mondani Magának.

1. Az én ateizmusomnak semmi köze sincs ahhoz, amelyet így lehetne jellemezni: Nem szeretném, ha volna, tehát nincs Isten. Én inkább azt gondolom: nem tudom, hogy egyáltalán szeretném-e vagy nem szeretném, hogy legyen. Nem tudom. Ez számomra majdnem közömbös. De akármennyire is nem szeretném, egyre inkább azt hiszem, van Isten.

2. Ha pedig van, akkor amit az egyház tud és ahogy tudja, azt és úgy más nem tudhatja. Ez a tudás az ő öröksége. És akárki is volt Jézus, amit mondott, ép ésszel be kell látni, oly fontos, hogy nélkülük nincs élet a földön. Amint azt napjainkban látjuk is. Jézus soha nem mondta, hogy járjakok vérben bokáig, hazudozzatok egymásnak, állítsatok föl történelmi csapdákat és csecsemőtől a hulláig tekintsétek az embereket a hatalom eszközeinek. Hogy én mit tartok Jézusról, az most mellékes. Ha nem tekintem őt Istennek, tudom, nem lehetek keresztény. Egyelőre nem látok benne „szentségi logikát”, csak emberit. De azt rendkívülinek érzem minden ízében. Nekem ma ez sem kevés.

3. Amennyire él bennem, sőt, talán egyre jobban feszül is a megnyilatkozás vágya, ugyanannyira és éppolyan szenvedéllyel az ellenkezője is: itt volna az ideje, hogy végre hallgassunk Istenről, szentről, szentségről. Az így előidézett csöndben alighanem épp ők jutnának szóhoz. Ami azt illeti, a maguk szájából oly gyorsan és könnyelműen röpködnek ezek a szavak, hogy át se gondolhatják őket komolyan. A kereszténység hit. Nem szakma, nemde? Mi ez az ideges fecsegési ösztön? Nem mernek hinni? Félnék, hogy a csöndben megnövekszik saját hitetlenségük? Nem olyan nagy baj ez, emberek maguk is. Az ember nem képes folyton ugráltatni a bicepszait, nem lehetünk mindig erőnlétünk tetején. Ha jól akarnék beszélni Istenről, mernék róla hallgatni is, vagy mernék mindig másról beszélni; ha hinnék, úgyis mindig róla lenne szó, nem?

Vagy azt hiszik, ha egy szent a napéjegenlőségről, a tűzcsiholás népszokásáról vagy a vasúti menetrendről beszélne, nem „szentül” tenné? Inkább bent, a lélek fontos, mint kívül a száj. Élek, minek ezt folyton világgá kiabálni...? Piff, szinte hallom, mit gondol (sajnos azonban, azt le is szokta írni): Okoskodása, kedves Barátom, kissé ezoterikus. De van létjogosultsága. Csakhogy azok a kicsinyek, akik Jézus szívügye voltak, se nem filozófusok, se nem kimagasló képességűek, s nem is vájtfülűek; süketek, érti? És vakok. Bénák. Nemcsak akkor, az ő idejében, ma is. Csak legföljebb lélekben, s nem testben. De ma is hallani, látni, járni akarnak. Értük és miattuk kell beszélni az igazságról. És mivel egyáltalán nem tudni, hogy aki beszél az igazságról, ugyanakkor nem vak-e és nem süket-e,

sőt, vannak jelek arra, hogy ő is nyomorult, nagyon valószínű, hogy erről az igazságról mindenkinek és folyton hallania kell! Mi, akik ilyen aggályosak vagyunk a szavakkal vagy a szavak hiányával, sajnos, nem ütöttünk Jézusra. Ő ugyanis nem félt attól, hogy a szavai elkopnak, le sem írta őket. Tőle tudjuk, hogy a mi idegességünkkel ellentétben az ő nyugalmából az következik, hogy az ígét az igazság élteti — ezt írná, ugye? Igaza volna.

4. Ezekből arra kell következtetnem, hogy nincs bennem elég alázat. Elég! Magában talán van? Ugyanakkor arra már rádöbbsentem, hogy minden jónak és szeretetnek alázat az alapja, sőt, minden igazi okosságnak és megértésnek is. A dölyfös ember törvényszerűen buta és egyre butább, ezért egyre messzebb kerül saját létfeltételeitől: előbb-utóbb mindent félreért.

5. Mert mi az alázat? Az, amikor mellőzzük magunkban magunkat, hogy az így támadt résen betörjön a világosság tudatunkba, s hogy ennek a világosságnak a belső fényében lássuk eredeti rendjünkben a dolgokat. Ezt a rendet önkéntelenül is tiszteljük és akkor is elfogadjuk, ha éppen nem kellemes következményekkel jár. De ez a rend mindig rejtett, a mindenit! Rejtett és csak nagyon lassan mutatja meg magát az alázatosnak.

6. Belső bizonyosságra vágyom. Szinte szorongással érzem, hogy ez a bizonyosság közeledik felém. Vagy másképpen: egész egyszerűen öröm után követelőzik bennem valami, nem tudom, mi, mintha annak a bizonyosságnak öröm lenne a neve. Ugyanakkor se a megfontoltságom, se a melázó lassúságom, se szigorú szemlélődésem nem változik. Mintha elkerülhetetlen útkeresztződés felé lépkednék. Meg kellene állnom. Szeretnék is megállni, sőt, visszafordulni, de már nem lehet. Mi a csudát csináljak?

Ütődött válaszokat adok magamnak: menjek el kapálni, ápoljak súlyos betegeket, merüljek el közhasznú munkában. Azt hiszi, oda nem követne a lélek? Vagy tessék kételkedni. De ez nevetséges: mi az, hogy tessék? A kételkedést nem lehet csinálni, az átvillan az emberen, mintha az ember énje kettéhasadna, és ez a villanás rémülettel, lét-izonyodással tölti el, különben nyafogás, színjátszás az egész... Isten nem attól van, hogy „érzem”. De ha van, a legnagyobb emberi szerencsétlenségnek tartom nem érezni, hogy van. Üdvözlí:

Olasz Bálint

KEMÉNY ISTVÁN

Vágy szeretni

A termék elhagyta a gyárat.
Az emberi kéz érintésére vár.
A sarkon lebeg szemmagasságban.
Két kihalt utcát lát egyszerre végig.

Aztán zavartan — elhal, a helyén semmi.

Borzongva rántom össze a függönyt.
A sötét mindig vár eddig az érintésemig.

Cigány eredetmondák

A Nap és a Hold története

Valamikor régen nem volt Nap és nem volt Hold. Le voltak láncolva a világ túlsó végén, sárkányok között és óriások között. És nem engedték szabadon sem a Napot, sem a Holdat.

Élt akkor két ember. Ebben a két emberben igen nagy erő lakozott, azt tartották róluk, hogy a földkerekség legbátrabb és legerősebb emberei, akik nem rettennek meg senkitől. Ők tudták csak, hol van leláncolva a Nap és a Hold, és el is indultak a kiszabadításukra. Mentek, mendegéltek, vándoroltak hat teljes hónapig, sárkányok földjén keresztül, óriások földjén keresztül.

És elérkeztek a Naphoz és a Holdhoz.

Harcba léptek a fenevad sárkányállatokkal és a rettenetes óriásokkal, akik láncok között tartották a Napot és a Holdat, megverekedtek velük és győzelmet vettek rajtuk.

Mondta akkor az egyik ember:

— Én fogom vinni a Napot!

Mondta a másik ember:

— Én pedig viszem a Holdat!

A Nap és a Hold útra szánta magát, ők meg leoldozták róluk a láncokat. És visszaindultak a világ túlsó végéről, sárkányok földjén keresztül.

Ahogy jöttek, jövögéltek, útközben olyan tüzesre fölizzott a Nap, hogy aki hozta a hóna alatt, azt az embert teljesen sötétre égette. Azért barna bőrűek a cigányok, mert annak az embernek a leszármazottai. A másik embernek pedig, aki a Holdat hozta a hóna alatt, minden nemzetsége fehér lett; őtöle a fehér emberek erednek.

Amíg jövögéltek visszafelé, eltelt három hónap.

És hónap alatt hozván a megmentett fényességeket, az égitestszabadítók hazaérkeztek. De a cigányember ott tartotta házában a Napot, a fehér ember meg ott tartotta házában a Holdat, hogy csak nekik világítsanak, nem akarták őket elbocsájtani.

És akkor sírni kezdett értük az ég, könnyeivel elárasztotta az egész földet. Az a könnyhullás volt az első eső a világon, amikor az ég megsiratta a Napot és a Holdat. Azóta van eső.

Mondja a Holdnak a fehér ember:

— Én fölengedlek téged, de fogadd meg, hogy minden hónap első péntekjén megújulsz és megjelensz az égen!

A Hold megígérte, hogy így lesz.

Ezért van, hogy minden hónap első péntekjén megújul, a hónap utolján meg letűnik az égről a Hold.

És fogadságot tett a Nap is, hasonlóan a Holdhoz. A Nap azt az esküvést végezte el, hogy minden nap sütni fog. Föl is kel a Nap, még télvíz idején is, és bár ő egyformán izzik állandóan, a tél havában nincsen nagy hatalma, mert a hideg nem engedi neki, hogy olyan uralmat vessen a világra, mint nyáron.

Amikor a fogadságok megtörténtek, a két ember fölengedte a fényességeket.

És a Nap, ahogyan ígérte, megébredvén minden reggel, elindul és körülkerüli az összes országokat, de éjszakára oda tér vissza szállásra, ahonnan a láncok közül elhozták őt az emberek. És ugyanígy cselekszik a Hold is. Hogy miért? Azért, mert a Nap és a Hold a nyugati ég alól származnak, s oda van vágyakozásuk, ott van a hazájuk. Ott születtek, ott tudnak elnyugodni. Ezért megy le a Nap és a Hold mindig nyugaton.

A Szent Isten és Fáraó, a cigányok királya

Valamikor réges-régen a cigányoknak is volt királya. Ezt a királyt Fáraóvónak hívták és olyan hatalommal bírt, hogy nem félt még a kék égben lakó Szent Istentől sem.

Fáraó nem szerette a birodalmában megtelepedett, más nemzetekből származó embereket, állandó üldöztetésben, s kegyetlen bánásmódban részesítette őket, ütötte-verte, sanyargatta mindegyiket.

Kérdezte a Szent Isten:

— Testvérem, cigányok királya, miért ütlegeled és miért kínozd a messziről érkezett idegeneket? Miért akarod szegényeket elpusztítani?

Fáraó felfuvalkodottan válaszolt:

— Miért ne, ha úgy tartja a kedvem! Nem rettenek meg senkitől a világon! Nem ismerek senkit sem, akinek ilyen mérhetetlen hatalma és tudománya lenne, mint nekem! Nem félek még tőled sem!

Így felelt erre a Szent Isten:

— Lehet, hogy a földön te vagy a legerősebb, de én fönt lakozom a mennyekben és az én tudományom végtelenebb, mint a tiéd!

— Te sem tudsz többet, mint én! — felelt vissza öntelten Fáraó.

Akkor a Szent Isten azt mondta:

— Hagyd békén ezeket az ártatlanokat, Fáraó! Ne bántsd őket, mert lesújt rád az ég! Ha nem távoztatod el szívedből a gőgöt és a gonoszságot, nagy szigorúsággal és méltósággal én eljövök ellened és ítéletet teszek fölötted!

De Fáraó király nem figyelt oda az értelmes beszédre, továbbra is gyötörte a jövevényeket.

— Nem hagyok nekik békét, mert módfelett ravaszak és nem tisztel engem egyikőjük sem! Hódoljanak előttem és végezzék el ők is, amit a többi alattvalónak kiszabok, ne elősködjének a népemnek! — kiáltotta fennhangon.

A Szent Isten megint figyelmeztette:

— Nagyságos cigánykirály! Ha már ki is hajtod az idegeneket a mezőre, legalább ne dolgoztasd őket halálra! Nem fogom eltűnni, hogy elveszejts közülük akár csak egyet is, mert ők is az én teremtményeim és előjáró emberek ők a szentéletűek soraiban!

Ám Fáraóvót, a cigányok királyát nem lehetett eltántorítani az akaratától.

Fölfelelt az Istennek:

— Elfogom mindegyiket és igát rakok a nyakukba! Vélük húzatom az ekéimet, s vélük töretem majd föl a mezők földjét! Aki a szántást elvégzi tisztességesen, annak meghagyom az életét és ételt teszek eléje, de aki nem akar dolgozni, annak kegyetlenül elszakítom az élete fonálát: addig kínozzom, amíg csak el nem pusztul!

És szólt a Szent Isten:

— Nem engedem, hogy ezt megcselekedd, cigányok királya! Most leveszem rólad a kezem és elhagylak téged, de jegyezd meg: figyelni foglak szüntelenül, hogy mit teszel vélük!

Megdühödött akkor Fáraó király, hogy a kék égben lakó Szent Isten őellene fordult, előszólította nyomban az összes katonáját és rátámadt seregével a jövevényekre. Azok kétségbeesetten menekülni kezdtek előlük, de a cigánykirály katonái utánuk eredtek, s egészen a tengerig hajszolták őket. Az idegenek a parti sziklák pereméig hátráltak, de ott már nem volt más választásuk, mint hogy a vízbe ugorjanak. Egymás után vetették magukat a hullámok közé.

Amikor a Szent Isten ezt meglátta, fogta az aranypálcáját, a levegőbe suhintott vele és a menekülők előtt abban a szempillantásban kétfelé nyíltak a hullámok, s száraz lábbal kelhettek át a túloldalra.

Ám Fáraó ebbe nem törődött bele és varázsláshoz folyamodott, hogy katonái követni tudják a szökevényeket.

— Menjetek utánuk! — parancsolta nekik. — Száraz ösvényt teremtek a tengerben én is, akár a jó Isten!

Az ő varázslására is kettévált a tenger, s a katonák megindultak, hogy elfogják és rabszíjra fűzzék a menekülő idegeneket. Már majdnem átértek, amikor a Szent Isten suhintott egyet az aranypálcájával, s a félrehúzódt tenger ismét összezárult, a cigány katonák pedig belevesztek a tajtékos vízbe.

Fáraó király ott maradt egyedül a parton.

Akkor odament hozzá a Szent Isten:

— Hová lettek a katonáid, cigánykirály? — kérdezte tőle.

— Belefulladtak a tengerbe! — válaszolta Fáraó. — Meghaltak a hullámok között!

— Azzal dicsekedtél, hogy a te hatalmad mérhetetlen, és azzal dicsekedtél, hogy senkinek sincs olyan nagy tudománya, mint neked! Bizonyítsd hát be, hogy igazat beszéltél!

— mondta neki a Szent Isten. — Mentsd meg a katonáidat és hozd vissza őket a halálból!

— Visszahoznám, de nem tudom! Nincs olyan varázskéességem, hogy ezt megtegyem! — felelte vissza amaz.

A Szent Isten akkor így szólt:

— Belátod-e már, Fáraó, hogy én uralkodom mennyek és földek minden ereje és tudása fölött? Belátod-e, hogy sokkal nagyobb a hatalmam, mint a tiéd? Meggyőztelek-e már, cigányok királya? Tudd meg, hogy a katonáid nem fulladtak bele a tengerbe, pikkelyes bőrű halemberekké változtattam őket mind egy szálíg és úgy fognak élni a rettenetes mélységben félig emberek, félig halak módjára! De én kegyes leszek hozzájuk és főlsszabadulhatnak a varázslat alól, ha mához egy esztendőre börtönt fogadnak értük a megmaradt cigányok! Ha azon a napon nem esznek egyetlen falat zsíros húst sem, akkor visszavarázsolom őket és kétlábú halandóként folytathatják ismét a földi útjukat! Ám ha a cigányság nem tartja meg a börtönapot, a katonáid mindörökre ott maradnak a hullámok között és halemberek lesznek a világ végezetéig!

De Fáraó, a cigányok királya visszautasította az ég urát és nem fogadta el a kegyet. Így maradtak a katonái mindörökre halemberek.

És a Szent Isten újra megkérdezte:

— Elismered-e, hogy hatalmasabb vagyok, mint te?

— Most már elismerem a hatalmadat, Szent Isten, tudom, hogy te vagy az erősebb! De a jövevényeket akkor sem fogom békén hagyni soha!

— Te még mindig szembe mersz vélem szállni?

— Nem véled szálllok szembe és nem a te haragodat akarom kihívni magam ellen! Bosszút kell rajtuk állnom, mert miattuk pusztultak el a vitézeim! Fölkutatok az országomban minden idegent, és rabigába fogom mindegyiket, és hét halállal halnak majd meg, úgy megkínózom őket!

És ahogy mondta, úgy tett.

Továbbra is sanyargatta, gyötörte az idegeneket: láncosgolyót kovácsoltatott a lábukra és járomba fogta őket; szántatta velük a végeláthatatlan földeket.

Múlt az idő, peregetek a napok, eltelt háromszáz esztendő. A Szent Isten megelégedte a cigánykirály cselekedeteit.

— Miért nem tisztítod meg szívedet a bosszúállás bűnének fertelmétől? — vonta kérdőre. — Miért raksz rájuk jármot? Miért kínozd őket? Még mindig nincs benned könyörület? Csordáid és méneseid vannak, ökreid és lovaid, amiket az ekék elé foghatnál! Ne gyötörd azokat az ártatlanokat, hiszen azokban is vér és szív van!

— Csak hadd dolgozzanak! — felelte a cigányok királya. — Ezek nem az én fajtámból valók.

És a Szent Isten akkor fenyegető arccal fordult Fárahóvo felé:

— Nem félsz, hogy letaszítalak a trónodról? Nem félsz, hogy még azt sem engedem meg ezentúl, hogy a népednek királya legyen?

— Ó, Szent Isten, te mindenható ura vagy mennynek és földnek! Tudom, hogy nem szökhetem meg félelmes igazságod elől, tégy a belátásod szerint! — válaszolta amaz.

Akkor a Szent Isten így szólt:

— Ítéletet tartok fölötted, Fárahóvo! Elveszek tőled minden kiváltságot és erőt, amivel idáig hatalmaskodtál, és rettenetes átokkal megátkozlak téged! Megbocsátottam neked háromszáz esztendőn keresztül, raktáraid tele voltak búzával és gabonával, ételed és italod volt bőségesen, nem nyughattál mégsem, ellenem lázítottad a népedet is! Most megtagadlak benneteket és azt akarom, hogy ne legyen királya a cigányoknak soha többé! És országuk se legyen, idegen királyok uralkodjanak fölöttük, amíg csak a világ világ lesz!

Így maradtak király nélkül a cigányok. Országuk sincsen azóta, egyik helyről a másikra vándorolnak, mert sehol sem tűrik meg őket az idegen népek; úgy bánnak velük, mint Fárahóvo a jövevényekkel.

A Szent Isten átka beteljesedett szóról szóra.

A lyukasztó eredete

Régen a cigányok vasmunkából éltek. Főnt tanyáztak a hegyen, fűjtatták a tüzet, pengették az üllőt, kovácsoltak egész álló nap. Ahogy kalapálás közben a vajda letekintett a völgybe, azt látta, hogy emberek vonulnak a hegy felé, rettentő nagy lármával és ordítózással, közelednek fenyegetően.

Futott rögtön és elhírelte a többieknek:

— Jaj, cigányok, veszedelem közeleg felénk! Jönnek a bírák, s bizony ők mindig az ítéletet hordozzák!

És egyenként felkérdezte a tábor minden lakóját, lopott-e valamit, verekedett-e, követett-e el olyan bűnt, amiért ellenük indulhat a törvény, de senki sem emlékezett, hogy vétkezett volna.

— Ha jönnek, majd ideérnek — mondta végül a vajda. — Ami ki van reánk mérve, azt úgy is viselnünk kell!

Amikor a menet megállt mellettük, megnyugodtak, mert nem őket bántották; a felbőszült sokaság egy férfit ostromozott, akinek kereszt volt a vállán. A cigányok nem is sejtették, hogy az a férfi a Szent Isten fia, abban azonban bizonyosak voltak, hogy utolsó útjára kísérte a tömeg, s hogy ki akarják végezni. Mielőtt fölfeszítették volna, az ítélő személyek még egyszer tanácsot ültek, s egy rövid időre a poroszlók is magára hagyták a halálraszántat.

Akkor a vajda odament hozzá és kérdezte tőle:

— Hej, testvérkém, hát te meg mit csináltál? Nagy bűnöket követhetél el, ha ilyen csúf halálnak adnak!

Felelt erre Jézus:

— Hej, öreg cigány, nemsokára megtudod majd, ki vagyok és megtudod azt is, mi volt az a bűn, amiért kereszthalált kell halnom!

És az öreg cigány akkor megpillantott a kereszt mellett négy vasszőget. Fölvette az egyiket, nézgelni kezdte.

— Jaj, de jó lenne ez nekem üstházat lyukasztani! — azt mondja magában.

Azzal fogta és elrejtette. Töprengedett, hogy a többit is ellopja, mert jól el tudta volna cserélni más holmikra a cigányokkal, de nem merte megtenni. És az összegúzsolt Szent Istenfiú csak nézte őt és belelátott a gondolataiba.

És így szólt:

— Tudd meg hát, hogy én vagyok az égi Isten gyermeke, a szentséges Jézus, aki a világ bűneiért piros vérét adja majd!

Amikor ezt a vajda meghallotta, levetette magát a földre és csúszkálni kezdett körülötte a porban, úgy könyörgött:

— Ne haragudj reám, Istenem, amiért tolvajkodásra vetemedtem a színed előtt! Nem tudtam, hogy a mennyország küldötte vagy! Jóvá teszem a cselekedetemet!

És akarta volna a kereszttel mellé visszahelyezni a vasszöveget, de a Szent Istenfiú azt mondta:

— Maradjon csak nálad az a szög, te öreg cigány! Könnyebb lesz a halálom is, ha csak három szöveget vernek a testembe, a te sorsodra meg szerencséd hoz, s nagy segítség lesz a munkádban, meglátod!

És a Szent Istent csak három szöggel feszítették föl a keresztre.

A cigány pedig visszament a sátrához és dolgozni kezdett. A Szent Jézus igazat beszélt, mert a vasszöggel nagyon könnyen ki tudta lyukasztani az üstházat. Meglátták a többiek is, milyen új szerszámmal munkálkodik, és azután mindegyikük olyat kovácsolt magának.

Azóta ismerik a lyukasztót.

Bari Károly gyűjtései és fordításai

BISZTRAY ÁDÁM

Tenger

*Felbozott kagylóbéjban mennydörögsz,
nem csupán víz,
szélverte, másféle sivatag,
cseppek balmaza helyett állapot,
porló kód,
benned a fuldokló Nap,
alatta szürke és testes folyékonyság,
amely teknőt s mély árkot kítölt
a többé soha össze nem illő
földrészek között.
Elválasztasz és összekötsz, mint a lélek,
elátkozott s boldog egyszerre,
aki nem ismerheti kővek, szikla nyugalmát,
álmában tornyait az éjnek
a Holdat,
tükrös asszonyát ostromolja,
Visszahullsz, kezded előlről táncod,
ágaskodsz érte
balbőr csizmád alatt Atlantisz,
övednek rozsdás csatján
görög hajó borgonya.
Ime, örök befogadó, mily telbetetlen vagy!
Aki messzi lakik tőled,
szólítást kap,
vágyakozzék utánad boltig,
aki véled s általa él,
az féli változásaid,
félelmében
imát, káromlást, ráolvasást vegyít
sós nyelvén össze
megvadult bintádon ég és föld között.*

KENYERES ZOLTÁN

Kádár Endre: Balalajka

Valamikor híres, sőt már-már legendás regény volt ez. Hetven évvel ezelőtt jelent meg. Keletkezésének jelen idejében, az első világháború alatt játszódik, színtere Franciaország és Svájc. Cselekménye messze a frontoktól, egy lausanne-i penzióban kezdődik. Nemzetközi társaság él itt együtt, a világ legkülönbefélebb nációi képviselve vannak benne: menekültek, számkivetettek, gyógyulást keresők, szerencselovagok, asszonyokra sóvárgó magányos férfiak, férfiakra sóvárgó magányos asszonyok, népes családok, barátok és idegenek. Köztük van egy fiatal francia nő, Marie, aki kislányát gondolja és nyelvőräkből tartja el magát. A férje Párizsban él. A férje orosz; orosz és katonatiszt, orosz katonatiszt, aki emigrált. Emigráns forradalmár. A mese egyenes vonalú időbeliségét az elbeszélő szerkezet körkörösé változtatja; Marie a lausanne-i penzióban visszaemlékszik életük és egybekelésük történetére. A visszapergetés háttérül kényes helyzetet választ a regény. A hősnő magyar szeretőjének szobájában gondol vissza férjével való megismerkedésére.

Marie olyan, amilyennek a csinos, fiatal francia nőket máig elképzelik a nem franciák. A férj, Andrej pedig olyan, amilyennek a századelő különös orosz-rajongásában az európai értelmiség elképzelte az oroszokat — az orosz klasszikusokból, ám az általuk megjelenített alakoktól a rajongás lázában merőben elvonatkoztatva. Andrej egy szláv Adonisz. Magas, karcsú, erős férfi, vállig érő szőke hajjal, világító kék szemmel. Okos, bátor és búbánatos. Az életet és a világot mélységében ragadja meg. Marie vidám, könnyed és felszínes. A regény e két ellentétes alkatú ember szerelmét beszéli el, e szerelem lehetőségéről és lehetetlenségéről szól. A sors egyútvé rendelte őket, de gyökereik megakadályozzák, hogy igazán megértsek egymást. Marie a francia kisváros polgári légkörében nevelkedett. Andrej messzi vidékekről, havas, fagyos, nyírfás távoli tájról származik. Generációk óta nemesek, generációk óta földbirtokosok és katonatisztek. Marie kitör a francia polgárság egyhangú szürkeségéből, Andrej föllázad a cári rend örökkévalósága ellen. Fegyverrel vesz részt az 1905-ös forradalomban, menekülnie kell. Bejárja a fél világot, ösztönös lázadóból tudatos szocialista forradalmárrá lesz. Aztán a francia tengerparton megismeri Marie-t. Egybekelnek. Ám huzamosan együtt élni nem képesek. Marie Svájcba utazik, hogy megőrizze lelki függetlenségét. Andrej Párizsban marad és szervezi az eljövendő forradalmat. 1916 végén, 1917 elején vagyunk. A történet azzal fejeződik be, hogy Andrej a felesége után utazik és visszaviszi magával Párizsba. De sem együtt élni, sem elválni nem tudnak. Mi lesz velük? Mi lesz a sorsuk? E kérdőjelekkel ér véget a mese.

A regényt először a Nyugat közölte 1918-ban folytatásokban, aztán 1919-ben könyv alakban is megjelent. Megjelenésekor sokan írtak róla, többek között a fiatal Márai Sándor. A Nyugatban Schöpplin Aladár méltatta elismerő szavakkal abban az 1919. novemberi számban, amelynek élén Babits híres és sokat vitatott tanulmánya állt, a *Magyar költő kilencszáztizenkilencben*. Schöpplin elismerő kritikája után még két ízben tért vissza a Nyugat a regényre, ami eléggé szokatlan volt a folyóirat történetében. 1922-ben a fiatal Zilahy Lajos Kádár Endrének egy akkor bemutatott színdarabjáról írva lelkes hangon ecsetelte a négy évvel korábbi regény erényeit. Egy évvel később, 1923-ban Földi Mihály

— aki 1919 után másfél évig segédszerkesztője is volt a lapnak — rajzolt terjengős, ám nem sokat mondó képet Kádár Endre írásművészetéről, középpontjában természetesen a *Balalajkával*. E többszöri kritikai méltatás annál különösebb volt, mivel Kádár Endre 1918 után többé nem írt a Nyugatba. A folyóirattal való egyoldalú kapcsolatára aztán Füst Milán tett pontot, amikor 1935-ben lesújtó bírálathoz részesítette Kádár Endre akkor megjelent új regényét, az *Önbüntetest*. Fulmináns, vitriolos kritikájában azonban még mindig adózott néhány elismerő félmondat a korábbi regénynek, a *Balalajkának*.

Kádár Endre talányos alakjáról keveset tudunk. 1887-ben született és 1944-ben halt meg. Budavári István szíves közlése szerint a nyugati határszélen veszteglő deportálási vagonból a földre ugrott és egy ór agyonlőtte. „Nem hagyom el hazám” — voltak utolsó szavai. A *Magyar mártír írók* 1947-ben megjelent antológiájában Illés Endre írt róla. Az 1963-as *Magyar irodalmi lexikon* nem jegyezte, a hatkötetes akadémiai irodalomtörténetben egyszer fordul elő a neve, akkor sem írói munkássága révén, hanem egy Heltairól szóló kritikájának bibliográfiai adatával. Csak a *Magyar életrajzi lexikonban* szerepel; itt olvasható, hogy az első világháború egész idejét a fronton töltötte. Eszerint a *Balalajka* az empátiás képzelet szüleménye. Ennek azonban ellentmondani látszanak adatok. A Nyugatban 1917-ben közreadott naplórészletei, melyek 1915–1916-ról szólnak, svájci keltezésűek, s Tóth Árpád levelezésében is vannak utalások arra, hogy a háború idején Davosban tartózkodott. A *Balalajka* így mégsem merő kitaláció, hanem részben közvetlen tapasztalatra is támaszkodhat. Tóth Árpád egyébként sokra becsülte Kádár Endrét, és levelei tanúsága szerint igazi tehetségnek tartotta a nála egy évvel fiatalabb író.

A Nyugatban 1909-től kezdve szerepelt. 1909 és 1918 között tizennégy elbeszélése, kisprózai műve jelent meg, három színművéből mutattak be részleteket és írt néhány kritikát és jegyzetet is. Nem sokat. Elbeszélései között volt egy különös figyelemre érdemes írás is, a *Játék* című elbeszélés. Egy bonctani szolgának, aki nagy kedvteliséggel végzi munkáját, fűrészeli a koponyákat, összevarrja a hasakat szép öltésekkel, ennek az embernek egyszer az az ötlete támad, hogy este, amikor egyedül marad a boncteremben, megvizsgáljon egy bárókisasszonyt, aki tifuszban hunyt el, hogy szűz volt-e. A boncolási műveletek részletezésével és a furcsa vizsgálat akkurátusan pontos és hűvösen tárgyias leírásával a századelő talán legbizarrabb elbeszélése volt ez, bizarrabb, mint Csáth Géza akármelyik novellája. És nemcsak bizarr, hanem bravúrosan remek is. Antológiákban kellene szerepelnie. Megjelenésének idejében a botránykrónikában szerepelt. 1911-ben jelent meg, a Hatvany—Osvát vita kellős közepén, amikor a Nyugatnak éppen elég baja volt. A meghökkentő naturalizmus és a bárókisasszony szüzességének kétségbevonása olyan fölháborodást kellett, hogy a Nemzeti Kaszinónak azok a tagjai, akik addig pártfogolták a Nyugatot, sorra lemondták előfizetésüket, Szűllő Géza tiltakozásul kilépett a Nyugat-résztársaságból.

Pedig Kádár Endre a szecessziós—szimbolista szépségkultusz felől érkezett az irodalomba, első elbeszéléseiben még a szecesszió jellegzetes Narcisszusz-témája is fölmerült. A naturalizmus átmeneti állomás volt az expresszionizmus vagy legalábbis preexpresszionizmus felé vezető útján, ahová a *Balalajkával* jutott el. Balladás sűrítés és szaggatott előadás már korai írásaiban is megjelent, először mint a szecessziós műmese-stílus kelléke. Aztán 1916 körül e stílusjegy mentén nyelvi előadásmódja egyre projektívebbé vált és megközelítette az expresszionizmus zaklatott, kiáltásos, belső lelki folyamatokat közvetlenül kivetítő beszédmódját. Révész Bélát és Szabó Dezsőt szokták az expresszionista próza előfutárai között említeni: Kádár Endre sem kevesebb joggal tartozik közéjük.

A *Balalajka* az esztétikai maradandóság szigorú mércéjén mérve mégsem igazán jelentős regény. Újraolvashatóvá nem is a műfaj történet belső köreiben válik, hanem esztétikán kívüli rétegei ösztönzik az embert arra, hogy újra elővegye. Szemlélete és világlátása avatja ma is élménnyé, az, ami a kidolgozott szerelmi történet mögött fölsejlik benne — és jó kompozíciós arányérzékről tanúskodva nem tolakszik előtérbe sem

harsányabb vonásokkal, sem tételes megfogalmazással. A *Balalajka* ebben az összefüggésben egy elveszett illúzió regénye. Az elveszett orosz-illúzió regénye.

Ismeretes, hogy a 19. század második felétől kezdve egymást érték a magyar szellemi életben az orosz-rajongás hullámai. Közben félelemmel és rettegéssel töltötte el a közvéleményt a terjeszkedő orosz imperializmus, az orosz szellem remekművei osztatlan lelkesedést váltottak ki. Gondoljunk csak Arany Jánosra, aki az orosz – török háború idején egész lelkével a törökök pártján volt, de lefordította Gogol remekét, *A köpönyeget*. Aztán jött a Turgenyev-kultusz, azt követte a Tolsztoj-rajongás, a világháború előtti években pedig a Dosztojevszkij-láz. Osvát Ernő még a Nyugat megindulása előtti korszakban belefogott egy soha be nem fejezett regénybe, melynek az *Orosz Iván* címet adta, mert főhősét magával ragadta a századelő orosz kultúrrajongása és nem Párizsba vágyakozott, hanem Ogyesszába. A Nyugat első nemzedékének prózáját nem lehet megérteni és helyesen értelmezni az orosz klasszikusok hatása nélkül. Csehov, Gorkij, Leonyid Andrejev legalább olyan súllyal szerepeltek akkor a literátus közönség és az írók tudatában, mint a francia szimbolisták vagy az angol modernek vagy éppen Nietzsche és az új bölcsélet.

Két dolog ütközött azonban itt össze a közvélemény szemében: a virtuális és reális Oroszország. A virtuális Oroszország a szellem birodalma volt, a regény, vers, zene és balett világa, a reális Oroszország pedig egy hatalmas despotikus birodalom, mely elnyeléssel fenyegette Kelet-Európa és a Balkán kis nemzetét. A virtuális Oroszország, a szépség és szellemi nagyság csodálatot és rajongást váltott ki, a reális Oroszország, az új Bizánc aggodalmat és félelmet keltett. 1905 után ez a kettősség oldódni kezdett. A forradalom leverését követően százak és ezrek menekültek el a megtorlások elől Oroszországból és Európa centrumaiban föltűntek a számkivetett emigránsok – Nagy András szépen írt erről pár évvel ezelőtt a *Játsszunk Dosztojevszkijt* című tanulmányában. A lobogó tekintetű, tiszta szemű férfiak és nők arcáról azt olvasták le az európaiak, hogy a virtuális Oroszország, a ragyogó szellem megváltoztathatja a reális Oroszországot. A virtualitás lassan át fogja hatni a realitást, a szellem beléhatol a valóságba és új világot teremt. Új világával pedig megváltja a már reménytelennek látszó öreg Európát is.

A *Balalajka*, mely előterében egy érzelmes, szomorú szerelmi történetet beszél el, háttérben ennek az új keletű illúzióknak a megrendüléséről szól. Andrej, a magát menseviknek valló szocialista forradalmár a lelke mélyén nagyorosz nacionalista marad. Megveti és lenézi Európát, értékrendjében csak orosz minőségek kapnak helyet. Csak a jelszavai mások, tudatának titkos rekeszében olyan, mint az apja, nagyapja és szépapja volt, akik ellen föltámad. Európából csak a smokk nyárspolgáriság van hatással rá. A forradalmiság alig több nála külső máz nál, mely alatt féltve őrizi nacionalizmusát és konzervatív ízlését. A *Balalajka* az első európai regények közé tartozott, amelyek felvilágosult racionalizmussal foglalmazták meg a forradalom hajnalán a kétely szomorú szavát. Nem volt benne semmi ellenséges és a szó történelmi értelmében vett retrográd. Ellenkezőleg, a józan értelem erkölcsi elveinek megfelelő humanizmus lehetőségeit kereste és mérlegelte.

A regény melankóliája azt a szomorúságot és elbizonytalanodást fejezte ki, hogy tűnékenynek mutatkozott egy illúzió, mely bízott a háborúba hullott Európa megújulásában. Kádár Endre egyik 1917-ben Svájcban keltezett cikkében azt a paradoxális helyzetet elemezte, hogy a szocialista eszmék akkor kezdtek legjobban terjedni, amikor a szociáldemokrata pártok, élükön a franciával ádáz nacionalistákká váltak a háború éveiben. Egyik ugyancsak akkortájt keletkezett naplójegyzetében pedig aggodalommal vetette föl, hogy e kiüttalan és eszme nélküli világban ki fog fölmutatni ideálokat az olyan kis országoknak, mint Magyarország. A *Balalajka* meséjében Marie és Andrej reménytelen szerelme – végső soron – ezt az európai reménytelenséget modellálta. A „mi lesz velük” nyitva hagyott kérdése pedig azt is jelentette a regény végén: mi lesz velünk.

NÉMETH G. BÉLA

„Beméne azért, hogy vélők maradjon”

1. Hogy Lukács, az orvos, csak a test-doktora volt-e, vagy a léleké is, nincs róla, ismereteim szerint, tudomásunk. Hogy azonban az emmauszi történetben, lélektani tekintetben csakúgy, mint széptaniban is, a rövid novellák, ha tetszik: a short storyk egyik leghitelesebbikét alkotta meg, aligha kétséges. Nem vagyok sem jogosítvánnyal ellátott pszichológus, sem diplomával igazolt teológus, hanem mindkettőbe szükségszerűen és minduntalan beléütköző afféle literátor, aki nem a kacagányos Árpád s nem is az Hongrie profonde ügyét tekinti az irodalom tárgyának. Nem tudom pontosan azt sem, mennyire vagyok hívő, mennyire hitetlen. Van, amikor inkább az előbbi, van, amikor inkább az utóbbi. Mint a mai ún. művelt emberek, jelentős része a századforduló mindent tudó bigott ateizmusa s Lisieux-i Kis Szent Teréz csodálóinak harcos kegyessége múltán. Ám akár hívő, akár nem, ez a történet így is, úgy is meggyőz s magával ragad engem.

S ami tán nyomósabb, ha hívő vagyok, int, ne legyek oly magabizó, kétségelhárító, kényelmesen elomló hitemben; ha meg hitetlen, vággyal tölt el, ne zárkózzam rideg rációm gyermeki biztonságába, figyeljek az elődök metafizikai tapasztalatának indítására, tartozzam valami osztálynál, népnél, nemzetnél, emberiségnél egyetemesebb támaszhoz, célhoz, értelemhez. A Pascal-féle nádszál, úgy lehet, ilyen fajta értelmet és intelmet is hordoz. Kivált annak, akinek immár esteledik.

2. Előbb hát az irodalom lélektanának oldaláról valamit.

A több száz vagy több ezer éves várákozás az ígért küldött eljövételére meg-megsűrűsödött s ki-kicsapódott eddig is jó néhányszor ebben a sokszor meggyötört népben. Most azonban a dolgok összzejátszása következtében, minden eddiginél jobban. S ami e mostani történeseknél különös súllyal esik latba: a főpapok és a vének ezúttal kiegyeztek az elnyomókkal. A tovább fönttartott várákozás meghosszabbította és tovább jogosította hatalmi helyzetüket; a beteljesülés viszont kétségessé tehetette volna ezt. Ezúttal a szegények és megzsorítottak, az igazszívűek és megaláztatottak, az egyszerűek és tiszta hitűek lelkében csapott föl a Názáreti személye körül, tettei nyomán, tanításai hatására a várva várt eljövétel lángja és látomása. Három esztendőn át esemény eseményre halmozódott, hit fokozta a hitet, bizakodás a bizakodást. Ezúttal nem lehet csalódás, ez az igazi, ez a megígért.

A vének és a főpapok várákozásra rendezkednek be. Annyi próféta-féle forgott itt már; ennek a hatása is ellapul majd, elcsillapul hamarosan. A rómaiakat nem foglalkoztatja a dolog; a jehoviták belső ügye; őket nem veszélyezteti. A jeruzsálemi pálmás bevonulás azonban meghaladta már azt, amit a hierarchia még eltűrhetett. S a helytartó, bármily érdektelennek, értelmetlennek és igaztalanoknak vélte is a vádat, minek húzott volna ujjat egy vándorprédikátorért. A Názáreti híveinek bevonulási mámorea viszont a törvénybe hurcolás nyomán félelemmé, haraggá, izgalommá s még hevesebb várákzássá nőtt. Most meg fog mutatkozni, hogy Ő Az! S aztán hogy elhangzott az ítélet, végbement a megcsúfolás s a kínhalál meg a sírbatétel is — több mint zavarodottság és csalódás lett úrrá; teljes letargia. S itt, ezen a ponton érzékelhető igazán Lukács remeklése.

A szabbath a tehetetlen levertségben telik el. Sem remény, sem reménytelenség; a lelkek szinte végső megfáradása. Az ünnep múltán az asszonyi ösztön és érzelem, szeretet és irgalmasság, kíváncsiság és törődés mozdul most is először újra. A tetemet nem találják. A megdőbbenés és a megrettenés feszültségében két fehér ruhás nem-evilági lényt látnak,

vélnek látni, hallani. S remélni a remélni nem mertet. „Nincs itt, föltámadott!” Vissza a tanácstalanul tanakodó tanítványokhoz, férfiakhoz. Hallgatják az asszonyokat; szeretnék hinni, de kételkednek, szeretnének nem kételkedni, de nem mernek hinni. Ám csírázik már mégis a reménykedés újra. Péter, a hűséges és a kicsit hebehurgya, az egyszerű és a tapasztalásra beállított lélek szalad a sírhoz. Csak éppen bepillant, elég neki az üres lepleket látnia, máris siet a hírmondással, bár maga sem tudja biztosan, mit is tartson a dolgról. A reménykedés csírája azonban immár ki is hajt.

S most másik szálát vesz fel az elbeszélő. A bezárt, városi teremből, a félfő bizakodással és kába tétovasággal egymást örlők közül a városon kívülre visz, olyanokhoz, akik már távolodnak az eseményektől, már teendők után indulnak, vidékre, a hatvan futamnyira lévő Emmausba. S már kicsit emlékként mondják, idézik, töprengik közben a történeteket. Összekeverednek bennük a valóság és a képzelet tényei, a másoktól hallott s a maguk által tudni vélt, kiokoskodott mozzanatok. Ebben a csupa kérdés beszélgetésben csatlakozik hozzájuk az idegen, aki nem látszik tudni a nagy eseményről. Különbözik nem kérdezősködni nemcsak tárgyukról, de hanghordozásuk szomorúságáról is. Hogy megosszák a nyomasztó emléket, hogy rendbeszedjék gondolataikat, hogy szélesszék lelkük ködét, sorolni kezdik a történeteket. Az idegen tudós és értő szava valóban megnyugtatja őket, s észre sem veszik, hogy már beszélgetésben s már úticéljuknál vannak.

A helység feltűnése az est beálltára s az elválásra is figyelmezteti őket, hisz az idegen tovább látszik menni. A hála, a kibeszélés könnyítő érzése, a hirtelen támadt bizalom jó íze vagy az aggodás az éjszakába indulóért, a részvét a fedél nélkül maradóért is diktálhatta a híres, szépséges mondatot: Maradj velünk, mert esteledik. De legalább ennyire egyedül maradásuk szorongása, nyugalomvesztésük félelme, reménykedésük eloszlásának veszélyérzete is. S aztán a közös éji menedék, a kétségtől oldódó kedély, a jóleső együttes étkezés, a társasá avató beszélgetés szép esti atmoszférájában a kenyeret áldva megtörő idegenben fölismermi vélik, fölismerik a föltámadottat. S hiába tűnik el az rögtön szemük elől, midőn kérdezni akarják — ez csak még inkább bizonyítja, hogy csakugyan ő volt. Most aztán már maguknak idézik vissza, miként kelt ki szavaira az ő szívükben is a reménység, miként nőtt élő érzelmmé, változott valóságos bizonyossággá. Annyira, hogy rögtön indulnak is vissza, hogy megvigyék a bizonyosságot s a közös örövezetésben végképp megerősödjének benne.

Valahogy így magyarázhatná a túlfeszített állapot hallucináló és vizionáló pszichológiájával ezt a mesteri tömörségű, remek arányosságú, tiszta szavú történetet ma a nem hívő, akinek — mint e kor egyik jellegzetes filozófusa fejtegette — a létezésben egyedüli kapaszkodóul és menedékkül a reménység elve, a reménység elvének megtartó ereje maradt.

3. S hogyan az agnosztikus, aki hisz is, kételkedik is, s így, mert teszi mind a kettőt, egyiket sem teszi igazán? S aki ezáltal tán jobban megszenvedi a kérdés szorongatásait, a keresés keserveit, mint akár a hívő, akár a hitetlen. S küszködve végül is az értelemmel nem ellenkező, de az ún. tudományos ész okságával, pszichológiájával alig magyarázható, nem is magyarázható tényeit a létnek elfogadja, felfogja, elrendezi a szív értésével s a lélek világosságával. Nem okvetlenül egy valamely kinyilatkoztatás alapján, hanem a bensőjében lakozó ama vágyakozás és szükség, késztetés és képesség segédelmével, amelyet az Ősmozgató, a Teremtő, az Istenség oltott belé. A közigazgatási mester erkölcsi-lélektani magyarázata felé tapogatózik. Amely, persze, bármennyire megnyerő, egyben nagyon törekeny is, s könnyen és nemritkán billen át a másik, a hideg és szomorú „tudós” ész oldalára.

Aki irodalommal, azaz a halandóknak az életről, a létről való e nagy, meg nem szakadó kérdező- és vallomásfolyamatával foglalatosskodik, az rendszerint az előbbi felé hajlik, mint ahogy a hívő filozófus, Jaspers, vagy a bölcs öreg teológus, Rahner. Az isteni megnyilatkozás, kinyilatkoztatás folytatásának, részének vagy legalább érteni segítő alkalmanak, lehetőségének, eszközeinek fogja föl a valódi művészetet.

Lukács, az orvos, a reménységnek, a bizakodásnak s a beteljesülésnek szentkönyv-beli legdöntőbb külső eseményérveit s belső lefolyását adja itt elő. Az egyháznak pedig épp ez érvek s e beteljesülés jegyében tán legvigasztalóbb ünnepe a húsvét s liturgiájának tán legfőlemelőbb, egyik legfőlemelőbb mondata, mozzanata a föltámadási szertartás örök vigaszú, ősi gregorián zengésű „Nolite timere, ego sum, alleluja”-ja, a „Ne féljetek, nem szabad félnetek, én vagyok” bizonyosságtétele.

4. A reménység elvének, a reménységnek, amelyet szül a hit, s amelyből születik a hit, csodáját, misztériumát a maga természetességében és közvetlenségében, tömörségében és bensőségében oly meggyőző hatalommal adja elő ez az erős bikafővel jegyzett örömhírhozó, hogy egyszerre érezzük e kétezer év előtti egyszerű, tiszta szívű emberek lélekállapotának s a mai filozófus több ezer éves bölcséleti átélésének (akár az utóbbi szándékától függetlenül is) egybehangzó végüzenetét: a reménység nélkül s a reménységet hordozó hit nélkül nehéz, s tán nem is lehet élni. A szentkönyv „maradj velünk, mert esteledik” olyannyira emberi kérése és a reá való éppoly mélyen emberi felelete: „beméne azért, hogy velők maradjon”, ezért áll, gondolom, mindannyiunkhoz oly közel, vagy legalább azokhoz, akik az esteledés hangtalan küzdelmének goethei Schaudern-jét, néma borzongását már átérték.

BENYIK GYÖRGY

Mit jelent nekem a Biblia?

A történetekkel kezdődött: Ádám—Éva, Kain—Ábel, a vízözön, Jézus születése, a tékozló fiú és más hasonló történetek jelentették nekem először a Bibliát.

A könyvet nem ismertem, de tudtam Mózesről meg Dávidról. Hamarosan Jóbról, Jónásról is. S ezek a történetek sokáig foglalkoztatták a fantáziámat. Azt is hallottam, hogy ezek a történetek nem igazak. Az iskolában és az utcán azt mondták, hogy mesék. De a templomban mindenki félelemmel és tisztelettel hallgatta őket.

Majd végre megismertem a Bibliát. Kopott könyv volt, hiányzott is belőle néhány lap, képek nem voltak benne, s a nyelve ódon volt, nehézkes és titokzatos. Elfárasztott a sok „vala” és úgy alakult, hogy elaludtam első Biblia-olvasó próbálkozásomon.

El is határoztam, hogy a *Nemo kapitány* és a *Bőrbarisnya* c. könyvvel fogom magam kárpótolni, azokat ugyanis nem lehetett letenni. Azokban nem volt „vala”, és mindig történt bennük valami. Meg is fogalmaztam magamban, hogy az a baj a könyvekkel, hogy vannak, akik rém okos könyveket írnak, de nagyon unalmasak, mások pedig izgalmas történeteket, de nincs bennük „prédikáció”. Akkoriban úgy gondoltam, hogy össze kellene házasítani ezeket az írói módszereket és akkor a könyvek felemelően okosak és olvasmányosan izgalmasak is lennének.

Hamarosan tudatosult bennem, hogy a Biblia Isten könyve, amit csak komoly imádságos lélekkel szabad kézbe venni. Azt is megtanultam, sugalmazott írás. Tévedés nélkül tanít mindent. Azt is, hogy a világot hat nap alatt teremtette az Isten. Sokat gondolkodtam azon, hogy hogyan súghatta ezeket a történeteket az Isten. Az iskolában is beszéltek erről, de mindig azt mondták, hogy amit a Biblia ír, az nem igaz. De azt nem mondták meg, hogy miért nem. Legfeljebb hozzátették, hogy az egész mese! Ez fáj a legjobban, mert én sokáig

szerettem a meséket. Meg ellentmondás is volt a dologban, mert meséket tanulni kellett az iskolában is, a Bibliát pedig tiltották.

Elhatároztam, hogy utánaézek én ezeknek a meséknek. Az elhatározást tett követte, és egy darabig nagyon is boldog voltam. A tanáraink a teológián sokat beszéltek arról, hogy hol található a történetekben a történeti igazság. Olyan volt az egész stúdium, mintha a Biblia egy történészekből álló bíróság előtt állt volna, s mi azon izgultunk, hogy vajon igaza lesz-e, vagy kiderül, hogy nincs igaza. Közben megismerkedtünk a nyelvvel, a Biblia varázslatos, kissé homályos héber nyelvével. Sohasem tudom meg pontosan, hogyan beszéltek az ósatyák, de valamit megértettünk abból, hogy ez egy más nyelvi világ, más fogalmi világ, nem is fogható a miénkhez. Egyrészt bosszankodtunk, hogy szabatos filozófiai kategóriáinkba nem férnek el a Biblia szavai, fogalmai, másrészt csábított az a fölfedezés, hogy a kezünkben tartott szöveg csak végeredmény, ebből sokkal régebbi időkre, gondolkodásmódra, mítoszokra lehet következtetni.

A Biblia szövege volt a kapu, amelyről azt gondoltuk, hogy a múltba vezet, de máshova vezetett. Az Istenhez. Amikor leírom ezt a mondatot, hogy a Biblia Istenhez vezetett, azonnal korrigálnom kell magam. Nemcsak az Istenhez vezetett, hanem azoknak az embereknek az életét is megismertette velünk, akik Istennel éltek. Így a Biblia az emberekhez is vezetett. De az emberek egy olyan csoportjához, akiket isten-hívőnek kell nevezni.

De milyen különböző módon voltak hívők ezek az emberek. Hívők voltak és Istenkeresők. Élükön a hallgatag Ábrahám, és a sort a furcsa történetű Saulból lett Szent Pál zárta.

Számomra tehát ez a könyv Istent rejti, s ha jól olvasom, meg is mutatja; de ugyanakkor emberi tapasztalatokat, sorsokat is magába rejt, s ha jól olvasom, azokat is elem tárja.

Csak egy dologgal nem barátkoztam meg, azzal, hogy — bár ezt kifejezetten senki sem állította, de mégis mintha hitte volna — a Biblia kinyilatkoztatott könyv, tehát szent írás, amiről talán nem is illik azt mondani, hogy irodalom.

Pedig örömmel vettem észre, hogy milyen sokszor feltűnik a Biblia az irodalomban. Hol a szövegek jelennek meg, amikor egy-egy régi magyar versben visszacseng a zsoltár. Balassi és Ady verseiben is ott kísért, de megbúvik József Attilánál is, Radnóti verset ír a prófétákról, s ma élő költőink is vissza-visszatérnek az elhagyott Bibliához.

De van úgy, hogy nem a szöveg indul új hódító útra az írók ígézetes tolla nyomán, hanem a történelemtől való bibliai gondolkodás; Milton, Madách, Dante, Steinbeck vagy Thomas Mann művei nyomán.

Ami föltűnt, hogy az írók nem haraguszna a Bibliára mitikus nyelve miatt. Nem méricskélik mérnöki pontossággal, meddig terjed a hitigazság és mennyi a történeti igazság. Inkább élvezik, szeretik a Bibliát, és ihleti őket, elindítja őket furcsa szellemi-lelki pokoljárásra, istenkeresésre, lelki tisztulásra. A bűn és az erény nyomába erednek, bárhol vegyék is fel az idézetek sorát.

Ez nagyon elgondolkodtatott és megvigasztalt. Már több mint tíz éve munkatársam, kenyerem a Biblia, de azt kell mondanom, nem ismerem. Csak ismerkedem vele. Mióta bátran tartom egyszerre Szent könyvnek és irodalomnak, ízezettebbé vált a tanítása. Magam sem vettem észre, hogy mikor, mely megközelítés kapcsán ejtett rabul, de már tudom, a Biblia foglya lettem. Nem kábít el féligazságokkal, mint a csalfa szirének, mégis megfogott, és sorsommá vált.

Tudom, hogy semmit sem olvas az ember büntetlenül. A betűk mögött egy másik világ van, s az észrevétlen felépül bennünk — felépült bennem is. Fájdalom nélkül nem bontható le, fájdalom nélkül nem építhető tovább. Ilyen az a világ is, amit bennem épített az Isten könyve. A Tíz parancs és a Hegyi beszéd nélkül már nem tudnék élni. Az exodus-élmény segít hitemet megélni, a feltámadás nélkül pedig nem lenne távlata az életnek. Nekem ezt jelenti a Biblia.

A Vigilia beszélgetése

Jelenits István: Interjú helyett

Berettyóújfaluban születtem. Akkoriban valóban falu volt ez, a csonka Bihar megye székhelye: friss jogi diplomájával oda került apám a húszas évek közepén árvaszéki ülnöknek. Gyerekkorom világát a családi és a személyes emlékezetnek meg az irodalomnak egymásba játszó fényei idézik fel előttem. A tisztviselőtelepen laktunk, naponta eljártunk a költő Nadányi Zoltán háza mellett. Akkoriban gyerekverseit mondogattam, később fölfedeztem „piripócsi” verseit, s bennük ámulva ismertem rá az újfalusi környezetre.

Apám — barátjával, a helybeli református pappal — előfizetett a Nyugatra. Mint irodalom iránt érdeklődő, maga is írogató ember szívesen beszélgetett versekről, költészetről Nadányi Zoltánnal. Ismerte és nagyra értékelte Sinkát, s a népi ízekre kevésbé fogékony költőbarát sokszor faggatta, miben látja az értékeit. Kecskeméti jogakadémista korában a népi írókkal állt kapcsolatban, Bajcsy-Zsilinszky köréhez tartozott. Aztán, hogy Biharra került, elhúzódott a politikától, az irodalomnak inkább figyelmes olvasója lett, s azt érezte feladatának, hogy a református vidéken kihívás, erőszakoskodás nélkül elevenebbé tegye a katolikus szórvány életét. Az eucharisztikus kongresszus évében jőnevű előadókat hívott Újfaluba, s elérte, hogy kivilágítsák a katolikus templom tornyán emelkedő keresztet, éjszakánként látták messze földön a tanyasiak is.

Negyvenben Váradra kerültünk, ott fejeztem be az elemi iskolát, s ott kezdtem el a régi, nyolc osztályos gimnáziumot a premontreieknél. Hatvanan voltunk osztálytársak, köztünk jónéhány székely fiú, akiket abban a reményben hoztak Váradra, hogy majd pap lesz belőlük. Akkoriban a határok közelében s a nemzetiségi vidékeken kötelező tantárgy volt a szomszéd nép vagy a nemzetiség nyelve. Nekünk is tanulnunk kellett románul: emlékszem, meglepett, hogy ezek a székely fiúk mennyire berzenkednek ellene. Próbáltam szót érteni velük, hogy ha pap lesz belőlük, hasznukra válik, ha mindenkivel a maga nyelvén tudnak beszélni, de erre nagyon keményen vágta vissza. Akkor éreztem először, milyen fájdalmak és indulatok élnek az emberek szíve mélyén.

Apámnak évi hat hetes szabadsága volt, ebből hármat nagyszüleimnél töltöttünk, a Tisza partján, hármat hegyek között. Előbb éveken át a Sátoros hegységben, oda jutottunk el legkönnyebben Újfaluból. Később a szádélói völgyben, a Jád völgyében: követve a táguló ország lehetőségeit. Készültünk Erdélybe is, de oda már nem jutottunk el, mert mindent megfordított a háború.

Emlékszem egy nyárvégi napra, amikor apámmal megálltunk egy újságáros előtt: a lapok nagybetűs cikkei hirdették, hogy a háborús események miatt két hónappal később kezdődik a tanítás. Nagyot ugrottam örömemben, apám nevetett, de szomorúan. Alig több, mint egy esztendő múlva hallottuk az ágyúdörgést, közelünkbe került a frontvonal.

Váradot nem akartuk elhagyni, bár sokan menekültek nyugatra. Mint akkoriban mondták, „ejtőernyősök” voltunk ott, semmi családi kapcsolat nem kötött minket a városhoz. Szüleim mégis úgy érezték, mint fél évszázad múlva visszanézve én is, hogy Várad igazán otthonunk, akármi történik, ott kell maradnunk. Aztán egy este jött a megyei hajdú, sürgős megbeszélésre hívta a tisztviselői kart. Kihirdették, hogy néhány órán belül

ki-ki vigye a családját a megyeházára, kézipoggyással, útra készen. A megyeszékhely a trianoni határtól nyugatra költözik. Sötét volt már, amikor teherautókra szálltunk. Újfaluba, majd néhány nap múlva Derecskére kerültünk, a derecskei községházán a nagyteremben kiterített szalmán szállásoltak el. Mint nagybabcskák fiú nyitott teherautón, a csomagok tetején utaztam. Visszanéztem az elsötétített városra: gyerekkorom, egy polgári otthon biztonsága tűnt el mögöttem. Azóta minden lakóhelyemet ideiglenes szállásnak éreztem.

Váradra, Újfaluba évtizedek múlva látogattam el újra, már piarista tanárként kerékpáros diáksapattal egy Székelyföldre induló hosszú túra kezdetén. Valamikor a tisztviselőtelepen fölfelé nyúltam a bicikli kormányától, hogy megfogjam a vasrácsos kerítés tetejét, s megálljak egy néhány szóra. (Emlékszem, első alkalommal felhorzsoltam a tenyeremet, mert nem fekeztem időben.) Most csodálkozva láttam, hogy a régi kerítés milyen alacsony. Váradon megkerestem a házat, amelyben valaha laktunk, és végigsétáltam a szomszédos katonakórház hosszú kertfala mellett. Akkor már tudtam, hogy ebben a kórházban néhány hétig szomszédunk volt Radnóti Miklós.

44 őszén a pesti piarista gimnáziumban kezdtem el a második gimnáziumi osztályt. Apámat besorozták, nyugatra került, amerikai fogolytáborból szökött haza 45 nyarán. Előbb a fővárosnál, majd a megyénél kapott állást, később kényszernyugdíjba küldték. Nővérem egyetemre járt, én a piarista gimnáziumba.

Kiváló tanáraink voltak. Osztályfőnököm, Simon Sándor nemcsak a latin nyelvet szerettette meg velem, ő vezetett el a versek értő olvasására is. Mint a tizennyolcadik századi költők, én is előbb gyönyörködtem a latin költészetben, mint a magyarban. Bizonyára volt ebben egy adag diákos sznobizmus is, de a latin szövegekkel való foglalkozás sajátos területenkívüliséget is jelentett. Szívesen foglalkoztam matematikával is. Egyszer Pogány tanár úr — félig játékosan — meg is kérdezte, nem akarok-e matematikus lenni. „Matematikus és piarista!” Mosolyogva kitértem a válasz elől, akkor már tudtam, hogy valóban piarista leszek, bár talán nem matematika szakos tanár.

Kamaszdiákként éltem át az államosítás éveit. Később érdeklődéssel olvastam Maróti *Kolostorát*: öt Pannonhalmán érték ugyanezek a megrázkódtatások. Ebben a forgószélben az osztálytársak egészen közel kerültek egymáshoz, legtöbben azokhoz az eszményekhez is, amelyektől erőszakosan el akartak távolítani minket. Egykori tanáraink várták, hogy elhurcolják őket, egy-egy hátizsákra való könyvet széthordattak velünk. Én a Migne sorozat köteteiből vittem haza, fél délutánokon át olvastam az atyákat, főként Szent Ágostont. Tanítottam is akkoriban, korrepetáltam egy tehetséges, de hanyag osztálytársamat, fiatalabbakat is, volt egy rövidke idő, amikor többet kerestem apámnál. Ezen túl az új iskola által szervezett tanulókörökben magunk pótoltuk, amit új tanárainktól nem kaptunk meg. A cserkészéletet folytattuk a magunk módján: vízitúrákkal, táborokkal, de bibliamagyarázattal is, közös világnézeti eligazodást keresve. Akkor fedeztem fel a tanítás örömet. Arra viszont sem időm, sem pénzem nem volt, hogy magánórákra járjak nyelvet tanulni. A követségi nyelviskolákra pedig nem volt tanácsos eljárni azokban az években.

Ötvenben újra piarista diákok lettünk. Nagyrészt a régi tanárainkat kaptuk vissza, de voltak közöttük újak is. Francia tanára nem volt a rendnek, a szűk keretben nem volt hely számukra, hiszen úgy látszott, mi vagyunk az utolsó franciás osztály. Néhány hétig nem is volt tanárunk, akkor azonban megjelent köztünk Rónay György, Sík Sándor kérésére vállalta ezt a nyelvi csoportot. Nagyon jó kapcsolat alakult ki köztünk. Meghatottan olvasom a naplót: jól esik látnom, hogy mi is sokat jelentettünk neki. Heti egy órát nekünk adott, akkor önképzőkörszerűen egy-egy francia költőről vagy irodalmi műről tartott valaki előadást, s azt vitattuk meg. Délutánonként viszont ő tartott nekünk különelőadásokat — franciákról is, akiket akkoriban fordított, de az élő magyar irodalomról is, amelyet mi alig ismertünk. Radnótiról, Illyésről tőle hallottam először. Pilinszkyről is, akinek az

unokaöccse egyébként osztálytársunk volt. Számomra különösen sokat jelentett ez a barátsággá mélyülő tanár-tanítvány viszony. Versekert írtam akkoriban, megmutattam őket, s mindjárt kért belőlük a Vigilia számára. Kedvesen mondta, úgyszólván biztatni akart, hogy vállaljak könyvismertetést, szándéka volt, hogy fiatalokat gyűjtsön a lap köré.

Érettségi után a rendi előjárók tanácsára civilként jelentkeztem az egyetemre, hogy négy éven át ne foglaljak le egy helyet a rend szűkre szabott növendékkeretéből. Friss piarista érettségivel nemigen reméltem, hogy fölvesznek a bölcsészkarra. Várakoztunk a felvételi beszélgetésre, s közben a termen át fiatal tanársegédek korrektúralapokat vittek a bizottság elnökének: büszkén lobogtatták, mi meg kíváncsian lapoztuk őket. Az elnök Klaniczay Tibor volt, a korrektúra fiatalkori nagy Zrínyi-monográfiájának néhány íve. Mikor elébe kerültem, többek közt megkérdezte, miket olvasok. Hogy, hogy nem, egészen gyanútlanul akkortájt olvastam Zrínyi prózai írásait, rájuk tereltem hát a szót, gondoltam, ez kedvére lesz. Nem számítottam rosszul. Néhány mondat után közölte, hogy a latin szakon, amelyre valójában jelentkeztem, kevés a hely, de magyar szakosnak fölvesznek, ha elfogadom.

Az egyetemen elképesztő viszonyokat találtam: ötvenegyet írtunk akkor. Egy évfolyamtársunkat kis híján kivágták, mert azt találta mondani, hogy Baudelaire-t tartja a világirodalom legnagyobb költőjének. Utolsó pillanatban mentette meg zsidó származása: egy üldöztetést már át kellett élnie. Nyugodtabb tudományos elmélyedésre a nyelvészek között találtam lehetőséget. Ligeti tanszékén hallgattam mongolt, bevezetést a mongol filológiába. Katonai jegyzeteimet is mongol betűkkel írtam, így aztán hiába próbálták ellenőrizni őket. A nagy irodalmi kollégiumok közül legfőljebb Szauder előadásaira emlékszem szívesen. Vigasztalásomra szolgált, hogy két éven át hallgathattam Keresztury Dezső magántanári előadását Kemény Zsigmondról. Ketten jártunk ezekre az órákra, de a társamról hamarosan kiderült, hogy matematikus, és rokona is Keresztury-nak. Úgy éreztem, ő kevesebbet számít. Keresztury-nak akkoriban jelent meg egy kis verseskötete, a *Dunántúli hexameterek*. Máig sem tudom, észrevette-e a róla szóló recenziót a Vigiliában, s ha igen, tudta-e, hogy az aláírt Tótfalusi név az ő egyetlen bölcsészhallgatóját rejtí. Vizsgáznai is eljártam hozzá az OSzK színháztörténeti osztályára. Egyszer megszakitotta az előadását, és biztatott, nézzük meg a színházban Illyés Gyula darabját, az *Ozorai példát*. „Végre szép magyar beszédet hallhatnak!” Latin-, görögszakos barátaimmal eljártam Szabó Árpád Homérosz-óráira. Révay Józsefet is hallgattam, szintén másodmagammal, patrisztikus témáról adott elő. A nyelvészek közül máig hálásan Pais Dezsőt és Bárczi Gézá-t vallom mestereimnek. Egyetemi éveim második felében megismertem a modern francia stilisztikát, annak eredményeit próbáltam a magyar stíluskutatásban alkalmazni. Ilyen témáról írtam szakdolgozatomat. Utolsó egyetemi évemben Bárczi Géza hívott, hogy legyek aspiránsa. Le is tettem a minősítő vizsgát, de aztán köszönettel jelentettem neki, hogy a piarista rendbe fogok belépni. Nagyott nézett, de ellenvetés nélkül és érezhető tisztelettel tudomásul vette elhatározásomat.

Ugyanekkor tájt Rónay Györggyel is meg kellett beszélnem ezt a lépést. Érdekes, őt jobban meglepte a dolog, nagyon korrektül ellenvetéseket is tett, akkor éreztem, számított arra, hogy az elkövetkező években együtt dolgozhatunk legalább valami szellemi tábor összetartozó tagjaiként, s ezt viszont nagymértékben gátolja, csaknem lehetetlenné teszi, ha szerzetes leszek. Mindjárt megértettem, hogy igaza van (harmincöt év után azt kell mondanom: pontosan látta, amire figyelmeztetett), s azóta is hálás vagyok azért, hogy kérdéseivel érettebbé tette döntésemet.

Egyébként is torokszorító pillanat volt ez. Én legfőbb hivatásomnak egészen egyértelműen a diákok szolgálatát láttam, arra akartam rátenni az életemet. Csakhogy akkoriban nagyon bizonytalan volt a meghagyott néhány szerzetesrend megmaradása. Mindenki úgy érezte, könnyen fordulhat úgy a helyzet, hogy bezárják a maradék nyolc iskolát is. Akkor

viszont épp a rendbe való belépés, amelyre oly régóta készültem, vágyakoztam, szakítottam volna el egyszersmindenkora a tanári, nevelői munka lehetőségétől. Mély lélegzetet vettem, és nem törődtem a pillanatnyi helyzet, a világi okosság paramétereivel. Azóta harminc éves tanári gyakorlatra tekinthetek vissza. Mindegyik évet külön ajándékként fogadtam.

Maga a szerzetbe lépés — természetesen — minden zűrzavar nélkül is újabb tanulmányi éveket jelentett számomra, hiszen az újoncév után be kellett fejeznem teológiai tanulmányaimat. Egyetemi éveim alatt civil hallgatóként bejártam a Hittudományi Akadémiára, s a félévek végén rendszeresen kollokváltam is. Így a rend oda küldött vissza, három év alatt el is végeztem a hiányzó tárgyakat, letettem a szigorlatokat, és megszereztem a doktori címet.

Életemnek erre a legvédehetőbb, legrejtőzőbb korszakára esett 1956. Manapság annyi ötvenhatos emlékezés jelenik meg: egyre különösebbnek érzem, hogy épp akkor szelíden, de egészen egyértelműen eltávolított a közélettől — nem tudom másként mondani — Isten kifürkészhetetlen akarata. Már nem voltam novícius, de mint első éves kispapnak, a rendházban volt a helyem. November negyedikén mentem ki Budafokra, természetesen gyalog, hogy meglátogassam a szüleimet. A Körtéren találkoztam egy egyetemista nyelvész barátommal. Egy évvel fiatalabb volt nálam, azon a nyáron szerezte a diplomáját, akkor töltötte három hónapos katonai szolgálatát. Nyűtt katonaköpenyben, kialvatlan arccal röpcédulákat osztogatott. Nagyon félt, igyekezett gyorsan túladni rajtuk. Egy-csomót mindjárt a markomba nyomott, én meg hazahoztam a rendházba, este bedugtam az íróasztalom fiókjába. Éjszaka házkutatásra ébredtünk. Berontottak a mi szobánkba is, egy civilruhás férfi fél kezét csipőre tette, fél kezével rátámaszkodott az íróasztalomra, s felszólított, ha van nálunk valami propagandaanyag, adjuk át szépszerével, ha ők lelik meg, baj lesz belőle. Álmomból riadva eszembe sem jutott, hogy épp az ökle alatt van a röpcédulacsomó. Nem szóltunk semmit, kutatni kezdtek a szekrényeinkben, s ez a civilruhás mindvégig ott állt, igyekezett uralkodni a fáradtságán, folyvást az asztalra támaszkodott. Előkerültek különös betűkkel írt héber jegyzeteim. Kérdezték, mik ezek, s mikor megmondtam, elköszöntek. Akkor már tudtam, hogy a kutatás rosszabbul is végződhetett volna.

Volt, aki meghalt akkor a barátaim közül: egyik őrsvezetőnk sírját most áldottam meg, június 16-án a 303-as parcellában. Néhányan nyugatra mentek, bár az én közvetlen baráti körömből viszonylag kevesen. Mellettem zajlott a központi szeminárium növendékeinek meghurcolása. Ez is egyháztörténelem már: Salacz-Adriányi könyvet ír róla.

59 nyarán doktoráltam. Az avatáson a reverenda alatt kiránduló ruhát viseltem, alighogy vége lett az ünnepségnek, indultam egy kerékpáros csoport után, vonattal értem utól őket, s mint tanárjelölt, a vezetőtanár segédéként végigkarikáztam velük a Bükköt meg a Mátrát. Karácsony előtt az egri szeminárium kápolnájában szentelt pappá Kovács Vince püspök úr. Az 59/60-as tanévben a rend pesti gimnáziumába kaptam beosztást, majd Kecskemétre helyeztek, öt évig ott voltam tanár és diákokthoni nevelő.

Kecskemét mindössze nyolcvanhat kilométerre van Pesttől. Ezt az utat akkoriban jó néhányszor megtettem kerékpáron is, ha valamit el kellett intéznem, meg kellett vennem (például részcsavarokat csónaképítéshez), összekötve a hasznost a kellemessel: a pesti látogatást egy kis mozgással és levegőzéssel. Ilyenkor sietnem kellett. Délben indulhattam Kecskemétről, másnap hajnalban kerekézhettem vissza, hogy az óráim kezdetére otthon legyek. Szabadnapja akkoriban nem volt a piaristának. Ez azt jelentette, hogy ezekben az években nagyon határozottan elszakadtam barátaimtól s attól a környezettől, amelyet gyerekkorom óta Budapest jelentett számomra. Nem éreztem ezt veszteségnek, inkább örültem, hogy egészen a diákoké lehetek. Tanári, nevelői pályám gyönyörű szakasza volt ez, amikor a diákok koruk szerint nem fiaim, hanem öccsém lehettek volna.

Abból, amit odáig a budapesti környezet nyújtott, fájdalmasan a kirándulások lehetősége hiányzott. Az alföldi gyalogséták nem pótolták a hegymászást. A Dunát is nélkülöztem, bár kerékpárral le-leruccantunk a Tiszára, s ott igyekeztünk felújítani az iskola csónakállományát (azért kellett a rézsavak). Maradt a kerékpár: ritkán egyedül, többnyire diákcsoportokkal, akkoriban még könnyebben lehetett haladni a főforgalmú utakon is. Nyaranta országjáró túrára indultunk, a hatvanas évek elején az is lehetővé vált, hogy átlépjük a trianoni határokat. Bejártuk — egyelőre a Felvidéket, elkarikáztunk Krakkóig, Czeszochowáig. Útikönyvek nemigen voltak még, térképet is nehezen találtunk, alig-alig tudtunk felkészülni a látnivalókra. Azért Illés Endre emlékező írását elolvastuk Lőcse és Csütörtökhely között a tölgyekre épült városról. Valójában együtt fedeztük fel a tájat és a műemlékeket is, olyasmit „magyaráztam”, amiről magam sem tudtam sokkal többet a rámbízottaknál. A fricsi kastélyra például egészen véletlenül akadunk rá, amint tapostuk a pedált, hogy följussunk a Branyiskóra: máig is büszke vagyok rá, hogy elhanyagolt állapotában is szemünkbe ötlött. Megcsodáltuk, azóta sem felejtettük el. Ezek az utak valójában ugyanazt jelentették, mint az iskolaév során a tananyag első feldolgozása: a világ közös felfedezésének öröme, egyúttal saját lehetőségeinknek, erőnk határainak kitalogatását. A kerékpár egyszerű eszköz a távolságok meghódítására. Körülbelül úgy halad vele az ember, mint régen a lovasok haladtak. Messziről föltűnik egy város, lassan közeledünk hozzá, esetleg fél napba telik, míg elérjük, felkészülhetünk a megérkezésre. Aztán meg emlékeket forgatunk magunkban, egyeztetjük a látottakat azzal, amit Mikszáthnál, Krúdyban olvastunk. A kerékpáros egész mivoltával benne van a tájban, rá van utalva az emberekre is. Vízet kér, eső előtt menedéket, várakozik egy fogorvosi rendelésen, ha megfájdult a foga, s töri a fejét, hogy sikerül majd elmagyaráznia, miféle segítségre volna szüksége. Nem helytlen, leereszkedőn, hanem alázatosan köszön rá az emberekre, ez a legkedvezőbb útja az ismerkedésnek. A Csorba-tó mellől fölmásztunk a Rysyre, ezt később is megtettük, ha arra jártunk, és nem volt rossz az idő. Első kerékpárutam előtt egy Ibusz szervezte társasutazáson bejártam ezt az utat, hogy ne vaktában vágjak neki, egyébként azelőtt magam sem ismertem a Tátrát, magas hegyek közt sem jártam soha. A diákoknak meg éppen újdonság volt minden, amit bejártunk. Többségük alföldi fiú volt, hegyet inkább csak alulról látott, ha a szüleivel Pestre ellátogatott.

Diákjaim körén nemigen néztem túl, annál kevésbé, mert egyszer, mindjárt kecskeméti tartózkodásom elején megpróbáltam ezt, és sajátos akadályba ütköztem. A kecskeméti művésztelepen dolgozott akkor Barta Lajos, azokat a lovakat mintázta, amelyek azóta is ott állnak a Gellérthegyen, a gyerekek játszóterén. Bejárt hozzánk misére, és egy prédikáció után megkeresett. Meghívott a műtermébe, összebarátkoztam nála egy fiatal festővel. Egy idő múltán közös kiállítást rendeztek a művelődési házban, meghívtak rá. A szokásos megnyitón kívül értékelő beszélgetésre is hívták a megjelenteket. Ezen aztán a szocialista realizmus nevében keményen nekitámadtak a két nonfiguratív művésznek. József Attilát kérték számon rajtuk, a proletárművészetet. Barátaim nem voltak szavakész emberek, úgy éreztem, kell valamit mondanom, nem is a védelmükben, hanem hogy az igazsághoz közelebb kerüljünk. József Attila is izgatott. Idéztem az *Ars poeticát*: „Ehess, ihass, ölelhess, alhass; a mindenséggel mérd magad!” Valami olyasmit fűztem hozzá, hogy a szocialista realizmus megbecsült művészei ennek a programnak inkább az első felére figyelnek, nem csoda hát, ha akadnak, akik ezt átlépve, minden igyekezetüket a program második felének megvalósítására szentelik. Úgy vélem, ez nem kevésbé József Attila-i törekvés, mint az, amit számon kérnek rajtuk. Nagy tapsot kaptam, s talán ez volt a baj. Mindenesetre másnap egy detektív kereste föl az igazgatómat, kérdezősködött, hogy kerültem a megnyitóra, hogy mertem beleszólni a város szellemi életébe, ez hatáskör-átlépés. Az igazgató intett, legyen óvatosabb. Eszembe jutott Illyés *Egy mondata*, s eltűnődtem, mit is jelent az az egyházipolitika, amely a kereszténységet a templomba, a piaristát az iskolába akarja bezárni.

Később újra meg újra át kellett élnem — már-már a ráismerés derűjével — hasonló helyzeteket. Például, amikor Rónay György halála után az Új Ember rámbízta azt a féltényérnyi területet, amely addig hétről hétre az ő írásait közölte. Verselemzéseket kezdtem írni, nem-szakemberek, a lap olvasói számára, hogy a mai líra nyelvét, világát megismertessem velük. Meggyőződése, hogy annak, aki Isten szavát érteni szeretné, el kell igazodnia az emberi szó kalandjaiban. Néhány héten át csodálatosan ment is a dolog: életemnek talán legsikeresebb vállalkozása volt ez. Leveleket kaptam a legkülönbözőbb helyekről. Költők fejezték ki az örömeiket, hogy verseikről értő és figyelmes mondatokat írtam. Apám barátja köszönte, hogy megközelíthetővé teszek számára olyan költőket, akiknek megértéséről már lemondott, mert úgy érezte, képtelen áthidalni a nemzedéki különbségeket. Volt, aki azt mondta, épp arra készült, hogy lemondja az Új Embert, de most megújítja az előfizetést. Aztán egyszerre mi történt? Ez a vállalkozás is hatáskör-átlépésnek minősült. Az Új Ember hitbuzgalmi lap, ne ártsa magát az irodalom ügyébe! Az elemzett versek költői nem hívó emberek, mit keres a róluk szóló ismertetés egy katolikus hetilapban?

Mindez, persze jóval később történt. Akkor, Kecskeméten más dolgok miatt szorult a bocskorom. Valaki regisztrálta, hogy érettségire készülő osztályommal a szovjet irodalomból az Ivan Gyenyiszovics egy napját dolgoztattam fel, épp akkor, 1963-ban jelent meg az Európa kiadónál. Igazán mondhatom: a szovjet irodalom érdekében tettem, ezt azonban akkor aligha lehetett volna védelemként felhozni. Nem is volt hol védekezni. Előjáróim jobbnak látták, ha Pestre helyeznek.

Itt a gimnázium legfiatalabb tanára lettem, sokáig maradtam is a legfiatalabbak egyike, egykori tanárain kollégája. Amikor aztán ők hirtelen megöregedtek, egyszerre azon vettem észre magam, hogy csupa fiatalabb jár-ke jár körülöttem. Mintha a mi korosztályunknak ez lett volna a sorsa: sohasem érezhettük úgy, hogy most igazán ránk van bízva az, aminek szolgálatára vállalkoztunk. De lehet, hogy ez csak perspektivikus tévedés, vagy szükségszerű sorsa minden korosztálynak.

Kecskemétet nagyon szerettem, fájó szívvel hagytam ott, de Pesten is jó volt a diákokkal együtt mozgó, gondolkodó fiatal piarista szerepébe beállni. Szinte minden vasárnap kirándultam, nyaranta nemegyszer öt nagy túrát is végigcsináltam, egyenként átlag tíz naposat. A nyári (és téli) túrák köre tágult. Bejártuk újra a Felvidéket, de hamarosan Erdélyt is. Kerékpárral Várad, majd Arad felől eljutottunk Brassóig, a Székelyföldre. Gyalog bejártuk a Hagymások vidékét, át-áterszkelve a moldvai kolostorok közé. Farkaslakáról mi hoztuk haza az első fényképeket a Szervátiuszok Tamási-émlékművéről. Épp akkor rendezett Tamási-kiállítást az Irodalmi Múzeum, elkérték, ki is állították a fotókat, minket, persze, gondosan levágtak róluk, dehát nem is akartuk magunkra vonni a közfigyelmet. Néhány nyáron eljutottunk a lengyel tóvidékre: sikerült ott kajákat bérelnünk. Egyszer, egy csapadékos nyáron megpróbáltunk végigmenni kenuval a Poprádon. Az volt a tervünk, hogy a Dunajecen s a Visztulán át Krakkóig evezünk, de iszonyú esőket kaptunk, haza kellett küldenünk a kenukat, s végül vonattal mentünk Krakkóba.

Mi készítetett arra, hogy egyre többet s folyton újat próbáljunk? Nemes Nagy Ágnes akkoriban fejtegette: „Ne mondd a mondhatatlant, mondd a nehezen mondhatót!” Minket sem szenzációéhség, kalandvágy vezetett, hanem a lehetőségek tágitására irányuló alázatos, de szívós törekvés. Szerettem volna testemmel s nemcsak elmémmel bejárni azt a történelmi erőteret, amelyhez életem, hivatásom fűződik, azt a földet, amelyet hazámnak mondhatok. Jövőre nyíló tervezgetésemben már akkor megjelent az a gondolat, milyen jó volna egyszer ilyen kerékpáros csoporttal a régi zárándokutakon eljutni Rómába. Ki hitte volna, hogy ezek az álmodozások egyszer megvalósulhatnak?

De a világ felfedezésére nemcsak a nyári túrák adtak alkalmat. A pesti diákok érdeklődése fűgőbb volt, mint a kecskemétié. Először csak hittant tanítottam a

gimnáziumban, de kialakult egy baráti körünk, amelyben az élő irodalomról volt szó. Világnézeti kérdések a modern irodalomban — ezt a címet adhattuk volna beszélgetéseinknek. A tucatsnyi felsős diák között ott volt Esterházy Péter, Tarján Tamás, az ő írásaikban később meg-megjelent az együtt töltött délutánok emléke.

Olyan jól megvoltam velük, hogy nem vágyódtam felnőttek közé, szerkesztőségbe vagy más asztaltársaságba. Sík Sándor már nem élt akkor, igaz, hozzá mint szerkesztőhöz azelőtt sem volt sok közöm. Rónay György biztatott, s örömmel közvetítette írásaimat a Vigiliába, mégis egyre világosabban láttam, meg kell őriznem a kívülállásomat. Abbahagytam a versírást is, észrevétlenül, mégis naptárszerűen rögzíthető események kapcsán.

1967-ben a Vigilia egyik őszi számában három versem jelent meg, köztük az egyiket különösen fontosnak éreztem. Hogy, hogy nem, lemaradt az utolsó verssora. Kértem, igazítsák helyre, de megmagyarázták, hogy a korrektúrát egy idős hölgy végzi, s ha helyreigazítást kérek, megbüntetik. Az olvasók közül, úgy látszik, senkinek sem tűnt fel, hogy az én számomra annyira kedves vers befejezetlen. Volt, aki gratulált is hozzá, nem vette észre, hogy egy rímet kívánó sora a levegőben maradt. Mindezt nem személyes bántalomként éltem át, annál sokkal súlyosabb kétségek támadtak bennem: van-e értelme versekkel bíbelődni, ha csak ennyit ér egy vers. Míg ezen törtem a fejem, megjelent a Vigilia következő száma, ismét egy versemmel, amelyet — kissé radnóti módorban — hendekaszillabusokban írtam. Mit tesz Isten? Annak is lemaradt az utolsó sora. Egy darabig még tréfálkoztam magamban, hogy eztán majd „Tizenkilenc sor az ősről” s hasonló című verseket írok, de aztán — szinte nélkülöm — úgy dőlt el az egész, hogy többet nem írtam verset.

Valójában mégsem történt ez egészen gondtalanul. Sokszor eszembe jutottak Illyés sorai: „Nem lehet tisztességes ember, / ki a versírást abbahagyja. / Az igazmondást hagyja abba.” Magam mentségére Csokonait kerestem elő: „A verscsinálás nem poézis; mert ez a gondolatoknak, a képzelődésnek, a tűznek természetében és mind ezeknek felöltöztetésében áll: a verscsinálás pedig csak a szózatok hangjának bizonyos regulára vételére, a külső elrakására ügyel, hogy azok harmóniával szálljanak az ember fülébe. Ahonnan lehet valaki jó poéta, ha mindjárt verset nem ír is; és ellenben jó verseket írhat valaki, de azért nem poéta.” Szívesen gondoltam úgy, hogy az, ami korábban versírásra ösztönzött, nem veszett el, az igazmondást nem hagytam abba, valami sajátos „lírai hitele” lehet papi, tanári, nevelői tevékenységemnek. Van, persze, gyalogosabb magyarázat is, hogy azért sikerült abbahagynom a versírást, mert nem is volt igazi költői elhivatottság s tehetség bennem.

Sokat nem lehetett ezen morfondírozni. Ha már magam nem írtam verseket, másokat igyekeztem a költészet szeretetére rákapatni. Talán tanítványaim közt nem volt igyekeztem eredménytelen, másutt nem sok nyoma támadt. Riadtan látom, mennyire csökken az irodalom becsülete az egyházban, mintha a vers csak cifraság volna, amire nehéz időkben nem telik. Papok és művelt világi keresztény fejek sem értik, amit pedig Pilinszky itt a közeliünkben oly tündöklően megfogalmazott, hogy a költészet egy teljesebb öszinteségnek, vagyis az igazsággal való teljesebb találkozásnak színtere. Tények helyett magát a valóságot tárja elénk. Mások leleplezése helyett önmagunk fölfedezésére bátorít. Sokszor kérdezem magamtól, hogy lehet liturgikus megújulást, a Biblia értő olvasását szorgalmazni ott, ahol fül és szív süket a költészetre, s a fordításokban legfőljebb nyelvhelyességi kérdésekig jutunk. Ezért néztem aggódva azt a folyamatot is, amelynek során a Vigilia megváltoztatta eredeti jellegét, s megszűnt irodalmi folyóirat lenni.

Amikor Pestre kerültem, nemcsak a gimnáziumba kaptam tanár beosztást, hanem rendi teológiai főiskolánkon is át kellett vennem a biblikus tárgyak tanítását. Ez nagy feladat és óriási ajándék volt. A hittudományi akadémián inkább a spekulatív tárgyak vonzottak, most észrevettem, hogy a Biblia tanulmányozása közben hasznát látom a költészettel, az irodalomtörténettel és a nyelvészettel kapcsolatos érdeklődéseimnek és tapasztalataimnak.

Hamarosan nagyon jó könyvek kerültek a kezembe, s a felfedezés izgalmával dolgoztam bele magam a modern biblikus szemléletbe. Kialakult bennem az a meggyőződés, hogy bármekkora veszteségei voltak is a kereszténységnek az újkorban, mindnél többet érő nyeresége, hogy újra felfedezte magának a Bibliát. Sokan tartanak attól, hogy a modern biblikus módszerek tudós fontoskodása elébetolakodik a Szentírás természetfölötti üzenetének. Lehet, hogy megvan ennek a kockázata, de ha okosan használjuk azt, amit a tudomány rendelkezésünkre bocsát, nagy-nagy segítséget találunk benne, hogy a sugalmazott könyveket ne a tisztelettől vigyázba merevedve, hanem az élő Isten élő üzeneteként olvassuk. Erre próbáltam példát adni egy kötet elmélkedésben, amely a pesti diákokkal végzett reggeli imádságokból született. Szakembernek a biblikus tudományokban nem érzem magam. Hogy azaz váljak, ahhoz néhány évre külföldre kellett volna mennem, vagy legalább itthon „főoglalkozásban” ezeknek a stúdiumoknak kellett volna szentelnem magam.

Egy szó, mint száz: több mint huszonöt év úgy szaladt el a fejem fölött, hogy utólag nem nagyon látom a nyomát. Pedig mindig lélekszakadva éltem, s igyekeztem megfelelni azoknak a feladatoknak, amelyek állapotomból következtek. Egy ideig részt vettem a liturgikus szövegek fordításában (nagyon szerény mértékben; felelős inkább azért vagyok, amit nem tudtam megtenni). Bekapcsolódtam irodalomtörténeti vállalkozásokba is, írtam néhány dolgozatot olyan témákról, amelyek valóban érdekelték. Az *Imitatio Christi* fordítása úgy tartozik az életembe, mint más emberébe egy kalandos szerelem. Egy darabig hónapról hónapra írtam erkölcsi kisesszékét a Vigiliába, olykor-olykor valami sorozatot az Új Emberbe. Sosem próbáltam kötetbe gyűjteni őket, inkább Pilinszky János írásait rendeztem sajtó alá. Saját dolgaimat alkalmi jellegűeknek tekintem, olyan műveknek, amelyek a pillanat szorításában születtek.

Legnehezebb iskolai munkámról és szerzeteséletemről írni. Nem mintha ez eseménytelen lett volna. Külső szemlélő talán azt hiszi, negyven év alatt változhatatlan medrében csörgedezett nálunk az élet. Valójában sok minden változott a látszólag ismétlődő adatok mögött. Ahhoz azonban, hogy erről számot adjak, akár magamnak is, egy új elszánásra lesz szükség. Sokszor eszembe jut Mária és Márta története. Mária „a jobbik részt választotta”. Úgy látszik, „részek” jutnak nekünk, félig-meddig magunk választjuk őket, félig-meddig minket választanak ki rájuk („kimondhatatlan ujjal” — mondaná Babits). Én abban a részben, ami nekem jutott, mindig megtaláltam az örömet, életem értelmét is.

Egyébként sokszor eltűnődtem az emberi életnek egy érdekes sajátosságán. Amikor döntések, választások előtt állunk, egyformán valós lehetőségek közül ragadunk meg egyet. Átérezzük lépésünk felelősségét, egy kicsit büszkék is vagyunk arra, hogy áldozatot hoztunk, lemondtunk érte valamiről. Így fordult Péter is Jézushoz: „Mi mindenünket elhagytuk, mi lesz a jutalmunk?” Később, visszanezve másképpen látszanak a dolgok. Az akkor egyformán valós lehetőségek közül épp a ténylegesen megragadottból azóta valóság lett, a többi viszont szétfoszlott, mintha nem is lett volna igazi lehetőség. Ilyenformán fölmerül a gondolat: nem volt-e tévedés, önámítás, amit akkor éreztünk. Hátha nem a mi elszánásunk volt jelentős, hanem azok az erők, amelyek kivédhetetlenül magukhoz rántottak, és meghatározták életünk irányát. Hátha mind olyasmiről mondtunk le, ami nem is lehetett volna a miénk. Ezeknek a gondolatoknak a nyomán elpárolog a büszkeségünk, s nagyon átérezzük: egyszer majd egészen üres marokkal kell Isten elé lépni. De nem épp ebben van-e minden reményünk?

Öt éve a magyar piarista rendtartomány főnökévé választottak rendtársaim, s három év múlva, amikor megbízatásom lejárt, újra rám esett a választásuk. Orvosbarátaim szorgalmazták mostanában, hogy egy-egy kórház igazgatását bizzák valamelyik osztály főorvosára, munkája mellett elláthatja, tán jobban is, mint aki csak az igazgatást tekinti feladatának. A rendtartomány vezetését így vállaltam én is tanári, nevelői munkám ráadásaként. Vannak ennek káros következményei, van valami sajátos értéke is.

Nemrég beállított rendházunk portájára egy derekasan felárvalányhajazott idősödő úr, nyilván öregcserkész. Pattogva mondta, hogy Sík Sándor öröksége méltatlanra szállt: a piarista rendfőnök gátolja a cserkészek működését, de nem is csoda, hiszen Grósz Károly idején került a hivatalába, s egy meghaladott hatalmi csoport elkötelezettje. A cserkészlet újjászületésével kapcsolatban voltak, vannak is aggodalmaim. Nem azért, mert egy régi, hirtelen meghaladottá vált politikai helyzet megalkuvásai élnek bennem, hanem épp az ilyen árvalányhaj-lobogtató öregurak miatt. Ezen aggodalmak azonban nem gátoltak meg abban, hogy minden utat szabaddá tegyek azok előtt, akik rendünkben a cserkészélet újjászervezésére vállalkoztak. Az eset annál inkább elgondolkoztatott. Eszembe jutott Petőfi sora, amely diákkoromban sokat foglalkoztatott: „s ott hagyjanak engemet összetiporva”. Talán — így vagy úgy — valóban össze kell tapostatnunk, s akkor alapjában véve mindegy, hogy kitől.

Az embernek hatvan körül az életre és a halálra egyaránt fel kell készülnie. Azért imádkozom, hogy ami előttem áll, ne visszavonása, hanem folytatása és teljesedése legyen annak, amire életem elmúlt évei vezettek. S hogy a legutolsó fordulón minél kevésbé legyek terhére társaimnak, akikkel közös a szolgálatom.

KÁNTOR ZSOLT

Ima az álomban

Régész egyedüllét. Az önmagad iránti részvét
mély bányatavából fölmerül egy rózsza.
Arc van a szírmok között. Jézus Krisztus.
Ahogy megmozdulsz ima közben,
behullsz egy másik létbe. Átbújsz szám-
rendszeren, idő-drapérián.
Egy másik nembeliség ígérete.
Szakadoznak a hivalkodás indigói.
Kibillensz a maszkból. Se múmia se démon
nem ijeszt, csak a lelked árnyai sötétednek el.
Lehúzza a mélybe a szállongó árny-foszlányokat,
a messze vízen át látod: a bűvár-lárva
szigornyal közeleg. Valami elvonta figyelmedet
az örök dolgoktól.

BORBÉLY SZILÁRD

Lepkék és virágok

A látható világ átmenetek egymásba oldódása. A létezés alakjai átfedésben vannak. Formák láncolata rajzolja ki egyazon háttérre ugyanannak valójában sosem látható képét. Ami láthatóvá válik, mindig valamihez való viszonyában tűnik fel. Az ágon ülő madár által kirajzolódik a fa szerkezete. A fa zöld tömbje érezhetővé teszi a madarak énekében a repülést. Az ember sosem csupán a dolgokat látja, hanem szemlélete által a róluk alkotott fogalmait is. Szavakat a dolgok leírására keres, de a viszonylatok érzékeltetésére talál. A szemlélet azonban a világot az értelmi látás útján közvetíti, mely a szavakon túl és a fogalmakon innen van. A fogalmaiban rejlő költészet egymástól távol eső dolgokat von össze, és ezáltal új nyelvet teremt. A lepkék és virágok nyelvén beszélő embert költőnek nevezik.

A lepkék és virágok egymásrautaltságában a gyakorlati hasznosságon túl van az a valami, ami összeköti őket. Az életfeltételeik alapján kifejlődött hasonulásuk, melyben a létezés intelligenciája és költészetének ereje tárul fel. A változataiban a kimeríthetetlen leleményes élet egy fajtájának bensőséges viszonyulása a másikhoz. Ez a kapcsolat rokon a költészet állítólagos haszontalanságával és tényleges világteremtő hatalmával. Mert lényege szerint szinte semmit sem tud az ember az élet egy másik fajtájáról. A költészet területén kívül képtelen együtt élni a lepkékkel és virágokkal, elpusztítja őket. Az igazi feladat az élőlényekkel nem a rezervátumszerű, hanem a sajátosságaikat tiszteletben tartó társulás. A háziasítás egészen más, az időben feloldott idomítás kegyetlensége. A lepkék és virágok a költészet nyelvén beszélnek, amely a karcsúság és a csapongás, a mozdulatlan és a lebegés, a széthullás és a találkozás, a sokaság és az eggyé válás. Vagyis a színek és az illat.

A világ mitikus ideálképe a kert, melynek nincsenek földrajzi határai, hanem feloldódik a mindenségben. A kert a teremtés koncentrált helye, ahonnan az isteni jelenlét kiárad, ezáltal adva a világnak szerkezetet. Kezdetben fákkal volt beültetve. A költészet világalgalmi terveinek első hordozója. A virágok ennek a kertnek a lakói. A költészet hatalomátvétele a virágok megjelenésével kezdődik el. Amikor a virág legfontosabb tulajdonságává válik, hogy semmi más, csak szép, akkor önmaga. A költészet a dolgok lényegéhez való visszatérés, a megnevezés által azonosságuk helyreállításában rejlő esztétikai élvezet felszabadítása. A költészet eltávolodás a mítosztól, és a tudományok létrejöttének készíti elő a teret. Meghatározásai azonban nem leegyszerűsítésre töreksenek, hanem a világ bonyolultságának megszerkesztésére. Ebben a világteremtő jellemvonásában természeténél fogva szemben áll a tudományokban tovább élő mítoszi szerkezetekkel. A világalgalmra törő költészet tisztában volt azzal, hogy csak törékeny dolgokból lehet maradandót alkotni.

A virágok a mindent elborító vegetáció győzelmes zöld színéből bomlanak ki, mintha egy elpusztult világ hirdetői lennének. Egy szívósan továbbélő kisebbség, amely készülődik a hatalomátvételre. A színes formák milliónyi változata szigetként szétszórva a zöldben várja az egységbe szerveződés pillanatát. A virágok a szivárvány színeiben pompáznak. A növények barbár zöldje önmagából hozza létre virágai színét, mintha virágaiba álmodná önmagát. A vegetatív lét gondolata öltene bennük testet, amihez az öntudattal rendelkező

ember számára különleges boldogság képzete társul. Talán a színek harmóniája és költészete sugározta belső békesség miatt. A zöld erőszakos vitalizmusával szemben a színek adta fölélegzés a béke pillanatait jelenti. Az égen időnként megjelenő szivárvány a virágok színeibe rejtve a béke világbeli jelenlétének állandóságát sugallja.

A költészet azonban színük által technizálta a virágokat, mivel hatáselemként igényelte őket. A költészet a színekről csak absztrakcióként képes beszélni. A festészet viszont a költészet absztrakcióján keresztül használhatja őket, mivel ő maga csak a természeti szint ismeri, a szivárványt, a naplementét, a közetek csillogását. A virágok ezzel szemben a szerves szintet mutatják. Egy liliom fehére hidegebb minden márványnál. Egy rózsza bíbora lobogóbb minden tűznél. Amikor a költészet így beszél, tárgyasítja a virágokat. Hasonlóképpen cselekszik az ember, amikor egy ruháról mondja azt, hogy rózsaszín, vagy egy kőről, hogy ciklámen. A virágok színük miatt a költészet világhatalmi céljainak áldozataivá váltak. Ugyanakkor az ember a költészetten keresztül humanizálta is a virágokat. A virágszimbolikában emberi tulajdonságok jelképeivé tette őket, a liliom a tisztaságé és a rózsza a szereteté. Ez azonban nem költészet, amint a virágoknak tulajdonított jelentéseket kis versikékben megfogalmazó kódexek sem. Csupán a virágokban rejlő költészet erejére számíthattak, s a költészet által a virágokba rejtett költőiségre.

A költészet időben előre haladva mindinkább technikává vált. A tudományok terjeszkedésének csapdájába esett, amikor megpróbálta követni a szenzációhajász hétköznapiakat, és világhatalmi céljait félreértve az élet minden területét igyekezett magába foglalni. A technikai eszközök verseibe emelése azonban azok humanizálásával járt együtt. A humanizált technika viszont technizálta az embert, aki ettől kezdve megölhetőbbé vált. A gépesített halál a modern háborúk, a krematóriumok, a lágerek, a titkosrendőrségek, a terrorakciók, a tömegtársadalmak diktálta tempó. A költészet maga is bűnbe esett, amikor világhatalmi céljait félreértve a nyelvi ízlés diktatúrájában segédkezett.

A virágok bevonulásával a kertekbe, az irodalomba, a festészetbe, a szobákba úgy tűnt, hogy a költészet hatalomátvétele jó úton halad. A színek az ember hétköznapijainak részévé váltak. A festészet már nemcsak kiszínezte képeit, de a színek költészetét is felfedezte. Megjelentek a vásznakon a reflexív színek, a kék lovak, a narancssárga égbolt. A színek megismerése a fény természetének pontosabb megfigyelését segítette elő. A színárnyalatok végtelen változataira szétbomló fény pontosabb ismerete által segített a költészet a világ újratерemtésében. Ma ezért is látja másként az ember a természet elnevezésű fogalmát, s benne rendkívül előkelő helyet foglalva el a virágokat mindazokkal a jelenségekkel együtt, amelyek a színek pazarló gazdagságát mutatják. A virágokban megjelenő színek által a költészet újra egységgé szerkesztette a fényt, melyet az optikai prizma szétbontott elemeire. Jelenlévővé tette a földön a szivárványt. A virágórák költészetében megkísérelte az idő megszelídítését is. A lassan széthulló világot megpróbálta a színek által még egyszer egységbe rendezni és visszavezetni a fénybe.

Az ideologizált túlvilágra, a világmegmentő eszmékre, a hétköznapiak politikai öröleteire, a civilizáció felgyorsított tempójára ügyelő ember nem képes odafigyelni a világ kicsiségeire. A költészet ezekre való figyelésébe rejtette világhatalmi szándékait, hogy általuk ajándékozza meg az embert a tisztánlátás képességével. Világteremtő erejével segíteni akar neki abban, hogy valóságos világot építhessen fel fogalmaiból. Az ember ugyanis fogalmai világában él, és szavakból építkezik. Szent Ferenc megjelenésével a kultúra alapvető szavaivá váltak a lepkék és virágok. Ez a fordulat visszavezette az embert a földhöz, amit később természetnek is nevez, és az éghez, amit a nap, a hold, a csillagok töltenek be. A föld tudniillik az ember számára test, amely él, meghal és újjászületik. A föld sötétjéből hajtanak ki a virágok, mintegy élővé téve hozzák napvilágra az ásványok színeit. És a nap felé törekszik minden növény, hogy bámulatos szépségükben kibontakozó virágait a fényben fürdesse. Mintha színeit akarná visszajuttatni a fénybe. A föld virágait,

ezeket a titokzatos jelenségeket csodálatos illat lengi körül és történetük néma szereplői, a lepkék. A költészet gondolkodásához tárgyakat keres, világa felépítéséhez pedig eszközöket. A virág önmagában csak szó, a lepkék és virágok azonban már viszonylat. A virágok kicsiségére érzékennyé vált költészet így fedezte fel a lepkéket. A Bibliában még nincsenek jelen, sem Homérosznál. A festészet úgyszintén sokáig nem vesz tudomást róluk. Az első hangsúlyos megjelenés Boschnak A földi paradicsom című képe középső tábláján található. A kép tengelyében egy bizonytalan fajtájú virágon csukott szárnyakkal egy nagy rókalepkét látni. A lepke megjelenése mindig virághoz kötött, s megértése is a virág megértésén keresztül lehetséges.

A lepkék tartózkodási helye a virágokon van. A színes szirmok közé vegyülve észrevétlen simulnak bele környezetükbe. Mintha szárnyuk hímpora a virágok színeit hordozná, a porzók színes virágporát. A lepkék színeit éppúgy pazarlásnak látja a hétköznapi tudományos gondolkodás, akár a virágokét. A lepkék és virágok pompája úgy tűnik, nem a világ értelme szerint való, hanem a költészet természete szerint. Magának Istennek van gondja rájuk, és utolérhetetlenül szebben öltözteti őket, mint Salamon királyt minden gazdagsága és bölcsessége. A lepkék szárnya a virágok szirmairól és színeiről beszél. Általuk lesznek a virágok önmaguk hasonlataivá válva költészetté. A lepkék ugyanakkor metaforák is. A kereszténység a lepkékben a láng felé törő önpusztító lényeket látta meg. A gyors elmúlás és a hiú pompa jelképeit. De megfigyelte élettanukat is. A csúnya és falánk hernyó bebábozódott szarkofágjából a feltámadás jelképeként is értelmezhető születésüket. És a költészet körülvette őket a paradicsom illatával. A lepkék a virágok illatával élő éterikus lényekké váltak. A föld sorsának metaforáivá lettek, mivel gondtalan csapongásuk nemcsak megelőlegezi, de jelenlévővé is teszi a paradicsom megvalósulásának ígérétét. Együttal az érzelgős idillek kedvelt szereplőivé is lettek. Az idill tartósítása azonban már kevésbé volt érzelgős. A lepkegyűjtés lélektani összetevői közül talán nem is az élmények hajszolása a legfontosabb. Sem a színek és formák átláthatatlan kavalkádjában a rendszertanok sugallta primitív eligazodás nyugalmanak katonás pedantériája. Hanem a tudományosság látszata által szervezett, üveg alatt bársonyra helyezett, gombostűkkel pontosan rögzített paradicsom álma. A tudomány torz költészete.

A lepkék illattal és nektárral élő lények. A virágok párával és napfénnel. Az illatban egyesül a sokféleség, ahogy elvegyülnek és feloldódnak egymásban. Megszűnnek az ellentmondások és a különbözőségek, miközben mégis jelenvalók maradnak. Az illat láthatatlanul beburkol, mondhatatlan édessége irány és tér nélkül veszi körül az embert. Az isteni kegyelem és jelenlét közhelyszerű megnyilvánulása a szentek legendáiban. Az illat, akár a füst és a pára felszáll. Olyan magasságokba jut, ahová sem ember, sem madár, de még a tekintet sem ér fel, csak a gondolat. Az illat a titokzatos dolgok egyike. A tömjén, a mirha, a jószagú fűvek sokasága Istennek tetsző illattáldozat. A parfümök használatának általánossá válása a költészet hatalomátvételének készítette elő a teret. Az ember világának átalakítására a lepkék és virágoknak fogalmaiba történő beépítésével. Az élet magasabb szintre emelése a költészet által.

A lepkék és virágok viszonyában hasonulásuk belső természete a magávalragadó. A lepke repülő virág, a színek legkülönbébb változataival. A virág illatozó lepke, a szirmok bársonyos puhaságával. És mindkettő a fény felé tör rövid élete alatt. Pusztulásuk kiemeli a törekenységet, az apró dolgok veszélyeztettségét, és a világban betöltött feladatuk nélkülözhetetlenségére hívja fel a figyelmet. Ez a költészetnek nyelvet adó szerepük. A létezés egymásrautaltságának megoldásaiban is kimeríthetetlen bősége. A virágok gondolata és a lepkék képzelete mind-mind a létezés költészetéhez tartozik. A költészet világalurmi céljainak megértésével válnak az ember számára láthatóvá a világ mindenkor pusztulással terhes mélységének tűnékeny előterében. A semmibe hullás felszínén kirajzolódó jelek, mint a Rilke sírkövére véssett szavak: Rózsa, te tisztá ellentmondás, gyönyörűség, / annyi temérdek pilla alatt / senkisémet alszik. (Nemes Nagy Ágnes fordítása.)

Az 1950-es egyezmény*

(III. rész)

Rákosi: A végrehajtásnak vannak bizonyos formalitásai. Az államhatalomnak és az államadminisztrációnak tudnia kell a szerzetesrendből kilépett papnak a státusát. Itt van a meghagyandó iskolák kérdése.

(...) Eredetileg 4 középiskolára kértek engedélyt. Így kerültek ki ezek a számok. A luteránusoknak azért engedtünk még egy lányiskolát, mert ők azt érezték, hogy alsóbbrendű egyháznak tekintik őket. De most baj van náluk. Nem akarnak hozzájuk járni a diákok, mert félnek, hogy a jövőjükre nem lesz előnyös, hogy luteránus egyházi iskolába jártak. Ez nem a mi agitációnk következménye, mert mi a kisujjunkt meg nem mozgattuk azért, hogy Sárospatakon vagy Pápán ki iratkozik be. Ezt Önöknél sem lehet garantálni. Előre megmondom, hogy nem az csökkenti az iskolák értékét, amelyről Önök félnek, hogy ideológiai tantárgyak stb. lesznek, mert erre sem a reformátusok, sem az evangélikusok nem panaszkodhatnak, úgy tanítanak, ahogy akarnak, semmi nyomás, vagy ellenőrzés nincsen. Az elmúlt két év alatt kb. 30 esetben, lakás és anyagi természetű ügyekben fordultak hozzánk, de más természetű kéréssel vagy panasszal nem. Meg vagyok győződve róla, hogyha megkérdezik tőlük, hogy lelkiismereti nyomást tapasztaltak-e részünkről, azt fogják mondani, hogy ilyet mi nem alkalmaztunk.

(...) Kérem, hogy maradjunk meg az eredeti számok mellett. Amikor mi Mindszenty idejében javaslatot tettünk, akkor 12 iskoláról volt szó.

Czapik: 16-ot tetszett ajánlani, a lányokkal együtt.

Rákosi: Lehet, hogy a leányiskolákkal együtt 16 volt, nem emlékszem pontosan. Mindenesetre ezt most már nem lehet fenntartani, nem lehet azt mondani, hogy nem történt semmi, közben történt egy és más. Most az a helyzet, hogy állami tanárokat ki kell tenni az iskolákból, a szülők egy része nem fogja adni a gyereket egyházi iskolába, el van mérgesedve a dolog, és nem mi mérgesítettük el.

Javasolom azt, hogy a katolikus egyháznak ugyanannyi fiú iskolája maradjon, mint a protestánsoknak együttvéve + 2 leányiskola. Emellett kitartok, de kérem, hogy ezt ne próbálják tágítani, mert nekünk sem könnyű a helyzetünk. Nem erőszakoskodhatunk a szerzetesek vallásos meggyőződésével szemben, ugyanúgy nem tudunk a diákok és szülők világnézeti felfogásával szemben erőszakoskodni.

Felvetődik az a kérdés, hogy kevés iskola marad meg, ennél fogva vagy az, hogy egy rend lássa el az összes iskolákat, vagy hogyha több, akkor a teljes létszámban meg kell maradni azoknak, ezt mondja a javaslat.

* A dokumentumokat Gergely Jenő: *Az 1950-es egyezmény* című készülő könyve alapján, az ő jegyzeteivel tesszük közzé. A szöveget az eredeti írásmód szerint közöljük.

Mi ebben a tekintetben az egyház képviselőinek engedjük át a választást, választhatnak, hogy egy rendnek adják át, vagy úgy, hogy több rendet bíznak meg, de viszont ebben az esetben kétség kívül a rendnek felesleges tagjait ugyancsak valamilyen módon disponálni kell. Egy iskolában mondjuk 35 tanárra lesz szükség, az hat iskolában kb. 200, ezt lehet úgy is megoldani, hogy van egy tanítórend, amelynek egyben 220 tagja van. Ez az Önök dolga, hogy egy rendet, vagy három rendet bíznak meg. De azt meg kell érteni, ha egy tanítórend, amelyben most van 230 tanár, az kap 2 iskolát, ahol kell 70 tanár, a maradék 150 tanárral kell valamit csinálni. Önök azt javasolják, hogy azok maradjanak a rendben és ott lógnak.

Sík: Csak hogy együtt maradhassanak ugyanazon foglalkozásban, mint a többi rendek tagjai.

Rákosi: És mit csinálnak reggeltől estig?

Hamvas: Belépnek az állami iskolákba.

Rákosi: Oda csak azokat vesszük fel, akik kilépnek a szerzetesi rendből. Az Urak úgy gondolják, hogy azok is, akik állami iskolában fognak tanítani, továbbra is bennmaradjanak a rendben. Ez nem lehetséges, az állami iskolákban áthelyezések is vannak, az országban majdnem 400 középiskola van. Ezeket előre, a gyakorlati élet szempontjából kell látni. A mi államunk egy szocialista állam, amelynek egyik legfontosabb feladata a társadalmi segítség. Ez mutatkozik abban is, hogy szélesebb térre bővíti a betegségyékezést is, a diákok is részesülnek orvosi ellátásban. Úgy, hogy ez egy tendencia, amit egyébként minden embernek örömmel kell üdvözlőnie, mert olyan rétegek jutnak végre orvosokhoz, egészségügyi ellátásokhoz, akik eddig nem jutottak hozzá. 100 évvel ezelőtt nem tudom volt-e állami kórház, ma viszont a kórházak 96%-a állami kézen van. Ebben a tekintetben kérünk egy kis megértést.

Sík: Ami a javaslatban van, az nem mond ellent, nem úgy gondoljuk, hogy ne állami kórház legyen, de a nővérek ott együttműködhessenek.

Rákosi: A nővéreket beállítjuk szívesen, mert szakképzettségük legalább olyan jó, sőt jobb, mint a frissen kiképzett ápolónőké, ezért ennek nem lesz akadálya. 100 visszaállított apácából, akik mint világi ápolónők dolgoznak, az első évben 6—8 eset lesz, akik titokban az evangélikust vagy zsidót meg akarja keresztelni, a többi rendesen beleéli magát munkájába. De azt se kérjük, hogy csináljunk olyan speciális állami kórházat, ahol kizárólag volt apácák a nővérek. Ebből újabb komplikációk lennének, a legkülönbözőbb tragikus és komikus szituációkat tudom elképzelni.

Sík: Hogyha ők tömegesen együttmaradva lehetnek, sok apáca fog jelentkezni.

Rákosi: 42 apáca a Szent László kórházban kivetkőzött és ott dolgoznak, nem hallottam egy esetben sem, hogy munka közben a legkisebb baja is lett volna ezért egyiknek is. Én naponta több mint 200 levelet kapok, egyetlen ilyen panasz nem volt. Ez is arra vonatkozik, hogy békés megegyezést akarunk. Én a magam részéről nem vállalom kötelezettséget, hogy legyen olyan kórház, ahol az ápolónők többsége volt apáca. Ezt a kormány nem fogadja el.

(...) Az egyéni túlkapásokra vonatkozólag tényleg meglepetéssel értesülök ezekről az éjszakai dolgokról.¹ Nekünk van tudomásunk arról, hogy elég jelentős volt az első időkben a kilépés. Ennek véget vetett az, hogy a püspök urak elmentek és rábeszéltek őket, hogy lesz majd egy megegyezés, addig ne csináljanak semmit, így a kilépés egyik napról a másikra megszűnt. Lehet, hogy ez a mi helyi hatóságainkat arra buzdította, hogy ellenhatást váltson ki belőlük.

Czapik: De ki volt az, mi nem tudunk róla.

Rákosi: Önök ugyan úgy érzik, hogy mi lépten-nyomon üldözzük a vallást, de nekünk erre semmi gondunk nincsen. Amikor a reformátusok és evangélikusok külföldön vannak, nem győzik erősíteni, hogy ők valóban nem kapnak naponta utasítást a kormánytól, hogy hogyan tartsák az istentiszteleteket. Nem akarják elhinni, hogy itt a kormányzat ezzel nem törődik. Csodálkozom, hogy Önök, akik itt helyben vannak, Önök sem hiszik el. Tessék megkérdezni tőlük, meg fogják látni, hogy valóban én csak akkor látom ezeket a püspököket, amikor valami nagy követelésük van, egyébként hó és évszámra nem látjuk őket.²

Czapik: Az Elnök úrnak egyes kérdéspontjaihoz szeretnék hozzászólni. Az első dolog a papok száma, ez egy nagy nehézség, mert 1424 felszentelt papról van szó. Itt is felhívja a figyelmet, hogy mi közben nagyon alapos statisztikát és számításokat csináltunk és úgy láttuk, hogy nem olyan ez a kérdés, mint ahogy az első pillanatra felvetődik. 1424 pap van, tulajdonképpen kb. csak 1200, mert a 60 éven felüliek és a betegek száma átlag 2%. Az egyházmegyéekben kb. 400 állás van üresen, ezt nem tudjuk betölteni évek óta, mert nincs annyi világi papunk, ezek szervezett állások, amelyek üresen vannak és a szomszédos plébánosok, hitoktatók segítik ki. 400 ilyen állás van, ez független teljesen a szerzetes-papoktól. Na most, jön a szerzetes-papok megszüntetése és kivonása. Az Urak nagyon jól tudják, hogy ez egy óriási lyukat hagy maga után, ami nincs benne ebben a 400-ban, mert ott vannak azok a plébániák, amelyekről gondoskodni kell. 12–14 darabról van szó. Itt van a búcsújáróhelyek, apácatemplomok, angolkisasszonyok, ferencrendi templomok, ezeket a hiányokat ha felbecsüljük, akkor kb. 600–700 ilyen hely jönne ki.

Rákosi: Lényegében tehát emeljük fel a szerzeteseket.

Grósz: Nem, itt arról van szó, hogy a múlt héten 121 szerzetes plébánia és lelkészség volt az országban alkalmazva, 325 szerzetes volt.³ Ha a rendek megszűnnek, el kell őket világi papokkal látni, ez 325.

Sík: Ez nem új állás.

Grósz: Ezek ma működő plébániák.

Rákosi: Egy dolgot nem vehet az állam magára, hogy egyszer és mindenkorra biztosítsa a katolikus egyháznak a mostani státusát, összes lelkészeit, lelkészi helyeit, stb. A protestánsoknál sem vettük ezt magunkra. Itt legfeljebb egy bizonyos racionalizálást tanácsolhatok, amely minden vonalon megy.

Czapik: Mi a tényleg meglévő plébániákra gondolunk, amit szerzetesek láttak el. Itt egy új állásról sincs szó, 400 állás nincs betöltve. (...)

A másik pont az iskolák kapcsán a protestánsok állásfoglalása. Azt hiszem, hogy az egész püspöki és szerzetesi kar véleményét tolmácsolom akkor, amikor azt mondom, hogy mi a protestánsokkal szemben semmiféle olyan dolgot nem említünk fel, ami rájuk nézve hátrányos volna, semmi olyan előnyt nem akarunk, ami őket elüti, mi abból indulunk ki, hogy „kendtek szabadsága és előnye a miénk is.”⁴ Mi az ellen kérünk oltalmat, hogy azon a címen, hogy a protestánsoknak ez nincs meg, mi elűtessünk jogos kívánságainktól.

Az iskolákat mi nem kívánjuk olyan nagyon és nem is tartjuk olyan fontosnak. Ha valami jó megegyezésük van az Uraknak, ennek alapján a szerzeteskérdést el tudjuk intézni, mi nagyon szívesen beszélünk arról is.

Rákosi: Ha nincs rá szükség, akkor talán hagyjuk ki az iskolákat.

Czapik: Nekünk legnehezebb kérdésünk a szerzetesi kérdés megoldása. Ez a legfontosabb, amely minden megegyezést a mi részünkre nagyon nehézé tesz és kényszerít bennünket, hogy határozottan tiltakozzunk és mint sérelmet fogadjuk el azt, amit az állam elénk tár.

Rákosi: Ezt levélváltás formájában kérjük.

Czapik: Ha az Urak tudnak valami módot a szerzeteskérdés megoldására, mi nagyon szívesen megfontolás tárgyává tesszük, egy bizonyos progresszív kihaló rendszer beállítása lenne szükséges. Mi nem gondolunk itt átmeneti időre, mert ha arra gondolnánk, akkor azt mondanánk, hogy: „jöjjön, aminek jönnie kell”, mert amit mi csinálunk, nekünk azért felelni kell, mindegyikünk fejébe fog ez kerülni. Ha mi átmeneti időre gondolnánk, akkor nem egyeznénk meg és nem tárgyalnánk. Mi okosabbak vagyunk és azt mondjuk, hogyha muszáj mártírnak lenni, az Úrjézusért elvállalom, de nem jelentkezem érte. (...)

A másik pont, hogy le méltóztatott szögezni, hogy valaki mint világi tanár alkalmaztatik gimnáziumban, reggel tarthat az misét?

Rákosi: A gyakorlatban azzal, hogy otthon a szobájában valaki mit csinál, senki nem törődik.

Bognár: Hogy a mise ne legyen nyilvános, azt nem lehet megtiltani, mert bárki bemehet.

Rákosi: 8 órakor megy az iskolába tanítani és előtte tart egy szentmisét?

Czapik: Ezt megtiltani nem lehet, mert akkor nincs megegyezés.

Rákosi: Mondom, hogy az egész szerzetesrendet szőröstől, bőrostól akarják.

Hamvas: Ha például Bognár pap lenne és tanítana, tanítás előtt misét tartana.

Rákosi: Ha Bognár misézik és megtudják, hogy ő misézik, akkor 15 ember odamegy és tüntetést rendez mellette. Amikor Mindszenty mellett nyilasok tüntettek,⁹ azt mondotta: én nem tehetek róla, hogy csirkefogók idejöttek, ezek maguktól jöttek. Ha ilyesmi előfordul, hogy a tanár, aki 10 órakor vagy 8 órakor előad, kiderül, hogy előadása előtt misét tart, a diákjai ezt megtudják és felelősségre vonják érte. Amíg egyes eset, addig rendben van, de mihelyt száz és száz ilyen tanárunk lesz, hogy fog ez kinézni. Nem szeretném, ha egy olyan megegyezést kötnénk, amely 1/4 év múlva már nem hajtható végre. (...)

Darvas: Ha a misézés papi kötelesség, akkor meg lehet úgy oldani, hogy az magánmise legyen és ne a nyilvánosság előtt történjék.

Rákosi: Az ellen nincs kifogásunk, hogy ne nyilvánosság előtt misézzon, van nagyon sok imádkozó állami tisztviselőnk, nem törődünk vele. De mihelyt arról van szó, hogy a miséző paphoz odajön 5 vagy 8 ember, izgatás történik, amely zavarja a tanári működését, ha ilyesmi előfordul, elmegy 5 Disz-ista, megzavarják és azt mondják a templom előtt, hogy ezt talán mégse lehet. Így néz ki az élet. 200 emberről van szó szétszórva az országban. Ha megegyezést csinálunk, az ne olyan legyen, hogy az első héten 20 konfliktus legyen. Ezt Önök dolgozzák ki, hogyha az illető akarja, mindennap reggel—este misézzon, de ne úgy, hogy papi működése összeütközésbe kerüljön tanári működésével. (...)

Czapik: A szerzetesi közösségből kiválást ne úgy értelmezzék, hogy a papi rendből kilép, ezt nem lehet tenni, képtelenség elé állítanak bennünket, bármilyen szívesen vállalnának is állami állást, de nem teheti meg, mert apostata lenne. Ne tessék azt olyannak venni, hogy mi ebben a dologban agítalunk.

Grósz: Tegnap este a zirczi telepítést tették szóvá, hogy 500-nál több apácát vittek oda. Nem tudják ellátni őket vízzel, nem lesz víz az egész községben, én mondtam, hogy ezen nem tudok segíteni, ezt a belügyminisztériummal intézzék el, én csak azt mondtam, hogy menjenek haza a hozzátartozóikhoz.

Hamvas: Azt a formulát ne úgy vegyék, hogy kilépek, mert a papságnál és apácáknál a kilépés nem megfelelő kifejezés, hanem a szerzetesi közösségből kiválik, ezzel világi lesz és nem tartozik többé a rend kötelékébe.

Rákosi: Adják át a belügyminisztériumnak a formulát.

Czapik: Ami a kórházat és a karitatiszt illeti, ez tisztázódott. Ugyanitt állapítom meg azt is, hogy nem volna rossz, hogy amit felemlített az apát úr,⁶ hogy bizonyos termelési közösséget hozzanak létre az apácák részére, hogy azok ott katonai fehérnemű készítését vállalják. Összeállítanánk 120 apácát, beállítanának 40 varrógépet a régi zárdájukba, itt ez bérmunka lenne és olcsóbban csinálnák. Mindegyik rész jobban megtalálja a számítását. Ezt meg lehet csinálni textiliában is.

Ami az államsegélyt illeti, mi teljesen megnyugszunk az állam elhatározásában, ha úgy határoz, hogy a protestánsoknak is meghosszabbítja két évvel, nem bánjuk, és ha a miénket megkevesbíti, ez se lesz nehézség, mi elfogadjuk.

Nagyon megleptek az éjszakai események. Amióta ezek az apácák ott vannak, a megkérdezések 11 és 12 óra között kezdődtek. Az apácák felvonulásával a rendőrség kivonult, mindjárt elkezdett valamennyi csomagolni, hogy viszik őket Oroszországba. Hajnali négy óráig tárgyaltak velük. Ugyanez történik a papokkal.

Rákosi: 1—2 esetet legyenek szívesek jegyzőkönyvileg beküldeni és mi majd megvizsgáljuk.

Czapik: Nálunk Egerben 11 órakor jöttek be, és hajnali négy óráig voltak ott.

Veres: Az esti órákban kézbesítettek ilyen leltározási engedélyeket.

Czapik: Nagyon sok panaszom és alapos megjegyzésünk volna, de nem céloim, hogy megnehezítsük a helyzetet.

Ami a hónapokra a progresszivitást illeti, ez nem sokat határozná, itt valami tágabb irányt kell venni a kormánynak, mert a hónapok alatt való leépítés majdnem ugyanannyi, mint az azonnali.

Ami a külföldre való kiengedést illeti, 300 emberről volna szó.

Rákosi: A kormány lehetőleg egyet sem gondol kiengedni.

Czapik: Nekünk bizonyos dolgokat kell prezentálni, ha megegyezést csinálunk.

Rákosi: Az Önök véleménye az, hogy Róma feltétlenül súlyt helyezhet arra, hogy egy bizonyos szám külföldre menjen?

Czapik: Minden ilyen szerzetesi megvonás, engedélymegvonásnak a velejárója, mindig benne volt ez a szabadság, elsősorban, hogy az illetők világi papoknak helyezkedhessenek el, visszatérhessenek családjukhoz, ha meg akarnak maradni szerzetesi mivoltukban és itt az nem lehetséges, menjenek oda, ahol lehetséges. Nagyon különös volna, ha olyan megegyezést kötnénk, amelyben ezek az alapvető dolgok nincsenek meg.

Ami a búcsújárást illeti, tisztelettel felhívom az Elnök úr figyelmét, hogy mi új búcsúkat nem állítunk be. Nem tehetünk róla, hogy Úrnapja mindig ugyanarra a napra esik és arról se tehetünk, hogy ugyanarra a napra motorkerékpár-verseny is ki van tűzve. Ezeknek az idejét a kalendárium már évszázadokkal előbb megállapítja.

Rákosi: Mi a jövő héten egy kész tervszöveggel jönnénk, amibe csak bele kell illeszteni azt, hogy melyik szerzetesrendek és a többi. És egy esetleges kísérőlevél, vagy levélváltás szövegét is elhoznánk. Visszatérnénk az eredeti javaslatra, egy politikai nyilatkozatra. Az itt elhangzottak alapján mi hozunk egy tervezetet, azt megmutatjuk, amennyiben az elfogadható, abba beleépítjük az ilyen konkrét dolgokat.

Rákosi: Hogy mi itt a változás, első olvasásra nem lehet pontosan megállapítani. Egy dolog azonban rögtön kiderül, van itt egy betoldás, az I. 1. pontjához, melyben a püspöki kar kijelenti, hogy nem akarja érinteni az apostoli szentszék jogait. Mi mindjárt az elején kijelentettük, hogy nekünk is nem ártana egy olyan nyilatkozat, amelyet a lengyel püspöki kar adott, amelyben a pápához való viszonyát úgy szögezte le, hogy egyházi dolgokban a pápa föltétlen úr, politikailag azonban nem enged a kormányzat beleszólást. Mi abból indultunk ki, hogy mi ebbe a nyilatkozatba ne vigyük bele a Vatikánt, mert a magyar kormány nem áll diplomáciai összeköttetésben a Vatikánnal, és ami az Osservatore Romanóban megjelent, nem alkalmas a helyzet megváltoztatására. Csak arra szorítkoztam, hogy a napi mocskolódásokra minden három hétben válaszoljak, de egyébként nem nagyon izgulunk miatta (...)

A második pontra vonatkozólag, úgy látom, kevésbé akarják összefércelni az egyház palástját a népi köztársasággal. Azt írják: „A Püspöki kar -támogatja-, de nem védelmezi” ...

Hamvas: Az egyház nem védelmezhet, mert nincsenek szervei erre ...

Rákosi: „A püspöki kar elítél minden bel- vagy külföldi felforgató tevékenységet” — itt is ilyen enyhítés van, nehogy túl közel kerüljenek a népi demokráciához. Látom, nem akarják túl határozottan, csak óvatosan akarják elítélni ...

Czapik: Ezek egyházi diplomáciai kifejezések ...

Rákosi: Egyelőre ezek csak a tendenciára mutatnak rá, de nagyon fontos dokumentum —, minden szavát meg fogjuk nézni ... Miért vettük mi ezt, hogy „belföldi és külföldi tevékenységet”? Ez a katolikus egyház nemzetközi jellegével függ össze. Önök látták Mindszenty perét és akárhogy mondják, hogy aktedront itattak vele, mégis le voltak nyomtatva a szövegek, Horthy levele a pápához s a Mihajlovics minden héten majd Önöknek adni fog utasítást a népi bizottmányokon keresztül. Nekünk lojális és reális kérdésünk, hogy megmagyarázzuk, miről van szó. Kicsit precízebben akarjuk ezt megfogalmazni, mert a külföldre is tekintettel kell lenni. Most a saját szövegünket magyarázom. Azt mondanám, ha arra az álláspontra helyezkednénk, mint önök, az egyház 3,5 milliós⁷ testület, s ha a magyar katolicizmus ennek a nevében nem beszélhet, akkor úgy kell csinálni, hogy „a magyar katolikus egyház”.

Grósz: Vízont azok mi magunk vagyunk, azért felesleges beletenni.

Rákosi: Nem felesleges, ha meggondoljuk, hogy Mindszenty is a saját fegyelmezési jogát felhasználta demokráciaellenes dolgokra. Ha ez precízebb, vegyük bele, hogy a magyar katolikus egyház.

A püspöki kar „óhajtja” — mi azt hittük, hogy „felhívja” híveit, hogy kivegyék részüket a termelő munkából. Itten ki vannak hagyva: „teljes erővel”, bár azt hiszem, ez olyan dicséretes feladat, hogy felhívhatja híveit erre a püspöki kar, mert ők is kapnak belőle. Hogy miért beszélünk öt éves tervről — mert ez a konkrét formája az életszínvonal emelkedésnek, ha erről beszélünk, többet mondunk, mintha részleteiben beszélnének egyik vagy másik tervünkről. Most hogy miért van benne, hogy „kormány” — mert a

kormány kezdeményezte. Látszik, hogy önök is látják ezt, hogy ki akarják hagyni, az igazolás a saját reakciónk felé, és kifelé — ez részemről — felesleges önigazolás ez a stilisztikai átigazítás, megértem, hogy össze akarják tartani a régi nyáját, ha én volnék püspök, talán én is így tennék, de ha ténylegesen tartós megegyezést akarunk, akkor jobb, ha a stílusból kiütendő lényeg elmarad.... Tudtuk volna mi a kormány javára jobban is megfogalmazni ezt, azonban látva az önök helyzetét, nem akartuk, de ha még ezt is lefaragjuk, olyan kényszeredett színe lesz, ezért kérem, hogy bár látszólag stilisztikai hibákról van szó, tessék megérteni, hogy bizony ez a lényeget érinti.

A mezőgazdasággal kapcsolatban nem hogy ne fejtsen ki ellenállást, hanem támogassa azt — itt is stilisztikai átalakítás tapasztalható.

A béke kérdésével kapcsolatban azt hiszem, hogyha bele vesszük, hogy az egyház jogrendjének keretén belül vannak esetek, amikor a háborúért folyó mozgalmat támogatják, ezt nem értené meg senki. Ez is olyan fenntartás, hogy üsd agyon, de ne nagyon.

Czapik: A béke és a háború kérdése morális kérdés; a katolikus morál szerint nemcsak azt ítéljük el, aki első ízben, hanem aki második és harmad ízben kezdi.

Rákosi: „Az alkotmányban a vallásszabadságra vonatkozó pontja alapján biztosítja az egyháznak a működési szabadságot” — mi a vallásszabadságot nemcsak általánosságban biztosítjuk, le van fektetve az alkotmányban. A luteránusok is foggal és körömmel védik jogukat, de erre külön nem tértek ki, nem tartottam lényegesnek ezt a pontot, de majd megvizsgáljuk „az idevonatkozó függelék pontjai szerint” — akkor a függeléket is nyilvánosságra kellene hozni, ami pedig jobb önöknek is, nekünk is, ha nem kerül nyilvánosságra. (...)

Azt hiszem, az egyházi nyomtatványok és hitbuzgalmi iratok terén (nincs) komoly panasz... Lapok, könyvek jelennek meg?

Czapik: Évek óta nem, csak egy temetőkönyvet engedélyeztek...

Rákosi: A kálvinisták most adnak ki zsoltárt. A Szovjetunióban is vannak vallásos folyóiratok, kiadványok. Ha szükségét érzik, legyen egy hitbuzgalmi könyvkereskedésük, kegytárgyüzletük. (...)

Czapik: Engedjék meg a kórházban a misét.

Rákosi: A beteg úgysem tud elmenni a misére, a kórház állami hely, s az állam külön van választva az egyháztól. Ez áll a börtönre is. Én 10 évig a hullabörtön fölött laktam, higgyék el, jól ismerem ezeket a kérdéseket. A hadseregben tudtommal vannak katolikus papok is.

Restellem, hogy ilyen soká tartott hozzászólásom, azonban rengeteg javaslattal jöttek és mégis az én pártom a legnagyobb a népi demokrácián belül, szükségesnek tartottam tehát megmondani azt az álláspontot, amit pártom képvisel a népfronton belül. Láthatták az urak, hogy a megegyezés ezeken az alapokon lehetséges.

Azonban még a szerzetesek ügyére nem válaszoltam. Azt kérik, hogy álláspontunkat revidiáljuk és komoly mértékben enyhítsük. Mi rendkívül kínosan betartottuk, hogy egyetlen templomot sem zárjunk be, s 400 papot állítottunk be. Franciaországban 45 évvel ezelőtt betiltották az összes szerzetesrendeket. Nem szakadt le ezért az ég...

A szerzetesrendek megszűnésével úgy látszik, hogy az egyház összezsugorodik, azonban de facto kiszélesedik, mert a döntő hatás a hívekre mégiscsak a templom. Mi a templomok terén elmegyünk valóban a legmesszebbre. Gondoskodunk arról, hogy az összes templomok, kápolnák megmaradassanak és ahol évek óta nincs pap, oda mennek a szerzetesek mint papok és ott lesznek reggeltől estig. Kérem, tessenek ezeket ebben a szellemben elfogadni. (...)

Az én véleményem az, hogy túl van méretezve a szervezet. Mikor a mi pártunk is észrevette, hogy túl van méretezve, 1945-ben, 1946-ban, 's mikor konszolidáltunk, a felesleget leadtuk. Javasolom, hogy a bizottság vizsgálja felül a lelkészi teendőket végző papok számát, továbbá, hogy a közös javaslatok és deklarációk alapján szerkesszük meg a végső javaslatot, illetve nyilatkozatot, továbbá a levelet, amit a kormány intéz a püspöki karhoz. Amennyiben a püspöki kar az Apostoli Szentszékhez való jogát is le akarja fektetni, úgy külön nyilatkozat elkészítését.

Az iskolákra vonatkozólag nézzük meg, hogy a kálvinistáknál és a luteránusoknál hogy csinálták ezt a kérdést.

Arra vonatkozólag is állapotjanak meg a jövő héten, hogy melyik iskolákban és rendekben egyezzenek meg, lehetőleg úgy, hogy számszerű is legyen, hogy hány tanár, hány novícius, hány öreg legyen. Ezt pontosan ki kell dolgozni szeptember 4-re. Erre való az albizottság. Javasolom, hogy párhuzamosan ezzel az albizottsággal, már kezdje meg a jövő hét elején egy másik albizottság a működését, akik a kb. 1000 öreg elhelyezését állapítsák meg. Meg vagyok győződve róla, hogy nem is olyan borzasztó mindez, ez a munka folyamán majd kiderül. A dolog akkor nehéz, ha egyoldalú, bár vannak olyanok, akik azt állítják, hogy így gyorsabb és eredményesebb dolgozni és nézzük meg: az a körülmény, hogy a katolikus egyház szervezete sokkal fegyelmezettebb, ez aránylag különbséget ad, de a probléma azonos. Ha ezt megmutatnám a minisztertanácson, az önök javaslatát, azt mondanák, rendben van, de akkor nekünk is ugyanígy le kellene fektetnünk, hogy mit várunk az egyháztól.

Hamvas: Nagyon mellékes a pénz...

Czapik: Nem a pénz az első, hanem pl. hogy mi tudjuk, hogy az egyháznak mit szabad.

Rákosi: Ha felkérném, hogy hozzon mintául egy taxatumot, amelyen az állam felsorolta, hogy az egyháznak mihez van joga, nem tudom, tudnának-e hozni. Az osztrákok 60 évig dolgoztak a kompromisszumokon. Ha erről volna szó, ez más kérdés.

Czapik: Az első javaslattal nem mehettünk volna a világ elé.

Rákosi: Ezzel sem mehetnének. Ha a mi embereink tudomást szereznek arról, hogy pl. a Szent István Társulat működik, akkor megnéznék, hogy egyáltalán miért alakult és van-e egyáltalán szükség rá.⁸ A mi bizottságunknak erre nem volt felhatalmazása. Mi hallgatólagosan elfogadtuk ezt, de azt hiszem, ha ilyen kérdést keresnénk, akkor találnánk még sokat.

Ha én például ahelyett, hogy „a püspöki kar határozottan elítéli” — azt kérném, részletezze a püspöki kar, hogy fogja megakadályozni a háborús uszítást, de ha a kormány ilyen részletekbe menően kívánná ezeket, azt hiszem, gondolkodhatnának, hogy a kormány nem akar megegyezni....

Czapik: Nem lehetne áthidalni azzal, hogy a működési szabadságnál azt mondanánk, hogy „az eddigi helyzet szerint”?

Rákosi: Én nem tudom, hogy mi az eddigi helyzeten akartunk volna változtatni. Nekünk erre nincs felhatalmazásunk sem a párttól, sem a kormánytól, és nincs is értelme, mert akkor sok hasonló dologgal jöhetnénk. Pl. hogy az ötéves terv megvalósítása érdekében az egyház kötelezné magát, hogy nem fognak búcsújárást hirdetni vagy bérálni dolog- vagy iskolaidőben. Olyan kormányt önök nem tudnak mondani, amely le tudná szögezni, hogy hogy érti az egyház „szabad” működését.

Czapik: Tegyük hozzá, hogy biztosítja a működési szabadságot az egyháznak a jelenlegi állapot szerint.

Rákosi: Én az első hallásra ebben benne volnék, de önökre nézve talán nem egészen precíz, hisz az egész világ azt hiszi, hogy mi eddig is és most is katolikus papokat gyilkolunk és most látnák, hogy jelenlegi állapot szerint?

Sík: Ezen gondolkozni kell.

Rákosi: A jövő héten egy végleges szövegben kell megállapodni. A kormány ezt a határozatot végre fogja hajtani valószínűleg szeptember 1-re, hogy megvonja a rendek működését, kivéve azokat, amikre megállapodnak. Ezekre vonatkozóan három hónap alatt dönt a bizottság. Fontos volna, hogy aki tanár, tanítónő, óvónő akar lenni, nem az átképzést választja, az szintén kezdhessen szeptember 1-jén.

Sík: Ne legyen meglepő, hogy kevesen jelentkeznek erre, mert félnek.

Rákosi: Ha egy tanár nem tanít, akkor kiesik, lemarad. Ez már az önök dolga kell legyen. Vannak bizonyára, akik tanítani akarnak. Önök beszéljék rá, vagy tiltsák el, ebbe mi nem szólunk bele. Hallottam, hogy sokan szépen beleszoktak az állami iskolában való tanításba.

Czapik: Hogy történik a szerzetesrendek feloszlatása?

Rákosi: A bizottság fokozatosan, hetenként mondjuk 2–3 renddel fog foglalkozni. Nem lesz ez sem olyan ijesztő, mint ahogy először tűnik, mint ahogy a népi demokrácia is csak kezdetben olyan ijesztő, később rájönnek, hogy nem is olyan rossz az.

Sárközi: Elvi kérdés, hogy a határsávokra is tehetünk Ri szerzeteseket?

Rákosi: Nekem a szerzetesek ellen, mint egyes papok ellen, nincs kifogásom. Pap, pap, ha ő visszatér valahová, mint világi pap, ha ön vigyáz arra, hogy a Titóval papot ne hozzon össze, mert abból baj lehet, mehetnek határsávokra is.

Darvas: Melyik nap ülünk össze a tanácskozássra?

Rákosi: Javaslom, hogy bízsa meg a bizottság Bognár miniszter urat és az urak is javasoljanak valakit maguk közül, akik a szövegezést készítsék elő, a tárgyalás napjául pedig csütörtököt javaslom.

Darvas József Úrnak
vallás- és közoktatásügyi miniszter

Miniszter Úr!

Van szerencsém értesíteni, hogy a püspöki kar a mai napon tartott értekezletén elfogadta azt a megállapodást, amelyet a püspökkari bizottság a kormánybizottsággal folytatott tárgyalások eredményeként eléje terjesztett és amelynek célja az állam és a katolikus egyház békés együttélésének biztosítása és ezzel a magyar nép egységének, építő munkájának és hazánk békés fejlődésének előmozdítása; egyben megbízott, hogy a megállapodást, mint a püspöki kar és a tárgyaló püspökkari bizottság elnöke írjam alá.

Tette ezt a püspöki kar abban a reményben, hogy az Állam és Egyház viszonyában felmerülő nehézségek a kölcsönös megértés szellemében fognak elintéztetni és ez már a

szerzetesek ügyének humánus kezelésében, különösen a lelkipásztori munkában alkalmazható szerzetespapok számának kérdésében és a szerzetesek elhelyezkedésének lehetővé tételében jelentkezni fog.

Egyben újból hangsúlyozottan kijelenti a püspöki kar, hogy ezzel a megállapodással semmiképp sem akarja érinteni az Apostoli Szentszék jogait az Egyház és Állam viszonyának rendezésében.

Fogadja Miniszter Úr kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Budapesten, 1950. évi, augusztus hó 29-én.

Grösz József
kalocsai érsek

A római katolikus egyházal kötött megállapodás

A Magyar Népköztársaság Kormánya és a Magyar Katolikus Püspöki Kar attól az óhajtól vezérelve, hogy az állam és a katolikus egyház békés együttélését biztosítsák és ezzel a magyar nép egységét, építő munkáját, hazánk békés fejlődését előmozdítsák, tárgyalásokat folytattak és a következő megállapodást kötötték:

I.

1. A Püspöki Kar elismeri és állampolgári kötelességének megfelelően támogatja a Magyar Népköztársaság államrendjét és alkotmányát. Kijelenti, hogy az egyház törvényei szerint eljár azok ellen az egyházi személyek ellen, akik a Magyar Népköztársaság törvényes rendje és kormányának építőmunkája ellen fellépnek.
2. A Püspöki Kar határozottan elítél minden, bárhonnan jövő, a Magyar Népköztársaság állami és társadalmi rendje ellen irányuló felforgató tevékenységet. Kijelenti, hogy nem engedi meg a hívők vallásos érzületének, valamint a katolikus egyháznak államellenes politikai célokra való felhasználását.
3. A Püspöki Kar felhívja a katolikus hívőket, hogy mint állampolgárok és hazafiak, minden erejükkel vegyék ki részüket abból a nagy munkából, amelyet a Népköztársaság kormányának vezetésével a magyar nép egésze végez, az ötéves terv megvalósításával, az életszínvonal emeléséért és a szociális igazságosság érvényesítéséért. A Püspöki Kar különösen arra hívja fel a papságot, hogy ne fejtsen ki ellenállást a mezőgazdasági termelőszövetkezeti mozgalommal szemben, mert az, mint önkéntes szövetkezés, az emberi szolidaritás erkölcsi elvén alapszik.
4. A Püspöki Kar támogatja a békéért folyó mozgalmat. Helyesli a magyar népnek, a Magyar Népköztársaság Kormányának, a béke megvédésére irányuló törekvéseit, elítél minden háborús uszítást, elítéli az atomfegyver használatát és ezért az emberiség ellen elkövetett bűncselekményben bűnösnek tekinti azt a kormányt, amely először használja az atombombát.

II.

1. A Magyar Népköztársaság Kormánya a Népköztársaság Alkotmányának értelmében biztosítja a katolikus hívek számára a teljes vallásszabadságot, ugyancsak biztosítja a katolikus egyház számára a működési szabadságot.
2. A Magyar Népköztársaság Kormánya hozzájárul 8 katolikus egyházi iskola (6 fiú és 2 leányiskola) visszaadásához, valamint ahhoz, hogy a katolikus egyházi iskolákban a tanítás ellátására szükséges megfelelő számú férfi és női tanítórend működjék.
3. A Magyar Népköztársaság Kormánya a többi vallásfelekezettel már megkötött meg-egyezés szellemében kész gondoskodni a katolikus egyház elemi szükségleteinek fedezéséről oly módon, hogy 18 éven át, tehát addig, amíg a katolikus egyház saját forrásaira támaszkodva maga tudja fedezni anyagi szükségleteit, három, illetve öt évenként arányosan csökkenő mértékben megfelelő összeget utal ki a katolikus egyházi célokra.
A Magyar Népköztársaság Kormánya az anyagi gondoskodás keretén belül külön súlyt helyez a lelkeskedő papság megfelelő létminimumának biztosítására.

Fenti megállapodás gyakorlati végrehajtására paritásos bizottságot kell alakítani a Magyar Népköztársaság Kormányának és a Püspöki Karnak a megbízottaiból.

Budapest, 1950. augusztus 30-án.

A Magyar Népköztársaság
minisztertanácsa nevében
Darvas József s. k.
vallás- és közoktatásügyi
miniszter

A Magyar Katolikus
Püspöki Kar nevében
Grósz József
kalocsai érsek

JEGYZETEK

— 1. Az internálásba összezsúfolt szerzeteseket és apácákat az ÁVH-sok éjjel zaklatták és akarták rávenni a kilépésre. Rákosi nyilván tudott erről. — 2. A tárgyalássorozatban a kormánybizottság részéről a protestánsokkal való eredményes megegyezésre és zavartalan viszonyra való gyakori hivatkozás a presszionálás egyik eszköze volt. — 3. Tehát a 121 helyen 325 szerzetespap végzett lelkipásztori munkát. — 4. Pázmány Pétertől vett idézet. — 5. Mindszenty hercegprímás 1946. február 10-én az Üllői úti Örökimádás-templomban mondott szentbeszéde után a tömeg az utcára vonult, s a rendszer ellen tüntetett. Valóban a hívők közé vegyült elemek nyilas jelszavakat is kiabáltak, Szólasit éltették. Ehhez azonban Mindszentynek és beszédének közvetlenül köze nem volt, viszont kiváló propagandaanyagot adott a kommunisták kezébe a prímás ellen. — 6. Helyesen karitás. — Sárközi Pál pannonthalmi főapáthelyettesről van szó. — 7. 3,5 millió katolikus nem világos, mint jelent. Az 1949-es népszámlálás adatai szerint 6,2 millió katolikus volt. — 8. A Szent István Társulatot, mint az olcsó könyvek kiadóját 1848-ban alapították. Később működését a katolikus kultúra és közélet egyéb területeire is kiterjesztette. Elnöke a mindenkorai esztergomi érsek-prímás. Ma is fennáll, mint az Apostoli Szentszék kiadója.

Irodalom

Nemes Nagy Ágnes: Szó és szótlanság Összegyűjtött esszék I.

„A kötet olvastán egyre inkább úgy érzi magát az ember, mintha olyan klíma alá, a tengerszint fölötti magasság olyan fokára jutott volna, ami az élet természetes közege.” — Ezt Nemes Nagy Ágnes írja a francia esszé klasszikusainak tanulmánygyűjteményéről, amelyet Gyergyai Albert válogatott, vezetett be és „kis irodalomtörténet”-nek értékelt jegyzetanyaggal egészített ki. De ez a mondat ráillik Nemes Nagy Ágnes összegyűjtött esszéinek első kötetére is, amely az 1975-ben megjelent *64 battyú* és az 1982-ben megjelent *Metszetek* című könyveinek anyagát tartalmazza, mindössze annyi változtatással, hogy az *Irodalmi szénaboglya* című fejezetben adja közre az első kötet *Napló* című fejezetét. A szerző a kortársi líra élő klasszikusainak egyike, verseiről az olvasói vagy hallgatói élmény felidézésén kívül tanulmányok sora jut az eszünkbe, amelyek kivételes tartalmi és formai gazdagságukat, eszmei, érzelmi és formai szépségüket méltatják. Minden írása érdekes, izgalmas. Csodaszépen írja meg élményeit, vívódásait, a nyelvről szóló munkahipotéziseit, panaszait és dicséreteit, a szóval és a szótlansággal vívott küzdelmeit. Aki néha kiemeli a fejét a verssel való foghyatatlanságból — Nemes Nagy Ágnes jellemzi így saját tevékenységét —, s különféle kérdésekre keres választ, töprengéseit megosztja velünk. Például a szó és az alany, a jel és a tárgy közötti távolságról, arról, hogy „hogyan lehet az érzéketlenség üzeneteit átcsempészni a szavak (...) testetlenségén”? Vagy az élmény és a nyelvi közlés találkozásáról. Az ihletről. A versmegtartó és versefejtő beidegződéseinkről. A mai versről. A közérthetőségről. A műfordítás megfontolásairól, hasznáról, kiemelkedő magyar gyöngyszeméről. A már számára is legendaként ismert Nyugat című folyóiratról. A könyvtári szakirodalmat szülő problémáiról, a költői képről. (Ez a

tanulmánya a kötet egyik kiemelkedő írása, a szakirodalomnak is nyeresége. Briliáns fejtegetéseket oszt meg velünk a szavak divatjáról, a vers mértanáról, a magyar jambusról, a hasonlatokról. És bár egy helyütt azt állítja ezekről az eszmefuttatásairól, hogy „stilisztikai vetületet rajzolt, nem irodalomtörténetit”, ezt meg kell cáfolnunk, hiszen az irodalomtörténet sem tudott és tud többet mondani ezekről az elméleti kérdésekről, mint ő, a kivételes képességű alanyi versíró.

Írók, arcok címen néhány nagyon kedves alkotójáról, azok egy-egy művéről, kötetéről olvashatunk: Rilkéről, Kazinczyról, Kassákról, Füst Milánról, József Attiláról, Rónay Györgyről, a francia esszéirodalomról, Hajnal Annáról, Székely Magdáról, Verne Gyuláról és a tudományos-fantasztikus művekről, Jókai Mór egy megfilmesített regényéről és egy Pasolini-filmről. Az utóbbi két évtizedben kiadott esszéekötekek szinte mindegyikében találunk efféle tematikus anyagot, többnyire ez a fejezet a legizgalmasabb bennük, a legtöbb ismeretet, kapcsolattörténeti újdonságot, hagyományhoz kötődést, örökség-felvállalást az ilyen típusú részekben találjuk. Nem alkalmi megemlékezések ezek, nem felületes vázlatok, hanem nagyon őszinte, hiteles önvallomások. Mindegyiknek van egy vagy több olyan felismerése a választott szerzőről vagy műről, amelyet ezentúl minden irodalomtörténetnek figyelembe kell vennie. Egyetlen példaként a *Film, a 18. századból* című írást hadd emeljem ki. Sajnálatosan kevés Kazinczytanulmányt ismer a magyar irodalomtörténet és esszéirodalom, e nagy hatású klasszikusunkról nem írtak monográfiákat, életműve teljes feltárása, jelentőségéhez mért bemutatása még várat magára. Ez is hozzájárul Nemes Nagy Ágnes írásának jelentőségéhez, de nem ez a legfőbb érdeme. Hanem az a mód, az a bravúros képesség, amellyel közel tudja hozni a mai olvasóhoz Kazinczy *Fogságom naplója* című művét. Utánozhatatlan. Nemcsak a Kazinczy-mű „kivételes ajándék az olvasónak”, hanem ez a mindössze hat lapnyi, tömör kisesszé is. S ugyanilyen kivételes szellemi ajándék a kötetben szereplő hét verselemzés is.

Az *Életrajzi képek* a szerző megismeréséhez segítenek hozzá, a tőle megszokott módon, súlyos, filozofikus gondolatok és jókedvű önirónia, önéletrajzi tények és szakmai gondok elegyítésével.

Van még egy fejezet a kötetben, amelyet a magyar nyelv szerelmesei, a költői mű születése iránt érdeklődők fognak lelkesen olvasni. Az *Irodalmi szénaboglya* röpke kis írások gyűjteménye. Szellemes szövegtételek, párhuzamok, vonzalmak, élménytöredékek, tények-érzelmek, gondolatok villannak fel itt szikrázó-szép mondatokban.

A Rónay Györgyről szóló *Asztal és kenyér* című esszéből tudjuk, hogy kettőjük beszélgetéseiben a „minőség mérhetősége” foglalkoztatta őket, amint írja: „a tetszésen, nemtetszésen túl ezt az abszurditást kergettük, vadásztuk a mesterség labirintusaiban.” Nemes Nagy Ágnes e kötetével bennünket is elkauzál az irodalom csodálatos labirintusain. Érdemes vele elindulni.

R. Takács Olga

Dávidházi Péter: „Isten másodszülöttje” (A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza)

„Uraim, le a kalapokkal” — valójában így, régimódi felszólítással kell kezdenünk ismertetésünket, mivel igazi filológust, a szó legjobb értelmében vett eszmetörténészt, az irodalmi gondolkodás avatott, sőt — tárgyyszerűen szólva — *beavatott* képviselőjét üdvözölhetjük az Arany János-, Erdélyi János- és angol irodalmi kutatásairól, műfordításairól (Shakespeare-szonett, Byron-költemény) ismert, már nem egészen *ifjú*, de még *elég fiatal* Dávidházi Péterben. Le a kalapokkal, mert újszerű mű született, újszerű vonalvezetéssel jelöltetik ki a magyar—angol, magyar irodalmi—világirodalmi kapcsolatok egy jellegzetesen magyar útja. S még egyszer le a kalapokkal, mert a merésznak tetsző kísérlet sikerült: az irodalmi kultusznak nemcsak természetrajza, hanem lélektana, nemcsak fejlődéstörténete, hanem művelődéstörténeti hozadéka bomlik ki előttünk, széles és alapos elméleti fejtegetésekkel együtt. Szó esik a magyar Shakespeare-fordításokról és azok visszhangjáról, de még inkább arról, miképpen vezetnek a szakrálissá váló, szókincsében és szakkifejezéseiben a vallási szertartásokat idéző Shakespeare-bálványozáshoz azok a törekvések, amelyek főleg a német példákon felbuzdulva, ám olykor az eredeti (angol) anyagból is merítve, egy valóban zseniális szerző léteitényeit és utóéletét ismertetik az olvasókkal. Miképpen lesz

esztétikai méltatásból kritikátlan elismerés: valójában egy, a hagyományok révén rögzült, kodifikálódott olvasói és színházlátogatási viselkedési forma histórikumát kapjuk. Shakespeare-ünnepségek és fordítói vállalkozások intézményesült formái által lesz a beavatásból mitizálódás; hogy eljussunk a bálványrombolás nagy hatású epizódjain keresztül a szekularizálódás korszakába. Közben, nem mellékesen Vörösmartyról, Petőfiről, Aranyról, Mórícz Zsigmondról, Nagy Lajosról és Németh Lászlóról tudunk meg többet (sajnálatos módon az ebbe a sorba tartozó Márai Sándor kimarad a Shakespeare-kultusz papjai közül!), és ezenközben egyszerre kapjuk meg a különféle periódusok hivatalos intézményeinek rajzát egy bizonyos aspektusból és az irodalmi élet jellegzetességeinek átvilágítását is.

Dávidházi Péter sokatmondóan és újszerűen jár utána annak, miképpen függ össze kultusz és kultúra (etimológiailag és az összefüggések magasabb síkján); és megállapításai szerint egyik a másiknak sok szempontból előfeltétele. Nem engedékeny, hanem megértő azokkal, akik rosszul leplezett sznobizmusból idomulnak a Shakespeare-szertartások színházi változatához; ám ugyanilyen elszántsággal védelmezi azokat is, akik a kultusz kiüresedése, tartalmatlanná válása miatt egy társadalom körképének vallják a Shakespeare-kultuszt. Ez a kiegyensúlyozottság érzékelhető a nem „ragyogni”, hanem *basználni*, azaz értelmezni akaró esszényelvben, amely olykor fanyar humorral jelzi szerzője távolságtartását és elnéző magatartását a még oly külön megnyilvánulásokkal szemben is. Dávidházi sok mindent vállal: elsősorban azt, hogy az emberekben a felvilágosodások ellenére is ott lappangó, majd időnként elemi erővel feltörő, nemesebbcsodálatra méltó iránt ébredt vágyat a világi kultuszok kialakulásának történetében mutassa be, és ehhez az elhatározáshoz talált megfelelő tárgyat: Shakespeare magyar fogadtatása történetében. S bár a recepciokutatás az összehasonlító irodalomtudomány régi diszciplínája, az a tény, hogy a mítoszkritika módszereivel szembe-síti az utóélet-elemzést, új módszert igényel. Hiszen most már nem elsősorban az kerül szóba, hogy ki mikor mit írt Shakespeare-ről, hanem az, miképpen és miért, s ez miféle társadalmi érintkezési-viselkedési forma kikristályosodásához vezetett. Tehát nem az adatok hierarchizálása által bomlik ki egy folyamat, hanem a kultuszt lényegénél megragadva, a vallássá válás és a rítuszváltozatok stációi kutatásának lehetünk tanúi. S hogy mennyire nem önkényes a szerző e jól választott szempontja, azt a bőséges idézetanyag igazolja, például a stratfordi magyar zárán-dokok leírásairól szóló beszámoló.

Uraim, ismét le a kalapokkal! Új műfajú értekezés született. Krónika, elméleti fejtegetés, aprólékos, mikrofilológiai munka, beszámoló az áhítat évtizedeiről, a bálványrombolás óráiról, szakszerű taglalás és jóízű irodalmi felfedezés. Mindez együtt, szakítva a bölcselkedő, tudálékos, öncélú forráskutatásban kimerülő, gondolatszegény, ám szakkifejezésekkel zsúfolt előadással. Dávidházi könyve hozzájárulás az irodalomtudomány önfelszabadító szabadsághar-

cához, szerző—mű—olvasó (szent)háromságán töprengés. S mindemellett tágabb érvényű beszámoló arról, miként keletkezik a kultusz, miként hatja át a társadalom egészét, s e kultusz miként válik gátjává fordítók, tanulmányírók, színházlátogatók elsőrendű kötelességteljesítésének: az önálló, szabad gondolkodásnak. (*Gondolat*)

Fried István

Kiállítás

Lábass Endre kiállítása*

Meglehetősen utálok a patétikus kifejezéseket, de azt hiszem, hogy Lábass Endre az életét tette fel erre a városra, Budapestre. Belebújt, mint egy hatalmas, mélytorkú zsebbe, ahonnan még mindig újabb és újabb kincseket lehet előbányászni.

Egyébként eredetileg azt a címet akartam adni a bevezetőnek: Hajléktalanok. Szerencsétlen cím lett volna. (Minden cím elég szerencsétlen.) Lábass Endrénél senki se hajléktalan. Legfeljebb kuporognak, kucorognak, meghúzódnak, de valahol valamilyen zugban mindenki otthonra talál.

A félig összetört zongora, akit kihurcoltak az erdőbe! Dehát hogy vonszolták ki? Hogy ragadták meg? Mindegy. Ne firtassuk. Mindenesetre most már ott áll a fák között kissé oldalt dőlve, beleragadva a földbe. A fák föléje hajolnak. A levelek, gallyak, ágak elborítják. Az erdő befogadta.

A zongora egy napon váratlanul megszólal. Hangversenyt ad. Hogy mi lesz a műsora? Nem gond. Igazán gazdag a repertoárja.

A Házhalász. Egy összegabalyodott háló lóg le a nyolcadik emeletről. Öreg, nyomorúságos alakokat emel fel a mélyből, csavargókat, akik betévedtek az udvarba.

Isten kifacsart kötélre hajított inge csöpög egy lavórba. Hatalmas üres terem. A padló már régen

kikopott. Dehát csakugyan olyan üres ez a terem? Szó sincs róla. Egy nő vetkőzik a félig lehúzott redőny mögött. Lusta, elnyújtott mozdulatokkal végigsimít a vállán, a karján. Vendéget vár? Fogadást ad? Kedvesen vihógó lóti-futi lányok szaladnak át a termen süteményes tálcákkal, konyakospoharakkal.

Előadásra vár az Operaház poros padlása. Kiöregedett, rég elfelejtett énekesek adnak elő rég elfelejtett operákat. Soha sehol elő nem adott operákat.

Egy férfi rohan a folyosókon. Egy pillanatra se áll meg. Merészen veszi a kanyarokat. Hóna alá szorított sovány aktatáskájával kanyarog tovább, tovább...

Hová vezetnek az egyre szűkülő lépcsőfokok? Egy másik lépcsősor alvilági mélységébe. És majd maga a ház is egy ilyen lépcsőbe süllyed el.

A falak visszaadják a régi lakókat. Mindenki előlép, aki valaha is itt lakott.

Fák foglalták el az udvarokat. Az ágak ráhajoltak az ablakokra, valósággal elborítják. Az ablakokban alig látható, szinte észrevehetetlen háttér arcok. Mintha valaki éppen csak idelehelte volna őket.

Ki merné zavarni a pad lakóját? Azt a mefev, zárt arcú férfit. Ki tudja mióta ül ott keresztbevetett lábbal, lehunytt szemmel. Nincs mozdulata, és már senkire és semmire se kíváncsi. Csak éppen még befogadja a napfényt, az esőt, a levegőt alig hallható, örökös zúgását.

Egy kéz a ház lerongyolódott falán a horpadt bádogcsatorna mellett. Csak úgy egyedül. Se testvére, se párja. Talán valahonnan fentről hullott le, talán alulról kapaszkodott fel. Rátapadt a falra, szétterpesztett, megmerevedett ujjakkal. Nincs több mozdulata.

* Elhangzott 1990. január 26-án a Liget galériában

Mándy Iván

Beszélgetések Jézussal

A közelmúltban jelent meg egy lemez, *Bach: Dialógus-kantáták* fölirattal. A cím némi magyarázatra szorul. Az egyházi kantáták egyik különleges típusa a dialógus. Ne platóni értelemben képzeljük el ezt, valamiféle bölcsek beszélgetésének, ahol ütköznek szellemek és nézetek, míg végül fölszökik az igazság, hanem azt a kora keresztény képet kell fölidéznünk, amely maga is ószövetségi fogantatású, hogy a lélek Isten (Jézus) menyasszonya, és ők folytatnak párbeszédet. Ez az oka annak, hogy a szoprán szólítja az ilyen kantátákban mindig a basszussal társul. Az utóbbi hangfaj ugyanis a passiók hagyománya szerint *vox Christi*.

Érdekes a dialógus-kantáták néhány további sajátosságát közelebbről is szemügyre vennünk a lemez első oldalának első felén szereplő mű, az 58-as Bach-jegyzékszámú kantáta segítségével. A szöveg szerzője ismeretlen. Azt viszont tudjuk, hogy a zene két lépcsőben formálódott; munkája elkészülte (1727) után hat vagy hét évvel Bach az öt számból álló dialóguson jelentős változtatásokat hajtott végre, új szopránáriát helyezett a középpontba, a hangszerelést pedig fölerősítette-följavította. A vers az egyszerű keretes formát sugallja: a középpontba helyezett áriát két recitativo, azokat pedig két duett (korál és ária) – hasonló tartalommal, azonos ritmussal – fogja közre. A zeneszerző azonban inkább egyenes vonalon fejlesztette művét: a szorongó, kétségektől, fájdalomtól gyötört lélek Jézus szavát hallva megnyugszik, végül örömmel várja eljövendő szenvedéseit, amelyek végeztével majd igazi, örök hazájába fog érkezni. A szerkezetben is nyomon követhető út-gondolat a szövegben kifejezett formában is megjelenik, és ez általában jellemzi mind a dialógusok, mind szerzőjük gondolatvilágát. A lélek számára mindig nyitott az egyenes út, és mint a kör sugarai, ez utak egy pontba visznek a különböző lelkektől Istenig, így sokféleségükben is egyformák.

Egy másik gyakorta megjelenő gondolat, amely kimutatható Bach teljes egyházi kantáta életművében, az erős halálvágy. Ha figyelembe is vesszük, hogy a verseket nem (vagy legalábbis nem bizonyíthatóan) Bach írta, akkor sem lehet véletlen, ugyanakkor megdöbbentő, hogy egy alkotóereje teljét egészen haláláig megőrző művész rajongó vágyakozással tekint a sírra. Itt,

az 58. kantátában ez a vonulat nem oly kiáltó, éppen ezért nem is annyira idegen a mai hallgató számára. A középponti áriát követő ariosóba hajló recitativóban tör föl a halál gondolata, mintegy parafrázisaként az áriát megelőző recitativo menekülés Egyiptomba képére, amely szintén Isten által kijelölt jobb haza. És rögtön hozzá is teszi a hívő lélek: „bárcsak már ma megláthatnám!”

Nem tudhatjuk, milyen lehetett az eredeti harmadik szám, amit az átdolgozás során a szerző kicserélt. Az új ária azonban nagyon megindító, és tökéletesen illeszkedik a dialógus gondolatmenetébe: az obligát hegedű élénk, „tévelygő” futamai közepette a szoprán nyugodt, hosszú hangjai ismét a kör középpontja felé tartó egyenes útra utalnak.

A zárótétel különös problémát rejt. A lemez mellé kísérőtanulmányt író Halász Péter is fölhívja a figyelmet, hogy „mintha egy concerto felszabadultan ujjongó befejezését hallanánk”. Meg merem kockáztatni a föltevést, hogy nem mintha, hanem valóságosan azt halljuk, jöllehet ilyen versenyművet ma nem ismertünk. A tétel ugyanis nemcsak hangütésében, de szerkezetében is tökéletes koncertónak felel meg, és Bach előszeretettel dolgozott át versenyműveiből tételket a kantátákhoz. Az eredeti mű valószínűleg ugyanarra a sorsra jutott, mint a szerző egyházi kantátainak legalább kétötöd része – elveszett.

A felvételen közreműködő, Németh Pál által vezényelt Capella Savaria ismét bizonyította, hogy nagyon jó régizenei „középcsapat”. Pontosan és szépen játszanak, nem túlságosan merészek, néhol a fafüvők kicsikét sápadtak, máskor a tempó lehetne erőteljesebb, markánsabb, a produkció azonban egészében véve föltétlenül jónak mondható. Ami viszont sokkal több, mint egyszerűen jó, ami igazi értéket és élményt jelent, az a két énekes szólista, Zádori Mária és Polgár László. Polgár László hangszínében benne van az a megnyugtató komolyság, éneklésében az a biztonság, amire szükség van Jézus megszólaltatásához, Zádori Mária pedig oly természetes egyszerűséggel daloló, visszafogott, mértéktartó kifejezőmódjával oly finom, oly tökéletes, mint – mint mindig.

Fáy Miklós

Népművészet

Húsvéti passió – népi ábrázolásokon

A falusi otthonokban függő szentképek, a „tisztaszaobában” kiképzett szent sarok kultikus tárgyai a népi vallásosság elmaradhatatlan részét képezik. Az egyszerű földműves számára a vallás a mindennapi élet alapvető része, miként az olasz P. Toschi mondta: „a vallás és az élet ugyanaz”. Ezért kapcsolódik össze a népi vallásosságban a *sacrum* és a *profanum*, a templomon kívüli környezetben, a lakóház egyik pontján ezért jelenhetnek meg a „házioltárként” szolgáló szentképek, szobrocskák. A népi bibliai tárgyi ábrázolások előzményei még a középkorra vezethetők vissza, amikor az írástudatlan laikus tömeg számára a Biblia Pauperum képi illusztrációi, a templomok falait díszítő falfestmények jelentették a vallás eszméi mondanivalójának megfogható tanúbizonyságát. A narrációk szóbeli terjedése, az apokrif irodalom élő hagyománya, s a vásárokon, búcsúban előadott passiójátékok hatására létrejött az eredeti evangéliumoktól sok helyütt eltérő, azokat különféle részletekkel kiegészítő ún. „titkos passió”, amely Krisztus életének legjelentősebb eseményét állítja a középpontba számos ikonográfiai érdekességet eredményezve. Ez a „titkos passió” nemcsak az alsóbb néprétegek körében talált érdeklődésre, hanem az egész kulturális világ részét képezte. A XIV. századra főleg északon – például Németalföld – megváltozott a kép funkciója. Gyakoribbak lettek a személyes ájtatosságot szolgáló házioltárok, kis méretű imaképek, amelyek főleg Krisztus szenvedését, a passiót ábrázolták. Ezek, az először természetesen a tehetősebb rétegek körében elterjedt ábrázolások az ember megjavítását célzó meditációk tárgyát képezték, mely csak mély emocionális beleéléssel, a misztikus cselekménybe való képzeletbeli belépéssel képzelhető el – így Krisztus szenvedéstörténete kifejezetten alkalmas az asketikus meditáció ezen fajtája számára. Ez az ún. „*devotio moderna*”, a passión való meditálás az, amely a laikusok magánéletében történő devócióját szolgálta. A XVI. századra már széles körben elterjedt „titkos passió”, a szenvedéstörténet érzelmi töltésű kibővítése a festészet ikonográfiai jellegű megoldásaiban tükröződött, amíg a reformáció, és

az ellenreformáció csúcspontjaként megtartott tridenti zsinat határozatilag véget nem vetett az evangéliumoktól eltérő ábrázolások festésének. Mégsem tűnt el ez a sajátos jelenség nyomtalanul. A „magas művészetek” szférájából leköltözött a népi ábrázolások világába, folklorizálódott, s ezt a folyamatot segítették elő azok a már említett, a szóbeliségből táplálkozó torzulások, amelyek a népi vallásosság sajátos jellegét kezdettől fogva meghatározták. Az egyszerű emberek hitében a mögöttes képzelőerő, az érzelmek mindig túlsúlyban álltak a fogalmi elemek rovására, így a „*devotio moderna*” jelensége akadálytalanul szűrődhetett át a népi vallásosság világába.

E hagyomány XIX–XX. századi továbbélésének lehetőünk tanúi a Néprajzi Múzeum kiállításán, ahol a római katolikus, görög katolikus és görögkeleti felekezettű népek kolostorokban készített, vagy saját készítésű vásárokon árult szakrális „műalkotásait” láthatjuk. A szenvedéstörténet egyes eseményei szerint csoportosított tárgyak az *Utolsó vacsora* ábrázolásától a *Pietà*-szobrokig, a *Feltámadás* sacramát megőrkítő képekig foglalják magukba a passióliturgia részeit. A metszetenek, olajnyomatokon terjesztett híresebb műalkotások másolásától kezdve – ilyen például egy szelistei *Utolsó vacsora*, mely a leonardói kompozíciót veszi át –, s a spontán ihletre hagyatkozó, a népművészeti motívumkincset felhasználó képek, tárgyak készítéséig terjed a naiv mesterek alkotókedve. Az erősen stilizált, vonalas technikával készült, s csak néha modellált, élénk színekkel festett képeknél jobb minőségűek a népi faragóművészet kvalitásosabbá fejlesztett hagyományába illeszkedő faszobrocskák, amelyeknek igen érdekes fajtája az ún. „türelműveg” (üvegbe épített faragványok). A szobrok sokszor az oltárokhoz hasonlóan szekrényekbe vannak beépítve, s gyakori az oltár funkciójának jelzése a festmények „dobogóra” állított, keretbe foglalt ábrázolásain. A XIX. század végéig, amíg az olajnyomat szélesebb körben el nem terjedt, a festményeket legtöbbször üveg- vagy tükörlapra készítették, amelynek faktúráját bekarcolt motívumokkal tették érdekesebbé. Két ellentétes irányzat uralkodását figyelhetjük meg a képeken: az egyik a figurák minimálisra csökkentése, hogy csak utaljanak a tárgyra (pl. ritka az a Feltámadás, ahol rajta vannak az alvó örök a képen); a másik pedig a népművészetre oly jellemző díszítőmotívumhalmozás. A templomi szobrok ünnepi alkalmakkor való felöltöztetésének szokása (l. öltöztetős-Madonna) tükröződik a darócruhába bújtatott Krisztus faszobrának gondolatában. A legexp-

resszívőbb alkotások a feszületek, s körmeneti kereszték Krisztus-alakjai, amelyek szinte góti-kus naturalizmusukkal tűnnek ki a szenvedő test kihangsúlyozásával. A szenvedés, és ennek minden látható jele (sebek, vér, torzulások) fontos szerepet tölt be az érzelmi oldalról felfogott vallásos érzület világában; a megdicsőült Krisztus ábrázolása nem jellemző.

A kolostorban dolgozó kézműves barátok munkái inkább a tehetősebb polgárság körében találtak otthonra, a parasztok számára legtöbb-

ször az ügyesebb asztalosmesterek készítették faragványait és festményeiket. Kinek ne jutna eszébe a Munkácsy-önéletrajzban leírt asztalosinas, aki mestere helyett éhbérért útszélre állítható pléh Krisztusokat festett? A vallásos áhitat és az alkotás naív öröme keveredik a kiállított tárgyakon, amelyek — mennyiségüket tekintve — csak jelzései lehetnek a falusi otthonoknak sokszor nemzedékről nemzedékre hagyományozódó kultikus alkotások világának.

K. Horányi Ildikó

Színház

Ivanov Nyíregyházán

Csehov egyik fiataalkori novellájában (Fájdalom, 1886) Jona Potapov bérkocsis tragédiáját mondja el, aki fia halála nyomán támadt fájdalmát szeretné embertársaival megosztani, de az általános érdektelenség miatt csak a lovának mesélheti el.

Csehov drámaiban a szereplők minduntalan a közlés áldozatai. Párbeszédek valójában monológok. Ahogy a bérkocsis is egészen abszurd módon az *Ivanov* hősei sokat és fölöslegesen beszélnek, anélkül, hogy a másik válaszára figyelnének. Illetőleg nincs is válasz. Az ő kérdéseikre legalábbis nincs.

Egymás mellett történnek a dolgok, szinte karnyújtásnyira — de az igazi megértés és egymásra találás reménye nélkül. Ez a schopenhaueri életérzés, amikor az ember nem Párizst akarja élvezni, hanem magamagát Párizsban — ahogy az Életbőlcselvetben olvassuk. Aztán később már önmagát sem. „Ki is vagyok én tulajdonképpen?” — kérdezi Ivanov, az elszegényedett nemes. „Egy nyomorult. Csak egy ilyen szerencsétlen, elnyűtt, iszákos, mint Pável, szerethet és becsülhet engem. A jövő... semmiben sem hiszek.”

A nyíregyházi Móríc Zsigmond Színház *Ivanov*-jában mindaz megtörténik, amit a szerző akarhatott, ami a Csehov-drámákban általában történik. Az emberek elvagyódnak, maguk sem

tudják, hová; talán még tennének is valamit, de aztán minden olyan fölöslegesnek látszik — leginkább éppen a változtatás lehetősége. Mert elsősorban nekik, maguknak kellene megváltozniuk. — S éppen emiatt annyira modernek ma is a Csehov-drámák.

A legtevékenyebbnek tűnő figura, Borkin, az intéző (az Erdélyből áttelepült Keresztes Sándor, a kitűnő társulatból is kiemelkedő alakításában) a nagyizálás és szélhámos-ság módszereivel próbálja a nálánál is gyöngébbnek mutakozó környezetet befolyásolni. A holtpontról azonban nincs menekülés.

A díszlet és a rendezés — mindkettőnek a gazdája Csehszlovákiából hívott vendég — a megnevezhetetlen nehézkedési erőt próbálja megjeleníteni. Ivo Krobot rendező olyan székekre ültette szereplőit, amelyeket a lábára csavarodott életelen gallyak bokorra formálódva kulcsolnak körül. A bagolyhuhogásra fel-felrezenő figurák mintha álmukból ébrednének vagy az álmom tehetlenségében hanykolódnának tovább. De az ébrenlét vagy a tétova mozdulat csak pillanatnyi.

Aztán megszólal a csehovi miliőre olyannyira jellemző hegedűs is. Az elhagyottság fájdalomában vergődő asszony, Anna Petrovna hegedűje, amely egy ritkán megjelenő szereplő állandó jelenlétére utal. Ez a távoli hegedűsöz hangzik fel az asszony halála után is.

Csehov efféle varázslata ezúttal is sikerült.

Lehet itt meta-nyelvről beszélni, másodlagos jelzőrendszerrel, amely többet is elárulhat a valóságból, mint a direkt közlés — de talán még többről van szó. Arról, hogy a szavaknak sem lehet értelme, ha maga az élet is értelmetlen.

Giczy György

Film

A kis Vera

E szovjet film legfőbb szenzációja nem az a fajta vetkőzés, amely a ruhák lehámozásából áll. Ez legfeljebb szovjet filmben szokatlan. Ebben a vetkőzésben nem ruháiktól szabadulnak meg a film hősei. Szerepeik lefoszlásának stádiumait járjuk végig *Vaszilij Picsul* bemutatkozó munkájában.

A legrikítóbb maszkot a címszereplő nagyszájú kamaszlány viseli. A melírozott haj, a „göncök”, a „cigi”, aztán a nyegle hanghordozás, a kisapám-stílus, a szabadosság: otthon, az utcán, az ágyban. Általában késsel kell levakarni róla a fiúkat, de aki tetszik, azzal gond nélkül elmegy.

A környezet is unalomig ismerős: gyárváros valahol a Szajúzban, nevesincs skatulyahalom, körben, akár a rácsok: kémények sora. Lehetne az akár Ajka, vagy Dunaiújváros vagy Tatabánya vagy Kazincbarcika... És benne az emberek: a munkában elnehezült családfő, aki gyakran nyúl a pohár után, a gondos anya, aki az ellentétek elsímításán fáradozik, minden empátia nélkül; a báty, aki Moszkvába került, „vitte valamire”. A város, a maga provinciális zárttságával.

Iszonyú, vigasztalanul banális élet. Az elvek és eszmények üresen konganak, semmiféle valóságos jelentése nincs már a „szocializmus”, pláne „kommunizmus”, a „munka becsülete”, meg a „legfőbb érték az ember” szökevények mögött. Az az érzés kerít hatalmába bennünket, hogy itt már képtelenség bármi olyat tenni, amelyből dráma bomolhatnék ki.

S akkor egyszerre felizzik a történet, ez a blazírt, csipketerítő, lakótelepes, langyos lábvezedő kifordul sarkaiból, és élénk táru egész roppant, emberpusztító hatalma. Elképzelni sem lehet közönségesebbet: vő és após gyűlölni kezdik egymást. A szülők fokozhatatlan pitiánersége (hogy száz fős lakodalom legyen, fehér fátöl és baba a felvirágzott taxi motorházán, mert másként nem lehet a szomszédok szemébe nézni), a vő hallgatagon feszült intoleranciája egy ponton verekezésbe torkollik, s a részeg após a fiúba vágja a kenyérvágó kést.

Itt kezdődik igazából Picsul filmje. Rendezői kvalitásait mi sem bizonyítja jobban, mint az a mesteri fogás, amellyel abból tud drámát formálni, ahogy a film hősei az eset drámaiságát meg nem-történné tenni igyekeznek. A család erő-

feszítése, hogy Verát hamis tanúvallomásra bírják az ellen az ember ellen, akit a legjobban szeret — egyszerűen pokoli. Anyuka kedvéért, a család becsületéért, mert a papára „szükségünk van”. Mennyire ismerjük ezeket az indítékokat! Mennyire ott munkálnak buharinos, Rajk László-s, Nagy Imre-s múltunkban s jelenünkben. Nem más történik itt, mint egy emberi lény — Vera — feláldozása a hazug harmónia oltárán. Olyan döntésre kényszerül ez a — maszkjaitól immár fájdalmasan és végképp megszabadulva védte lennek, kiszolgáltatottnak és szeretetre-szoruló nak bizonyuló — kamaszlány, amely *mindenképpen* hamis, amelybe a bennelévő, az autonóm életre való igény még őrző emberi lény *mindenképpen* belepusztlul. *Életrontás* az, ami a szemünk előtt zajlik: előre megfontolt, a helyzet elviselhetetlenségéből fakadó, különös, öntudatlan kegyetlenséggel végrehajtott gyilkosság.

Nem a testé. A fiú túléli a döfést — csak éppen arra kell ébredjen a kórházi elszigeteltségből, hogy ő — eskü alatt tett vallomások tanúsítják — egy részeges, menyasszonyát rettegésben tartó, tisztességtelen garázda. Vera is túléli az esetet, orvos bátyja megakadályozza az öngyilkosságban — csak éppen a szemébe nem nézhet többé senkinek jó lelkiismerettel. Most látjuk végre, hogy a szabadosság, a külsőségek, a tovatűnt vagányosság Vera torz szabadságharca volt, amely elbukott most már. S akik ezt a bukást kikényszerítették — maguk is áldozatok. Szánalomra méltó, pótcselekvésekbe menekült, s e pótcselekvéseket a végsőkig, saját személyes jussukként védelmező megnyomorítottjai egy nagyon hazyug, nagyon dekadens, nagyon elidegenedett társadalomnak. Picsul nem hagy kétséget afelől, hogy amit látunk — az társadalmi ügy is. Szociológiai modellje a zsarnokság romjain tengődő boldogtalanok közösségének.

A filmbéli város valóságos szeméttelép. Hatalmas, rozsdás vasszerkezetek időtlenkednek mindenfelé, szanaszét roncsok, hulladékok — egy valaha nagyratörő rendszer céltalan monumentumai. Abroncsok ezek, amelyek összetartják a filmet. A *kis Verában* megnyilvánuló viselkedésmódok mind-mind érthetetlenek volnának anélkül a természetesség nélkül, amellyel a szereplők e roncsok jelenlétét elfogadják. A roncsok (és a kéményerdő, és a végenincs lakótelep) merő díszletnek tűnnének a bennük lévő emberek döbbenetes természetessége nélkül. Így több mindez: a világ állapota — törvénye és vonatkoztatási pontja.

Ha száz év múlva előveszik A *kis Verát*, helytáll majd értünk: így éltünk.

Tóth Péter Pál

Levelek — válaszok

Somfai Bélának a *Humanae Vitae*. Egy enciklika, amely megosztotta az egyházat című cikke kapcsán számos gondolat, kérdés merült fel bennem. Ami nagyon érzékenyen, mondhatni fájdalmasan érintett, azt talán két pontban foglalnám össze.

1. Az elsőre inkább csak utalok. Ez a finom, mondhatni kiszámítottan finom kritikai hangvétel, amellyel az elfogulatlanság tónusa mögött is jól érzékelhetően elhatárolja magát a szerző a Tanítóhivaltól (legalábbis ebben a kérdésben). Ezt most nem részletezném, bár érdekes volna okait mind „ott” (a szerzőben), mind pedig „itt” (bennem) feltárni.

2. Sokkal inkább izgat a másik kérdéskör, amely az összefoglalónak tekinthető utolsó előtti bekezdésben foglaltak nyomán merül fel. Izgat ez azért is, mert — szerintem — az (egyoldalú) megalapozottság látszatával kikezdi a házasság szentségével kapcsolatos katolikus tanítást. Kérdéseim, melyek értetlenségem és — talán — más alapokon nőtt, kapott hitem következtében nem hagynak nyugodni, a következők:

I. „Napjainkban már sokan túlhaladtak a *Humanae Vitae*-ben kifejtett erkölcsi állásponton” — kijelentéshez csak annyit: Valóban túlhaladtak? Hol az innen, és hol a túl? Ahhoz, hogy ezt kimondhassuk, csakugyan tisztának tűnik minden? Csak a Tanítóhivatal kötheti az ebet a karóhoz? A „napjainkban már” enyhén szólva megtevesztő fordulatával és az „előrehaladással” kapcsolatban itthon sok keserű tapasztalatot szereztünk. De ezen túlmenően: a nyugati társadalom — ha lehet ilyenről beszélni — valóban mindenben előbbre tart? Bevallom, nekem ezzel kapcsolatban súlyos kételyeim vannak.

II. A kijelentést (az előzőt) értem, ha a következő kérdés szónoki fordulatával érzékelem: „Felvetődik tehát az a kérdés is, hogy vajon ennek az álláspontnak a védelme nem az -idők jelének- félreismerését jelenti-e?”

Igen. Föl kell merülnie ennek a kérdésnek is. De nem gondolnám, hogy meggyőző érv az igenlő válasz mellett az, hogy (az emberi szexualitás) „...biológiai épsége alapján történő értékelése, vagy pusztán a házasság keretei közötti elismerése nagyon is merev és szűkkörű beállítottságnak tűnik a legtöbb keresztény és nagyon sok római katolikus számára is”.

Biztos, hogy az a nagyon sok római katolikus és keresztény jól látja? Az szinte elfogadhatatlan, hogy egy kisebbség menti át az igazi gondolkodást? Nem az van mögötte, hogy az ember ki akarja párnázni a Mennyországba vezető utat?

Nem lehetséges, hogy egy zavaros, de „legálizálandó” családkép is ott van e kérdés mögött?

III. Az egyháznak nem Isten szavát, az evangéliumot kell hirdetnie?

Az egyház erkölcsi tanításának valóban számolnia kell a szexuális forradalom következményeivel, és az erkölcsi tanítás keretein belül kell kezelnie, elemezve a homoszexualitást és a szétbomló házasságokat?

Az egyházi tanítás valóban „a modern lélektan és társadalomtudomány ismereteinek hagyományunkkal való szintézise...” kell hogy legyen?

Úgy gondolom, az egyház nem tehet mást, mint hirdeti, kinyilvánítja azt, amit Isten emberhez méltónak tart. Hirdeti a házassággal, ill. a szexualitással kapcsolatban Isten tervét. És ez valóban az, ami a cikk végén, az utolsó bekezdésben az Enciklika „profétikus jellegű tanításának” summázásában van összefoglalva.

IV. Biztos, hogy a szerző által felsorolt problémák égető és létező problémák. Bizonyos, hogy ezekkel nemcsak számolni, de foglalkozni kell. De semmiképp sem egy szentségi kapcsolat alternatíváiként.

Az evangélium mindenkihez szól. Azokhoz is, akik a szexuális kapcsolataikban a házasságon kívül próbálkoztak. Szabad-e táplálni bármilyen módon azt a tévhitet, hogy aki az isteni tervtől eltérően próbálkozik, az azért nincs is olyan messze az üdvösségtől? Természetesen nem tudjuk, ki a jó, ki a rossz (csak a Szentlélek által). Isten pedig mindenkit irgalmasan ítél meg. De Isten irgalmassága feljogosíthat-e arra, hogy kétségbe vonjuk: a jó és a rossz között áthatolhatatlan és összemoshatatlan különbség van.

V. És még valami. Nem egy (a II. Vatikáni zsinat előtti) szemlélet az, amely azt boncolgatja: meddig lehet elmenni bűn nélkül a szexuális kapcsolatban, és nem azt, hogy hogyan lehet egyértelműen Jézus Krisztussal való személyes kapcsolatban megélni házasság vagy nem házasság életünket?

Egy vallomással zárom soraimat.

Attól, amit ideálisnak tartanánk feleségemmel, a mi házasságunk is különbözik. A magam részéről tudom, hogy feleségemhez való több közeledésem sem volt mindenben Istennek tetsző. De azt is tudom, hogy csak azért tudott egy-egy ilyen aktus is pozitívan beépülni házasságunkba, mert a kiengesztelődés szentségében az Úr Jézus elé vittem. Bizonyos vagyok benne, hogy bukásaink, bűneink beismerésének, a gyónásban való kiengesztelődésnek a gyakorlata többet gyógyít valamennyi keresztény ember szívében, mint a bűn és az Isten szándéka szerinti élet közötti szakadék látszólagos „leszükitése” vagy összemosása.

Németh Béla

1990
ANNÉE LV.

vigilia

AVRIL—APRIL
APRIL

Revue mensuelle — Monatsschrift — Rédacteur en chef — Chefredacteur: LÁSZLÓ LUKÁCS
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr 25 US dollar

SOMMAIRE

Zoltán Endreffy: Pax, justice et la sauvegarde de la création
Roger Etchegaray: Culture chrétienne et les droits de l'homme.
Les relations diplomatiques de la Saint Siege — L'article de prof. **József Török** et **Péter Erdő**
Gábor Adriányi: La formation de l'image de Luther catholique
Géza Körtvélyes: Notes d'Israel
Mythes d'origines des tziganes
Nos rencontres avec l'Écriture Sainte — les articles de **Béla Németh G.** et **György Benyik**
Nouvelles, poemes, critiques

INHALT

Zoltán Endreffy: Gerechtigkeit, Friede und die Bewahrung der Schöpfung
Roger Etchegaray: Die christliche Kultur und die Menschenrechte
Die diplomatische Beziehungen des Heiligen Stuhls — Studien von **József Török** und **Péter Erdő**
Gábor Adriányi: Die Entstehung und Geschichte des katholischen Luther-Bildes
Géza Körtvélyes: Reisenotizen aus Israel
Ursprungsmythen der Zigeuner
Begegnungen mit der Heiligen Schrift — von **Béla Németh G.** und **György Benyik**
Erzählungen, Dichtungen, Kritik

CONTENTS

Zoltán Endreffy: Justice, Peace and the Preserve of the Lower Creation
Roger Etchegaray: The Christian Culture and the Human Rights
The Diplomatic Relations of the Apostolic See — Studies by **József Török** and **Péter Erdő**
Gábor Adriányi: The Development of the Luther's Image in Roman Catholic Historiography
Géza Körtvélyes: The Traveler's Notes on Israel
Gipsy Sagas on Creation
The Bible and Me by **Béla Németh G.** and **György Benyik**
Short Stories, Poems, Reviews

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság: BALASSA PÉTER, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, RÓNAY LÁSZLÓ,
SZÖRÉNYI LÁSZLÓ, TILLMANN JÓZSEF

Szerdte: Szent István Társulat, felelős vezető dr. Ákos Géza igazgató
Készíti: Pannon Nyomda Veszprém, felelős vezető: Danóczy Balázs igazgató
Táskaszám: 90/92 225 Index szám: 25 921 HU ISSN 0042—6024

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V. Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 177—246. 173—933, Postacím: 1364 Bp. Pf. 111.
Előfizetés, egyházi terjesztés és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Utcán át árusítja a Magyar Posta. A Vigilia csekkszámja száma:
OTP 37—343—VII. — Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat, H—1300 Bpest, Pf. 149. Ára 25,— USA dollár, vagy
ennek megfelelő más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H—1850 Budapest) a Kultúra 024—7. sz. csekkszámjára,
feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigiliára vonatkozik. Előfizetési díj 1 évre 480,— Ft, 1/2 évre 240,— Ft, 1/4 évre 120,— Ft, egyes szám ára
40,— Ft. Megjelenik: havonta. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD ÉS CSÜTÖRTÖK 12—2-IG. KÉZIRATOT NEM ŐRZÜNK MEG
ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

